

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY

შრომის ეკონომიკის კათედრა
DEPARTMENT OF LABOUR ECONOMICS

მიგრაცია MIGRATION

2

გამომცემლობა «უნივერსალი»
თბილისი, 2008

კრებულში თავმოყრილ სტატიებში ასახულია საქართველოს მოსახლეობის ტერიტორიული მობილობა, მიგრაციის მართვის სფეროში უცხოეთის გამოცდილება; შიგა და გარე შრომის ბაზრების კონიუნქტურის ზემოქმედება ჩვენში განვითარებულ მიგრაციულ პროცესებზე; გადმოცემულია შრომითი ემიგრაციის რეგიონული თავისებურებანი, შორეულ წარსულში მოსახლეობის მიგრაციის რეგულირების ისტორია.

განკუთვნილია მიგრაციის პრობლემებით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

სარედაქციო კოლეგია:

პროფესორი მირიან ტუხაშვილი (რედაქტორი),

პროფესორი ირინა მოლოდიკოვა (ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტი, ბუდაპეშტი), პროფესორი ლეო ვან ვისენი (ნიდერლანდები);

ასოცირებული პროფესორები: ნათია კვიციანი (მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია), თამაზ ზუბიაშვილი, ნათია ჭელიძე (პასუხისმგებელი მდივანი).

რეცენზენტები: *პროფესორი ელგუჯა მექვაბიშვილი, პროფესორი იური ანანიაშვილი ასოცირებული პროფესორი მარინა ჩავლეიშვილი*

The articles of Georgian and foreign authors given in this book reflect the research results of migration problems of population in Georgia and Europe in recent years. The articles given in the collection reflect territorial mobility of Georgia's population, the experience of foreign countries in the sphere of migration management; the impact of conjuncture of domestic and foreign markets on migration processes developed in our country; The works discuss regional peculiarities of labour

emigration, regulation history of population migration in the distant past.

The book is designed for readers interested in migration processes.

Editorial board:

Professor Mirian Tukhashvili (Editor in chief), Professor Irina Molodikova (Central European University, Budapest), Professor Leo Van Wissen (Netherlands), Associate Professor: Natia Kvitsiani (International Organization of Migration), Tamaz Zubiashvili, Natia Chelidze (Executive secretary).

Reviewers: *Professor Elguja Mekvabishili
Professor Juri Ananiashvili
Associate Professor Marina Chavleishvili*

კრებული გამოიცა თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის სარედაქციო საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით, დაისტამბა ფირმა «SoftMaster»-ის ფინანსური მხარდაჭერით.

© თსუ შრომის ეკონომიკის კათედრა, **2008**

გამომცემლობა «**უნივერსალი**», **2008**

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 19, T: 22 36 09, 8(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-99940-968-0-0

წინათქმა

სსრკ დაშლის შემდგომ კრემლის სამიზნედ ქცეული, ეკონომიკური კოლაფსის მდგომარეობაში მყოფი საქართველო ჯეროვნად ვეღარ გაუმკლავდა შექმნილ პრობლემებს. გადატაკებული მოსახლეობის ნაწილი თავის გადასარჩენად უცხოეთს მიაწყდა.

რუსეთის მიერ ინსპირირებულმა ეთნოპოლიტიკურმა კონფლიქტებმა, აფხაზეთსა და სამაჩაბლოში განხორციელებულმა ეთნოწმენდამ ასეულ ათასობით მკვიდრის იძულებითი გადაადგილება და საერთო ვითარების უკიდურესი დამძიმება გამოიწვია.

წნეხის ქვეშ აღმოჩნდა ეთნოფობიითა და მიგრანტოფობიით შეპყრობილ რუსეთში ასეულ ათასობით ჩვენი თანამემამულე...

შრომითი ემიგრაციის გადაჭარბებული ინტენსიურობა ვერა და ვერ შემცირდა, ვერ მიიღო ხელსაყრელი, ლეგალური ფორმა...

შიგა ტერიტორიულ მოძრაობაში არარაციონალური მიგრაციული ნაკადები გაბატონდა. შრომის ბაზრების კონიუნქტურის არასტაბილურობა, უმუშევრობა მოუშუშებელ იარად იქცა.

რუსეთის ახალმა აგრესიამ სასწორზე შეაგდო ბოლო წლების ეკონომიკური გამოცოცხლება, მსხვერპლი, ნგრევა და იძულებითი მიგრაციის ახალი ტალღები წარმოშვა.

ჩვენს საზოგადოებაში ბუნებრივად გაჩნდა კითხვები:

– რა ვიციტ საქართველოს მოსახლეობის ტერიტორიული გადაადგილების შესახებ?

– შეგვიძლია კი ზემოქმედება მოვახდინოთ მიგრაციაზე და შევამციროთ სოციალური თუ ეკონომიკური ზარალი?

– რა გზით მივალწევთ ამას?

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ყოველთვის იყო შეუპოვარი მცდელობა საქართველოს პრობლემათა დაძლევის კონცეპტუალური გააზრებისა...

ბოლო ხანს მიგრაციის კვლევა გაინტენსიურდა და ახალგაზრდობის დაინტერესებაც გაიზარდა...

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი პიონერი იყო პოსტსაბჭოთა ქვეყნების უნივერსიტეტებს შორის «მიგრაციოლოგიის» კურსის შემოღებისა. მიგრაციის კვლევის ცენტრიც კი შეიქმნა.

დაიწყო სამეცნიერო შრომების კრებულის – «მიგრაციის» გამოსვლა...

რა ვუყოთ, რომ კვლევა და ბეჭდვა ჩვენი სახსრებით გვიხდება. ენთუზიაზმი ახალი საქართველოს მშენებლობაში ბევრს აკეთებს...

ჩვენც ჯიუტად ვაგრძელებთ «მიგრაციის» გამოცემას.

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის შრომის ეკონომიკის კათედრის გამგე
პროფესორი მირიან ტუხაშვილი*

მირიან ტუხაშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

**აუცილებელია საქართველოს შრომის ბაზრისა და
მიგრაციის კომპლექსური შესწავლა**

სიღარიბის დაძლევა, დასაქმება, მოსახლეობის სოციალური დაცვა და მისი ტერიტორიული მოძრაობის რეგულირება საქართველოს წინაშე მდგარ ყველაზე მწვავე პრობლემებს მიეკუთვნება. იგი თავს იყრის ეროვნული შრომის ბაზრის ფორმირებასა და ფუნქციონირებაში, რომელიც ამ ეტაპზე დიდადაა განსაზღვრული მიგრაციული პროცესების განვითარებით.

საქართველოს შრომის ბაზარი ფორმირდება ქვეყნის ეკონომიკის სწრაფი ტრანსფორმაციის პირობებში და მასზე მთლიანად აისახება პოსტსაბჭოთა პერიოდში ყოვლისმომცველი კრიზისის ზეგავლენა. ეკონომიკის კოლაფსის დროს კატასტროფულად შემცირდა სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა და განვითარდა უმუშევრობა, რომელმაც უპრეცედენტო მასშტაბი მიიღო. 1990-1995 წლებში ერთობლივი შიგა პროდუქტი 4-ჯერ შემცირდა. ჰიპერინფლაციის პირობებში ცხოვრების დონე უკიდურესად დაეცა და საარსებო მინიმუმის მიმართ 45,2% შეადგინა.

მოთხოვნა-მიწოდების უკიდურესმა დისბალანსმა და სამუშაო ძალის გაიაფებამ მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი აიძულა, გამოსავალი საზღვარგარეთ მუდმივ ემიგრაციაში ან იქ დროებით დასაქმებაში ეძებნა. 1989-2002 წლების აღწერათაშორის პერიოდში საქართველოდან სხვა ქვეყნებში გადასახლდა 1 მლნ, ხოლო შრომით ემიგრაციაში წავიდა 0,3-0,5 მლნ კაცი.

ამას დაემატა ისიც, რომ დემოგრაფიული ფაქტორებითა და საკანონმდებლო ცვლილებებით მოსახლეობის დემოგრაფიული დატვირთვა 1,4-ჯერ შემცირდა.¹ შეიქმნა წინაპირობები უმუშევრობის კიდევ უფრო გაზრდისათვის.

შრომის ბაზრის ფორმირების პროცესი მიმდინარეობდა მოსახლეობის *დემოგრაფიული დაბერების აჩქარების ფონზე*. 1989-2002 წლებში ხანდაზმულთა წილი მთელ მოსახლეობაში 4,2%-ით გაიზარდა. საქართველოში ჩამოყალიბდა უპრეცედენტო ვითარება, როცა გადატაკებულ ქვეყანაში მოსახლეობის სიბერის მაჩვენებელმა ე. როსეტის სკალით 20%-მდე მიაღწია. ამან კიდევ უფრო შეაფერხა შრომის ბაზრის ფორმირებისა და განვითარების პროცესები საქართველოში.

შრომის ბაზარზე დიდ ზეგავლენას ახდენს პოსტსაბჭოთა პერიოდში შექმნილი დემოგრაფიული კრიზისი. მისი შედეგია, რომ ამჟამად, საქართველოში იწყება *ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ახალგაზრდა ნაწილის რიცხოვნობის თანდათანობითი შემცირება*, რადგან შრომის ასაკში შედის 1990-იან წლებში დაბადებული თაობა, რომელიც იმ პერიოდის დაბალი შობადობის გამო რიცხოვნობრივად განახევრებულია.²

¹ Шелия М. Старение населения и отношения между поколениями в Грузию В книге: «Современные проблемы старения населения в мире: тенденции, перспективы, взаимоотношения между поколениями». Москва, «МДКС Прес». 2004. стр.206.

² წულაძე გ. მაღლავერიძე ნ. ვადაჭკორია ა. საქართველოს დემოგრაფიული წელიწდეული, თბილისი, 2007. გვ.42.

საქართველოს შრომის ბაზრის უმნიშვნელოვანესი პრობლემაა *არაეფექტიანი დასაქმება*, დასაქმებულთა შრომის ნაყოფიერება უაღრესად დაბალია და რამდენჯერმე ჩამორჩება დასავლეთის ქვეყნებს.

კრიზისის პერიოდში მოხდა *დასაქმების დარგობრივი სტრუქტურის რეგრესული განვითარება*, სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა წილის 25%-დან **55%**-მდე ზრდა; ეს განაპირობა მრეწველობასა და მატერიალურ წარმოების სხვა დარგებში დასაქმებულთა რიცხოვნობის კატასტროფულმა შემცირებამ და სოფლის მოსახლეობის «სრულმა» ფორმალურმა დასაქმებამ.

განათლების სფეროში განხორციელებული რიგი გარდაქმნების მიუხედავად, *საგანმანათლებლო მომსახურების ბაზრის* ფუნქციონირებაში შეიმჩნევა მნიშვნელოვანი ნაკლი, რაც აისახება შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მიწოდება-მოთხოვნის ბალანსზე. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგადად მატულობს მოთხოვნა კვალიფიციურ სამუშაო ძალაზე, შეიმჩნევა სპეციალისტთა ჭარბწარმოება. კრიზისის პერიოდში საქართველოში 1,5-ჯერ გაიზარდა სტუდენტთა რაოდენობა, რაზეც ეკონომიკის მოთხოვნა არ იყო. ჯერაც ვერ მოხერხდა საგანმანათლებლო მომსახურებაზე რაციონალური მოთხოვნის ჩამოყალიბება. ამკარად შეიმჩნევა ცალკეული სპეციალობებისადმი დამახინჯებული მისწრაფება. დიდი სურვილისა და მცდელობის მიუხედავად, სწავლების ხარისხი ნელა უმჯობესდება.

ვერა და ვერ განვითარდა მცირე ბიზნესიც. საქართველოსათვის საერთაშორისო სპეციალიზაციის აგრარულ დარგებში დასაქმება საერთაშორისო ბაზარზე ჩვენი ჩაის, ღვინის, ციტრუსების, ხილის მოთხოვნის შეზ-

ლუდვის გამო არაეფექტიანი გახდა. შრომატევადი კულტურების წარმოების ხვედრითი წონის შემცირებამ კიდევ უფრო დაამძიმა რეგიონებში დასაქმების მდგომარეობა, სოფლად ფორმალური უმუშევრობის დაბალი დონის პირობებში წარმოიშვა *ჭარბმოსახლეობა*.

ეკონომიკის ქალაქწარმომქმნელ დარგებში სამუშაო ადგილების შემცირებამ, საერთო ეკონომიკურმა კრიზისმა და წარმოების მოცულობის კლებამ შეუსაბამო გახადა *ქალაქსა და სოფელს შორის მოსახლეობის განაწილება* და კიდევ უფრო გააღრმავა შრომის ბაზარზე მიწოდება–მოთხოვნის დისბალანსი. კრიზისის პერიოდში არა მარტო შეფერხდა ურბანიზაციის ტემპი, არამედ ქალაქსა და სოფელს შორის მოსახლეობის გადანაწილების პროცესმა უკუმიმართულებაც კი მიიღო. განსახლების სისტემა კრიზისულ ვითარებაში აღმოჩნდა. მეორე მხრივ, დიდი მასშტაბის ემიგრაციამ და ეთნოკონფლიქტების დროს წარმოქმნილმა იძულებით გადაადგილებულთა ტალღებმა რეგრესულად შეცვალა მოსახლეობის რეგიონული განაწილების პროპორციები.

არაეფექტიანი დასაქმების თავისებური გამოვლინებაა *არასრული დასაქმება* მატერიალური წარმოების დარგებში, განსაკუთრებით სოფლის მეურნეობაში, სადაც, მიუხედავად არაერთი მცდელობისა, თვითდასაქმებამ ვერ მიაღწია საჭირო ეფექტიანობას. შემცირებულია სოფლის მეურნეობაში მექანიზაციის დონე, ფეხმოკიდებულია ნატურალური მეურნეობა. ეს იმ დროს, როცა სოფლის მოსახლეობა შრომის ბაზარზე ჯეროვნად ვერ მონაწილეობს და საოჯახო მეურნეობაში დასაქმებით იკმაყოფილებს თავის მოთხოვნილებებს.

საქართველოს შრომის ბაზრების განუყოფელი ნი-

შანი გახდა *შეთავსებით (მეორადი)* დასაქმება, თუმცა, გამოკვლევების მიხედვით, მათთვისაც ძნელდება ოჯახის საარსებო მინიმუმით უზრუნველყოფა³.

საქართველოს შრომის ბაზრებისთვის მეტად დამახასიათებელი გახდა *არაფორმალური დასაქმება*, რაც არამართო უკონტროლობას ქმნის შრომის ბაზარზე, არამედ საგადასახადო სისტემის პრობლემადაც იქცა. მიუხედავად ადმინისტრირების გამკაცრებისა, არაფორმალური დასაქმების არსებითი შემცირება ჯერჯერობით ვერ მოხდა.

განსაკუთრებით მძიმე ვითარება შეიქმნა *მონო-დარგოვან სამთომომპოვებელ რეგიონებში* (მაგალითად, ტყიბულსა და ჭიათურის სამრეწველო რაიონები), სადაც მომპოვებელი მრეწველობის კატასტროფის გამო, ფაქტობრივად, განადგურდა სამუშაო ადგილთა უმეტესობა. იქაური მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი იძულებული გახდა, დიდი ინტენსიურობით წასულიყო საზღვარგარეთ, ან ქვეყნის სხვა რეგიონში როგორც სამუდამოდ, ისე დროებითი დასაქმების მიზნით⁴.

კრიზისის წლებში უკიდურესად შემცირდა მოსახლეობის ტერიტორიული მოძრაობით მიღებული დადებითი ეფექტი და უკიდურესად გაძლიერდა *მიგრაციის*

³ ტაკიძე ა. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შრომითი რესურსების ფორმირება და გამოყენება. თბილისი, «ცოდნის წყარო», 2006. გვ.101-102; ლაცაბიძე ნ. მოსახლეობის მეორეული დასაქმების სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები. ჟ. სოციალური ეკონომიკა. №1. 2003. გვ.34-41.

⁴ ტუხაშვილი მ. საქართველოს შრომითი პოტენციალი: ფორმირება და განაწილება. თბილისი, თსუ, 1998. გვ.137-141;

უარყოფითი ზეგავლენა შრომის ბაზარსა და მთელ ეკონომიკაზე. ეთნოკონფლიქტების შედეგად იძულებით გადაადგილებულთა დიდი მასის წარმოქმნამ, ცხოვრების პირობების გაუარესებამ, მასობრივმა მუდმივმა და შრომითმა ემიგრაციამ დიდი ზეგავლენა მოახდინა საქართველოს შრომითი პოტენციალისა და შრომის ბაზრის ფორმირებაზე. გადაადგილებათა ლიბერალიზაციამ, რომელიც არსებითი ნიშანია პოსტსაბჭოთა პერიოდის მოსახლეობის ტერიტორიულ მოძრაობაში, ხელი შეუწყო არაეფექტიანი ცალმხრივი მიგრაციული პროცესების განვითარებას, სამაგიეროდ, უკიდურესად შესუსტდა საკმაოდ ძვირადღირებული **ორგანიზებული მიგრაციების** ინტენსიურობა, რომელსაც კრიზისამდელ საქართველოში უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა სამუშაო ადგილებისა და მოსახლეობის ოპტიმალური რეგიონული პროპორციების ფორმირების თვალსაზრისით. ორგანიზებულ მიგრაციებში ვლინდებოდა სახელმწიფოს ნება და ფუნქცია მიგრაციული პროცესების რეგულირებისა⁵.

მართალია, ემიგრაციის ინტენსივობის პიკი უკვე გავლილია, მაგრამ ამჟამად მაინც არაა მიღწეული გადაადგილებათა სასურველი ოპტიმუმი, რომლის ფორმირებაში სახელმწიფოს როლი დიდია. უკიდურესად ნე-

⁵ ტაკიძე ა. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შრომითი რესურსების ფორმირება და გამოყენება. თბილისი, «ცოდნის წყარო», 2006. გვ.56-59; ფუტკარაძე მ. მთიანი აჭარის მოსახლეობის ეკონომიკურ-გეოგრაფიული პრობლემები. «აჭარა», ბათუმი, 1996. გვ.60; ფუტკარაძე თ. აჭარის მოსახლეობის მიგრაცია და ეთნოდემოგრაფიული პრობლემები პოლიეთნიკურ რეგიონებში. ბათუმის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ბათუმი, 2005. გვ.87.

ლა წყდება იძულებითი მიგრაციის დარეგულირების პრობლემა, რაც პირდაპირაა მიზმული ეთნოკონფლიქტების მოგვარებაზე.

როგორც არსებული მეცნიერული გამოკვლევებით ირკვევა, ტერიტორიულ გადაადგილებებში მონაწილეობდა მობილური და მალალი აქტივობის კონტინგენტი, რამაც ხარისხობრივად გააუარესა საქართველოს შრომითი რესურსები და მიწოდება შრომის ბაზარზე.

ამჟამად საქართველოში მწვავე სოციალურ პრობლემებს ქმნის *შრომითი ემიგრაცია*. პოსტსაბჭოთა პერიოდში საერთაშორისო ბაზარზე საქართველოდან სამუშაო ძალის გადინება ინტენსიური გახდა. მან საქართველოს ყველა რეგიონი მოიცვა, თუმცა ინტენსიურობაში რეგიონული განსხვავებანი ქმნიან რეგიონულ ბაზრებზე შრომითი ემიგრაციის დიფერენცირებულ ზეგავლენას.

შრომით ემიგრანტთაგან შემოსული თანხა, რომელიც საქართველოში განუწყვეტლივ მატულობს, სხვადასხვა ექსპერტთა გაანგარიშებით 0,5 – 1 მლრდ დოლარს უდრის. იგი მოსახლეობის პირველადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას ხმარდება. ამავე დროს, მატულობს შედარებით დიდი გზავნილები. იგი უმთავრესად მცირე ბიზნესში ინვესტირდება. თანდათანობით სტაბილურად ფორმირდება შრომით ემიგრანტთა ძირითადი ნაკადები. შრომითი ემიგრაციის მთავარი მიმართულების _ რუსეთის წილი მცირდება და ამ ქვეყანაში მიგრანტოფობიისა და ეთნოფობიის განვითარების

გამო თანდათან იზრდება დასავლეთის ქვეყნებისაკენ მიმართული ნაკადი.⁶

შრომითი ემიგრაციის გავლენით საქართველოს შრომის ბაზარს აკლდება მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალა. ამავე დროს, შრომითი ემიგრაცია, უმთავრესად, *არალეგალური ხასიათისაა* და დაკავშირებულია უცხოეთში ჩვენი თანამემამულეების უკიდურეს დისკრიმინაციულ დასაქმებასა და ყოფასთან.

კრიზისის წლებში მძიმე ეკონომიკური და სოციალური ვითარების გამო საქართველოში, უმთავრესად, ემიგრაციული პროცესები განვითარდა. მასობრივმა უმუშევრობამ და ცხოვრების დონის მკვეთრად დაცემამ *იმიგრაციის მცირე მასშტაბი განსაზღვრა*. ამ პერიოდში იმიგრაციის მართვის აუცილებლობა არ იყო და რეგულირების მექანიზმიც არ ფორმირებულა. მომავალში კი განვითარების ლოგიკიდან და მსოფლიო პრაქტიკიდან გამომდინარე, შესაძლოა, იმიგრაციული კონტროლის მექანიზმის უკიდურესი სისუსტის გამო ვითარება მკვეთრად შეიცვალოს. ამან კი შეიძლება *საქართველოში შექმნას უმართავი იმიგრაციული ვითარება*, და შეასუსტოს ეროვნული უსაფრთხოება.

საერთაშორისო ბაზარზე სამუშაო ძალის გასვლა მნიშვნელოვნად ცვლის საქართველოს შრომის ბაზრის კონიუნქტურას. ერთი მხრივ, თითქოს, მცირდება შიგა ბაზარზე დაუსაქმებელი მოსახლეობის ხვედრითი წილი. მაგრამ, მეორე მხრივ, უარესდება შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის ხარისხი.

⁶ Тухашвили М. Изменения в трудовой эмиграции населения Грузии. В сб.: Миграция и развитие. Москва, МГУ, 2007. стр.295.

სრულიად არასახარბიელო ვითარებაა *შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის* განვითარების თვალსაზრისითა და მიგრაციული პროცესების რეგულირების მხრივ.

აღიარებულია, რომ შრომის ბაზრისა და მიგრაციის მართვა, თავის მხრივ, უნდა ეყრდნობოდეს მეცნიერულად დასაბუთებულ კონცეფციებსა და შესაბამის პროგრამებს, შრომის ბაზრის ფორმირების შესახებ კომპლექსური ხასიათის მეცნიერულ გამოკვლევებს. ამ მხრივ კი ქვეყანაში უპრეცედენტო, შეუწყნარებელი ვითარებაა, რაც მოკლედ გამოიხატება შემდეგში:

- არ არსებობს საქართველოს შრომის ბაზრის განვითარებისა და მისი რეგულირების კონცეფცია;
- არ არსებობს საქართველოს მოსახლეობის მიგრაციის (შიგა, გარე, სტაციონარული, შრომითი, ქაჩარისებური) მეცნიერულად დასაბუთებული კონცეფცია;
- ბოლომდე ვერ დამუშავდა საქართველოს დემოგრაფიული განვითარების კონცეფცია;
- არ არსებობს ურბანიზაციისა და განსახლების კონცეფცია;
- ჯერაც ვერ შემუშავდა საქართველოს შრომითი რესურსების პროგნოზი და შრომის ბაზრის სახელმწიფო რეგულირების მეცნიერულად დასაბუთებული პროგრამები;
- კრიტიკას ვერ უძლებს საქართველოს შრომის კანონთა კოდექსი, რომელიც, საერთაშორისო ორგანიზაციების შეფასებით, რადიკალურ შეცვლას მოითხოვს.

ასეთი ვითარება იშვიათია საერთაშორისო მასშტაბით. ამის ერთ-ერთი მიზეზი კი სამეცნიერო ბაზის განუვითარებლობაა, რომელიც, თავის მხრივ, ფინანსურ-მა უსახსრობამ და ამ პრობლემების გადაჭრაში მეცნიერების როლის შეუფასებლობამ შექმნა.

ბუნებრივია, ზემოაღნიშნული კონცეფციები და პროგრამები ვერც შემუშავდებოდა იმიტომაც, რომ არ არსებობს შრომის ბაზარსა და მიგრაციაზე კომპლექსური გამოკვლევები, რომელშიც მეტნაკლებად საქართველოს ეკონომიკის განვითარებისა და მეტად რთული თავისებურებებით გამოწვეული ვითარება იქნებოდა ასახული. ამ თემაზე არსებული მცირერიცხოვანი სამეცნიერო შრომები მხოლოდ საფუძველს ქმნის შემდგომი გამოყენებითი ხასიათის კვლევების განსახორციელებლად. მეორე მხრივ, არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ საერთაშორისო გრანტებით შესრულებულ გამოკვლევებსაც, მათ შორის, უცხოელ ავტორებსაც. სამწუხაროდ, ისინი ხშირად საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თავისებურებათა უცოდინარობას ამჟღავნებენ. ეს კი, საბოლოოდ, აისახება მათი ტრაფარეტული კვლევების ზოგადი ხასიათის რეკომენდაციებში.

ჩვენში კი, მეცნიერული კვლევისათვის განკუთვნილი მიზერული სახსრების პირობებში სათანადოდ ვეღარ ვითარდება მეცნიერების ის მიმართულებანი, რომელიც იკვლევს სიღარიბეს, უმუშევრობას, დასაქმებას, შრომის ანაზღაურებას, მიგრაციას და ა.შ. მეტიც, არც თუ იშვიათია ამ დარგის სპეციალისტთა საქმიანო-

ბის სრულიად გაუგებარი შეზღუდვები, რაც, ცხადია, საქმეს ვნებს⁷.

ერთ-ერთი მთავარი ნაკლიც, რომელიც დღემდე შესრულებულ გამოკვლევებს აქვთ, ისიცაა, რომ ზოგჯერ ისინი თავიანთ წინადადებებსა თუ შემოთავაზებულ პოლიტიკაში ნაკლებად ითვალისწინებენ განსახორციელებელი ღონისძიებების რესურსული უზრუნველყოფის არც თუ დიდ შესაძლებლობებს, რაც ამ ეტაპზე აქვს საქართველოს. ამიტომაც მათი ბევრი წინადადების რეალიზაცია ვერ მოხერხდება. ზოგჯერ კი ისინი წარმოადგენენ დასავლეთის ქვეყნების ვითარების კალკას, კვლევები ფრაგმენტულია, ეხება ამა თუ იმ ასპექტს. მოვლენა მთლიანობაში, სხვა პროცესებთან კავშირში ვერაა გააზრებული. რეკომენდაციებიც ნაკლებადაა გამოსაყენებელი საქართველოს შრომის ბაზარზე და მოსახლეობის ტერიტორიულ მოძრაობაში ამჟამად შექმნილი უმძიმესი რეალობიდან თავის დასაღწევად.

ისიც აღსანიშნავია, რომ მიგრაციის შესახებ არსებული გამოკვლევები თითქმის მთლიანად გარე მიგრაციას ეხება, იშვიათად ვხვდებით შიგა მიგრაციისა და განსახლების ოპტიმიზაციის თაობაზე რაიმე მნიშვნელოვან მეცნიერულ ნაშრომს.

სავსებით ბუნებრივია, რომ, ფაქტობრივად, ამ მეცნიერული სიცარიელის პირობებში შრომის ბაზრისა და მიგრაციის შესახებ განმაზოგადებელი და პრაქტიკოსათვის ვარგისი მეცნიერული შრომები მწვავე აუცილებლობას წარმოადგენს. მათში უნდა აისახოს სხვა

⁷ ტუხაშვილი მ. პროფესიული სეპარატიზმი თუ... გაზ. «საქართველოს რესპუბლიკა», 2006 წლის 15 თებერვალი.

ქვეყნების ეკონომიკური და სოციალური ტრანსფორმირების გამოცდილება, სოციალურად ორიენტირებული დასავლეთის მოწინავე ქვეყნების მეცნიერებისა და პრაქტიკის შედეგები, ამავე დროს, ეყრდნობოდა ჩვენში ჩატარებულ ფართომასშტაბიან გამოკვლევებს. აქ კი სახელმწიფო დაფინანსების მწვავე აუცილებლობა დგება. რა ენთუზიაზმიც არ უნდა იყოს, ცალკეულ მკვლევართა ინიციატივებით პრობლემა არ გადაწყდება.

Mirian Tukhashvili
Doctor of Economic Sciences, professor

**IT IS NECESSARY TO CONDUCT A COMPLEX STUDY OF
GEORGIA'S LABOR MARKET AND MIGRATION**

(Abstract)

Georgian labour market is being shaped under economic transformation and the impact of the widespread post Soviet crisis is completely reflected in it. during the economic collapse demand for labour critically dropped and the unemployment on unprecedented scale took place.

The extreme imbalance in supply and demand and reduction of labour price made a large part of population earn living from permanent or temporary emigration abroad.

Post Soviet demographic crisis exerts a great influence on the labour market. At present the period of gradual reduction of the young part of economically active population is under way in Georgia. Generation born in the 1990s enter labour market and its number is nearly half diminished owing to low birth rate. During the crisis the regressive development of the industrial structure of employment took place and the share of the employed in agricultural sector rose from 25% to 55% of the employed. This was due to the dramatic reduction in the number of the employed in industry and material production and false "full" employment of rural population. Decrease in jobs in town-forming industries of the economy, economic crisis in general and reduction of output, made *rural and urban population distribution uneven* and increased supply and demand imbalance in the labour market. A specific manifestation of inefficient employment is *underemployment* in material production sectors, especially in agriculture,

where, despite several endeavors, self-employment could not reach sufficient level of efficiency.

Secondary employment became a common characteristic of the Georgian labour market. However, according to the different studies, this does not ensure to earn minimum living wage either.

The situation is especially hard in **single industry mining regions**, where due to disastrous fall of mining industry, most jobs were destroyed. A considerable part of population was forced to intensively emigrate abroad or other regions of the country to find temporary jobs.

During the crisis positive effects of population territorial movement were extremely reduced and **migration negative effects on labour market and the economy as a whole** were reinforced.

As a result of ethnic conflicts a big mass of refugees and deterioration of living conditions, mass permanent and labour emigration exerted essential influence on Georgia's labour potential and labour market formation. Liberalization of population flows, which was an essential characteristic of post Soviet population territorial movement encouraged the development of one-sided migration processes and considerably reduced the intensity of rather expensive **organized migrations** instead, which had a great economic and social importance in pre-crisis Georgia with regard to jobs and formation of due regional proportions of population. Labour emigration creates acute social problems in Georgia now. Outflow of labour to the international market became intensive in post Soviet period. The process covered all the regions, but regional differences in its intensity make different influences on labour emigration in regional markets. The amount of money transfers of emigrants permanently increases and accounts 0,5-1 billion dollars. Entry of labour force in the international market makes considerable changes to the Georgian labour market terms. On the one hand, the share of the unemployed in internal market is reduced, but on the other hand, the quality of workforce is de-

teriorated. Under the circumstances there is need for radical improvement of the Georgian labour market and migration processes management

მურმან ცარციძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ნათელა ლაცაბიძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, ასოცირებული
პროფესორი

ეროვნული შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურა და ფუნქციონირების თავისებურებები საქართველოში

თანამედროვე გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის პირობებში ქვეყანაში სიღარიბის დაძლევა და მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლება კვლავ უპირველეს ამოცანად რჩება, რადგან მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ჯერ კიდევ სიღარიბის ოფიციალურ ზღვარს მიღმა ცხოვრობს. სიღარიბის გამომწვევი ძირითადი მიზეზებია უმუშევრობა და მოსახლეობის შემოსავლების დაბალი დონე. საქსპერტო შეფასებით, უმუშევრობის დონე საქართველოში დაახლოებით 36.0%-ია, სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებით 14.6%⁸. უმუშევრობა არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელ მსოფლიოში განიხილება როგორც უმწვავესი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა, რომელიც ნათლად ასახავს ცალკეული ქვეყნის განვითარების სპეციფიკას. რომის პაპმა იოანე პავლე II სავსებით სამართლიანად აღნიშნა, რომ «უმუშევრობა ეს უბრალოდ ადამიანის უფულობა (უსახსრობა) კი არ არის, არამედ იგი სულიერი სიკვდილის ერთ-ერთი ფორმაა». ჩვენი გაანგარიშებით, უმუ-

⁸საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულება, სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2007წ. www.statistics.ge

შევრობით გამოწვეულმა ეკონომიკურმა დანაკარგებმა 2006 წლის განმავლობაში, ქვეყნის მასშტაბით მინიმუმ 1546.4 მლნ ლარი შეადგინა, რაც რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტის (7192.6 მლნ ლარი საბაზრო ფასებში) 21.5% და ქვეყნის სახელმწიფო ბიუჯეტის (3538.8 მლნ ლარი შემოსავლების ნაწილში) 43.7%-ია⁹.

უმუშევრობასთან ერთად სიღარიბის გამომწვევი მთავარი მიზეზებია: არაეფექტიანი დასაქმება, რაც განაპირობებს ე.წ. «ღარიბი დასაქმებულების» არსებობას; შრომის ანაზღაურების დაბალი დონე და ხელფასის ძირითადი ფუნქციების მოშლა; ქვეყანაში სოციალური დაცვისა და უზრუნველყოფის სისტემის განუვითარებლობა.

მოსახლეობის დასაქმებასა და, შესაბამისად, სიღარიბის დაძლევაში მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლია ცივილიზებულ, ნორმალურად ფუნქციონირებად შრომის ბაზარსა და მის ადეკვატურ ინფრასტრუქტურას. სწორედ ეს უნდა გახდეს შრომისუნარიანი მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმების ხელშეწყობის, სოციალური დაცვისა და დაზღვევის მოქნილი სისტემების შექმნის, შრომითი ცხოვრების ხარისხის და, საბოლოო ჯამში, ცხოვრების დონის გაუმჯობესების საფუძველი.

⁹გაანგარიშებულია: საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულება, სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი 2007წ. www.statistics.ge; წერეთელი გ., ბიბილაშვილი ნ. უმუშევრობა პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში და მისი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების განსაზღვრის მეთოდური საფუძვლები, საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში, სამეცნიერო შრომების კრებული, ტომი II, გამომცემლობა «მეცნიერება», თბილისი 2002 წ. გვ.27-40.

საქართველოში ცივილიზებული შრომის ბაზრისა და მისი შესატყვისი ინფრასტრუქტურის ფორმირება 1990-იანი წლებიდან დაიწყო. ხანმოკლე პერიოდის მიუხედავად, დასაქმების სახელმწიფო სამსახურების მუშაობაში პირობითად შეიძლება რამდენიმე ეტაპი გამოიყოს.

პირველ ეტაპზე (1991-1993 წწ.) დაიწყო საკანონმდებლო ბაზის შემუშავება. ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანი იყო 1991 წლის 25 ივლისს მიღებული კანონი «დასაქმების შესახებ», რომელმაც განსაზღვრა საქართველოს მოსახლეობის დასაქმების პოლიტიკის და უმუშევართა სოციალური დაცვის ეკონომიკური, ორგანიზაციული და სამართლებრივი საფუძვლები. აღსანიშნავია, რომ შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის ფორმირების თვალსაზრისით სწორი ორიენტაცია იყო აღებული, რადგან დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის პრიორიტეტულ მიმართულებებად მიჩნეული იქნა: მოქალაქეთა შრომითი ინიციატივის მხარდაჭერა და წახალისება; უმუშევართა სოციალური დაცვის უზრუნველყოფა; მოქალაქის დასაქმებისათვის ხელშეწყობა; უმუშევრობის დონის მაქსიმალურად შემცირება; დასაქმების სფეროში და სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის სხვა მიმართულებით გასატარებელ ღონისძიებათა კოორდინაცია.

ზემოაღნიშნული კანონისა (მუხლი 12) და საქართველოს მთავრობის მიერ მიღებული დადგენილების

საფუძველზე¹⁰ განისაზღვრა შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის ძირითადი სუბიექტები, დასაქმების ერთიანი სახელმწიფო პოლიტიკის განმსაზღვრელი და მარეგულირებელი ორგანოები. შრომის, სოციალური დაცვისა და დემოგრაფიის სამინისტროსთან შექმნილი დასაქმების სახელმწიფო სამსახური _ დასაქმების ერთიანი სახელმწიფო ფონდის, შრომის სახელმწიფო ბირჟის, უმუშევართა პროფესიული მომზადებისა და გადამზადების სისტემის სახით. დასაქმების სახელმწიფო სამსახურს დაევალა მოსახლეობის დასაქმებისა და უმუშევართა სოციალური დაცვის სათანადო პროგრამების შემუშავება და რეალიზაცია.

დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის საქმიანობის მეორე ეტაპი (1994_1998 წლის პირველი ნახევარი) ფაქტობრივად ისევ მოსახლეობის სოციალური დაცვისა და დახმარებების სისტემის საკანონმდებლო ბაზის ფორმირებით შემოიფარგლა. ზოგიერთმა დადგენილებამ შეზღუდა დასაქმების კანონით გათვალისწინებული სოციალური მხარდაჭერის სისტემა¹¹, მაგრამ დასაქმების პოლიტიკა კვლავ პასიური ხასიათის ღონისძიებებს მოიცავდა და ძირითადად უმუშევარ მოქალაქეებზე შემწეობის გაცემით შემოიფარგლებოდა. მაგალითად, 1994

¹⁰ საქართველოს მთავრობის დადგენილება «მოსახლეობის დასაქმების სოციალური გარანტიების შესახებ» №19, 1991წ.

¹¹ საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის დადგენილება №634, «საქართველოს რესპუბლიკაში ფასწარმოქმნისა და საფინანსო სისტემის რადიკალური რეფორმის, მოსახლეობის სოციალური დაცვის გადაუდებელ ღონისძიებათა შესახებ». 1993 წლის 5 სექტემბერი.

წლის დასაწყისიდან სექტემბრის ჩათვლით შემწეობა დაენიშნა 10 ათასამდე უმუშევარს¹².

1997 წლის დასაწყისიდან დაიწყო ოჯახური დახმარებების გაცემა¹³, რაც ისევ შეიზღუდა 1998 წელს «დასაქმების შესახებ» კანონში სათანადო ცვლილებების შეტანის შემდეგ¹⁴.

დასაქმების სახელმწიფო სამსახურს თავისი საქმიანობის მეორე ეტაპზე მოსახლეობის დასაქმების ხელშეწყობის მიმართულებით, რაც მისი მთავარი ფუნქციაა, რაიმე ქმედითი ღონისძიება არ გაუტარებია.

მესამე ეტაპზე (1998-1999 წლები) დასაქმების ერთიანი სახელმწიფო ფონდი, დასაქმების დეპარტამენტი და პროფესიული ორიენტაციისა და მომზადება-გადამზადების ცენტრი გაერთიანდა დასაქმების ერთიანი სახელმწიფო ფონდის ბაზაზე. ქალაქებსა და რაიონებში შეიქმნა დასაქმების ცენტრები. რეორგანიზაცია მიზნად ისახავდა დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის ცალკეული მიმართულებების სისტემატიზაციას და დასაქმების პრობლემათა გადაწყვეტას ერთიანი მიდგომის საფუძველზე. აღსანიშნავია, რომ დასაქმების ერთიანმა სახელმწიფო ფონდმა თავისი საქმიანობის პრიორიტეტულ მიმართულებად დასახა დარგობრივ უწყებებთან ურთიერთობა, რათა შესაძლებელი გამხდარიყო დარ-

¹² «დასაქმების ერთიანი ფონდის ანგარიში 1991-2001 წლებში გაწეული მუშაობის შესახებ», თბილისი 2001წ. გვ.7.

¹³ საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №184 «სოციალური (ოჯახური) დახმარების შესახებ», 1996წლის 25 დეკემბერი;

¹⁴ საქართველოს კანონი №1082 «საქართველოს რესპუბლიკის კანონში «დასაქმების შესახებ» ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ», 1997წლის 12 ნოემბერი.

გის განვითარების ადეკვატურად დასაქმების პროცესების პროგნოზირება, პროგრესულ პროფესიებზე მოთხოვნის განსაზღვრა, უმუშევართა გადამზადება შემდგომი დასაქმების პერსპექტივით და სხვა. ახალმა სამსახურმა წინა პლანზე წამოსწია სტატისტიკური ინფორმაციის მოპოვებისა და აღრიცხვიანობის მოწესრიგების, ინფორმაციის სისტემატიზაციისა და ანალიტიკური დამუშავების საკითხები. რამდენადმე მოწესრიგდა და შედარებით სრულყოფილი გახდა რეგისტრირებულ უმუშევართა შესახებ ინფორმაცია. გამოიკვეთა უმუშევართა შემადგენლობა ასაკის, განათლების, პროფესიის, უმუშევრობის ხანგძლივობის მიხედვით. აღნიშნულ პერიოდში პირველად დაფიქსირდა ქრონიკული უმუშევრობა. რეგისტრირებულ უმუშევართა შორის სამი წლის და მეტი ხანგძლივობით უმუშევრების ხვედრითმა წონამ 51,0% შეადგინა¹⁵. ასევე გაჩნდა შედარებით დეტალური ინფორმაცია ვაკანსიების შესახებ. აღნიშნულმა ინფორმაციამ აშკარად გამოკვეთა სამუშაო ძალაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის დისბალანსი როგორც რაოდენობრივ, ასევე პროფესიულ-კვალიფიციურ ჭრილში. უმუშევრობის პრობლემების დაძლევისა და დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის რეალიზაციის მიზნით პირველად დამუშავდა დასაქმების ხელშეწყობის პროგრამა ტურიზმისა და კურორტების სფეროში¹⁶

¹⁵ «დასაქმების ერთიანი სახელმწიფო ფონდის ანგარიში 1998-1999 წლებში გაწეული მუშაობის შესახებ», თბილისი, 2000წ. გვ.13.

¹⁶ საქართველოს პრეზიდენტის განკარგულება №92 «ტურიზმისა და კურორტის სფეროში დასაქმების ხელშეწყობის ღონისძიებათა შესახებ», 1999 წლის 9 თებერვალი.

და განხორციელდა ახალგაზრდა უმუშევართა გადამზადება.

დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის საქმიანობის მეოთხე ეტაპზე ჩამოყალიბდა დასაქმების ერთიანი სახელმწიფო ფონდის ახალი სტრუქტურა¹⁷ და მისი საქმიანობის ძირითად პრინციპად იქცა მიზნობრივ პროგრამულ დაფინანსებაზე გადასვლა. ასევე ამაღლდა სტრუქტურული ქვედანაყოფების პასუხისმგებლობა. ფონდის უმთავრეს ამოცანად დაისახა უმუშევართა სოციალური დაცვისა და დასაქმების შესაძლებლობების გაუმჯობესება, ხოლო გრძელვადიან პერიოდში სტაბილური დასაქმების მიღწევა.

2000 წლის მეორე ნახევრიდან დაიწყო უმუშევართა მომზადება-გადამზადების, დროებითი დასაქმების, თვითდასაქმებისა და სამეწარმეო ინიციატივის მხარდაჭერის პროგრამების განხორციელება. აღსანიშნავია, რომ პროექტის დაფინანსება ხდებოდა შერჩევითი წესით, შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისად, მათი აქტუალურობის გათვალისწინებითა და საწარმოების კონკრეტული შეფასებების მიხედვით. განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა დროებითი სამუშაოების განხორციელებამ. 2000 წელს შეირჩა და განხორციელდა 17 პროექტი, ხოლო 2001 წლის I კვარტალში _ 13.¹⁸ უპირატესობა მიენიჭა საზღვრისპირა და მაღალმთიან რეგიონებში განსახორციელებელ პროექტებს, რაც უდავოდ

¹⁷ საქართველოს პრეზიდენტის №180 ბრძანებულება «საქართველოს დასაქმების ერთიანი სახელმწიფო ფონდის დებულების შესახებ», 2000 წლის 7 მაისი.

¹⁸ დასაქმების ერთიანი სახელმწიფო ფონდის ანგარიში 1991-2001 წლებში გაწეული მუშაობის შესახებ, თბილისი 2001წ. გვ.18-19.

დადებით მომენტად მიგვაჩნია, რადგან აღნიშნულ რეგისტრებში ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას აქვს განსაკუთრებული სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მნიშვნელობა. 2001 წლის მეორე ნახევარში ფონდი დასაქმების აქტიური პოლიტიკის ფარგლებში კვლავ ახორციელებდა მეწარმეთა საინვესტიციო აქტივობის მხარდაჭერას ეკონომიკურად მიზანშეწონილი სამუშაო ადგილების შექმნის მიზნით. აღნიშნულ პერიოდში განხორციელდა ბიზნესის განვითარებისა და უმუშევართა დასაქმების ორი და ინვალიდთა დასაქმების ოთხი პროექტი. ფონდის საქმიანობა ამ ეტაპზე დადებითად უნდა შეფასდეს, თუმცა ქვეყანაში არსებული უმუშევრობის მასშტაბების ფონზე ზემოაღნიშნული პროგრამების რეალიზაციამ მოსახლეობის დასაქმების გაუმჯობესებაზე არსებითი ზეგავლენა ვერ მოახდინა.

დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის საქმიანობის მეხუთე ეტაპი უკავშირდება 2001 წლის 28 სექტემბერს «დასაქმების შესახებ» ახალი კანონის მიღებას, რომელმაც განსაზღვრა დასაქმების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის ეკონომიკური, ორგანიზაციული და სამართლებრივი საფუძვლები. დასაქმების სფეროს რეგულირების სახელმწიფო ორგანოდ აღიარებულ იქნა საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო. ლიკვიდირებულ იქნა დასაქმების ერთიანი სახელმწიფო ფონდი¹⁹ და შეიქმნა საჯარო სა-

¹⁹ საქართველოს კანონი «დასაქმების შესახებ» №1084, 2001წლის 28 სექტემბერი. საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №503 “საჯარო სამართლის იურიდიული პირის_ დასაქმების ერთიანი სახელმწიფო ფონდის ლიკვიდაციის შესახებ”, 2001 წლის 07 დეკემბერი.

მართლის იურიდიული პირი_ დასაქმების სახელმწიფო სამსახური²⁰, რომლის საქმიანობის ძირითადი მიზანი იყო დასაქმების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის რეალიზაციისათვის ხელშეწყობა და უმუშევართა სოციალური დაცვის ღონისძიებების განხორციელება. დასაქმების სახელმწიფო სამსახური საქმიანობას წარმართავდა შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს კონტროლით. სამსახურის დებულებით საკმაოდ დეტალურად განისაზღვრა მისი მიზნები, ფუნქციები და საქმიანობის საგანი, მნიშვნელოვნად გაფართოვდა უფლებამოსილების სფერო. შედარებით დაიხვეწა სამსახურის მართვის ორგანიზაციული სრტუქტურა და ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზა, რასაც ხელი შეუწყო რიგი საკანონმდებლო აქტების მიღებამ და დასაქმების სფეროში შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის კონვენციების რატიფიცირებამ.²¹

დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის რეორგანიზაციის მიმართულებით კიდევ ერთი ნაბიჯი გადაიდგა

²⁰ საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №63 «დასაქმების სფეროში რეფორმის განხორციელების შესახებ», 2001 წლის 21 თებერვალი; საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №402 «საჯარო სამართლის იურიდიული პირის_ დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის დებულების შესახებ», 2002 წლის 13 სექტემბერი.

²¹ საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება №23 «სტიპენდიისა და უმუშევრობის შემწეობის დანიშვნისა და გაცემის წესის შესახებ», 2002 წლის 25 იანვარი; საქართველოს პარლამენტის დადგენილება №1489 «დასაქმების კერძო სააგენტოების შესახებ», კონვენციის რატიფიცირების თაობაზე. 2002 წლის 7 ივნისი; საქართველოს პარლამენტის დადგენილება №1488 «დასაქმების სამსახურის ორგანიზების შესახებ» კონვენციის რატიფიცირების თაობაზე», 2002 წლის 7 ივნისი.

2004 წლის ბოლოსათვის (მეექვსე ეტაპი). გაუქმდა დასაქმების სამსახური და მის ბაზაზე შეიქმნა სოციალური დახმარებისა და დასაქმების სახელმწიფო სააგენტო²², რომლის მიზანი იყო დასაქმებისა და სოციალური დაცვის სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის რეალიზაცია და საქართველოს კანონმდებლობით დაკისრებული სოციალური დახმარების ღონისძიებათა გატარება. სააგენტო საქმიანობას ახორციელებდა შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს უშუალო კონტროლით. გადაიდგა გარკვეული ნაბიჯები მოსახლეობის სოციალური დაცვის მიზნით²³.

რადიკალური გარდაქმნებით გამოირჩევა საქართველოს შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის ფორმირების შემდეგი (მეშვიდე) ეტაპი. ხელისუფლებამ კურსი აიღო შრომის ბაზრის თვითრეგულირებაზე და მასში სახელმწიფოს ჩაურევლობაზე. შესაბამისი გარდაქმნები განხორციელდა საკანონმდებლო სისტემაში. გაუქმდა კანონები «დასაქმების შესახებ», «კოლექტიური შრომითი დავის მოწესრიგების წესის შესახებ», «კოლექტიური ხელშეკრულებისა და შეთანხმების შესახებ»²⁴

²² საქართველოს კანონი №959 «დასაქმების შესახებ» კანონში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ. 2004 წლის 29 დეკემბერი.

²³ საქართველოს მთავრობის დადგენილება №51 «ქვეყანაში სიღატაკის ღონის შემცირებისა და მოსახლეობის სოციალური დაცვის სრულყოფის ღონისძიებათა შესახებ», 2005 წლის 17 მარტი; საქართველოს მთავრობის დადგენილება №48 «უმუშევრის შემწეობის ოდენობისა და მისი გაცემის ვადის განსაზღვრის თაობაზე», 2005 წლის 17 მარტი.

²⁴ საქართველოს კანონი №3112, 25.05.2006წ. «საქართველოს შრომის კოდექსი».

საქართველოს ახალი ე.წ. «ლიბერალური» შრომის კოდექსის მიღებასთან დაკავშირებით. გაუქმდა «სოციალური დახმარებისა და დასაქმების სახელმწიფო სააგენტო» და მის ნაცვლად შეიქმნა საჯარო სამართლის იურიდიული პირი – «სოციალური სუბსიდიების სააგენტო»²⁵. მისი ძირითადი ფუნქცია გახდა სოციალური დაცვის სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის რეალიზაცია, სოციალური დახმარების მიზნობრივი პროგრამების განხორციელება, ქვეყანაში სიღატაკის შემცირების მიზნით სოციალური დაცვის ღონისძიებების განხორციელება.²⁶ სააგენტოს საქმიანობას აკონტროლებს საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო. ამის კონტროლს ექვემდებარება ასევე საჯარო სამართლის იურიდიული პირი – «საქართველოს ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის პროექტების განმახორციელებელი ცენტრი» და «ჯანმრთელობისა და სოციალური პროგრამების სააგენტო».²⁷ დასაქმების სახელმწიფო სისტემაში მომხდარი ცვლილებები აშკარად მოწმობს, რომ სახელმწიფომ პრიორიტეტად აღიარა დასაქმების აქტიური პოლიტიკის ღონისძიებები. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფო დასაქმების აქტიური პოლიტიკის გატარებას და

²⁵ საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება №190/ნ «საჯარო სამართლის იურიდიული პირის «სოციალური სუბსიდიების სააგენტოს დებულების დამტკიცების შესახებ», 2007 წლის 27 ივნისი.

²⁶ იქვე, კანონის მეორე მუხლი.

²⁷ საქართველოს მთავრობის დადგენილება №249, «საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს დებულების დამტკიცების შესახებ», 2005 წლის 31 დეკემბერი.

სიღარიბესთან ბრძოლას რთული ეტაპიდან იწყებს, ვინაიდან:

– დაბალია დასაქმების სახელმწიფო და კერძო ინსტიტუტების განვითარების დონე;

– დასაქმების სახელმწიფო სამსახურების საქმიანობა დღემდე ძირითადად შემოიფარგლებოდა შრომის ბაზარზე პასიური პოლიტიკის გატარებით და მასობრივი უმუშევრობის დასაძლევად რეალური, ქმედითი ღონისძიებები არ განხორციელებულა;

– პრაქტიკულად არ არსებობს შრომის ბაზრის კვლევის, ანალიზის და პროგნოზირების მექანიზმი;

– უკიდურესად არადამაკმაყოფილებელია საქართველოს შრომის ბაზრის საინფორმაციო ინფრასტრუქტურა, რაც გამოიხატება შრომის ბაზრის ერთიანი საინფორმაციო სისტემის არარსებობაში;

– სუსტია კავშირი დასაქმების ცენტრალურ და რეგიონულ სამსახურებს შორის, დაბალია დასაქმების რეგიონული სამსახურების ტექნიკური აღჭურვილობის დონე.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურა ჯერ კიდევ ფორმირების სტადიაშია და ვერ ასრულებს თავის ძირითად ფუნქციას, ხელს ვერ უწყობს მოსახლეობის შრომით მოწყობას, პროფესიულ ორიენტაციას, პროფესიულ მომზადება-გადამზადებას, შესაბამისობის მიღწევას სამუშაო ძალაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის, კონტაქტის უზრუნველყოფას დამქირავებლებსა და მომუშავეებს შორის, სხვადასხვა ორგანოების საქმიანობის კოორდინაციას და, საბოლოო ჯამში, ეფექტიანი დასაქმების მიღწევას.

თანამედროვე ეტაპზე ეროვნული შრომის ბაზრის მნიშვნელოვანი თავისებურებაა ის, რომ, სამუშაო ძალაზე მოთხოვნისა და მიწოდების თანაფარდობიდან გამომდინარე, ჩამოყალიბდა შრომის ბაზრის კონიუნქტურის შერეული ტიპი. კერძოდ, უმუშევრობის მაღალი დონის პირობებში ადგილი აქვს გარკვეული პროფესიისა და კვალიფიკაციის მქონე სამუშაო ძალის დეფიციტს, ქვეყანაში ფაქტობრივად ჩამოყალიბდა ჩაკეტილი შრომის ბაზარი, სადაც დამქირავებლები დამოუკიდებლად, დასაქმების სამსახურების გვერდის ავლით წყვეტენ კადრების დაქირავების საკითხს. არ არის შემუშავებული სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის განსაზღვრის და საერთოდ, შრომის ბაზრის ანალიზისა და მონიტორინგის სათანადო მეთოდოლოგია.

შრომის ბაზრის არასრულფასოვანი ფუნქციონირება და არაეფექტიანი დასაქმება პირდაპირ კავშირშია სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მახასიათებელ მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებთან. კერძოდ, მთლიანი შიგა პროდუქტის, დასაქმების დონისა და შრომის მწარმოებლურობის დინამიკა ე.წ. «სტაბილიზაციის» პერიოდში გარკვეული დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა. ეკონომიკური ზრდის არასატაბილური ტემპები პირდაპირ აისახა დასაქმების მდგომარეობასა და შრომის მწარმოებლურობაზე. 1996 წელს ეკონომიკური ზრდის მიუხედავად, დასაქმების დონე მცირდება 2,4%-ით. ანალოგიური მდგომარეობაა 2003, 2004, 2005 და 2006 წლებში. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ 2000-2006 წლებში ეკონომიკური ზრდა უზრუნველყოფილია შრომის მწარმოებლურობის ზრდის ხარჯზე, რასაც ნამდვილად ვერ ვიტყვით ეროვნული ეკონომიკის ბევრ მნიშ-

ვნელოვან დარგზე. მაგალითად, შრომის მწარმოებლურობის დაცემა და არაეფექტიანი დასაქმება განსაკუთრებით თვალშისაცემია საქართველოსათვის ტრადიციულ დარგში – სოფლის მეურნეობაში (ცხრილი 1).

ცხრილი 1²⁸

სოფლის მეურნეობაში მოსახლეობის დასაქმების დონისა და მთლიანი შიგა პროდუქტის ურთიერთშესაბამისობის დინამიკა 1990-2006 წლებში

წლები	სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული მოსახლეობა		პროდუქციის წარმოება	
	ათასი კაცი	%-ში	აბსოლუტური	%-ში მშპ-ის მიმართ
1990	695,0	25,2	4454,0 მლნ მანეთი	29,8
2000	910,0	52,1	1197,0 მლნ ლარი	20,1
2002	989,0	53,8	1436,4 მლნ ლარი	20,6
2004	962,0	53,9	1589,7 მლნ ლარი	16,2
2006	972,1	59,2	1285,6 მლნ ლარი	17,87

1990 წლის ჩათვლით სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო 695,0 ათასი კაცი (დასაქმებულთა – 25,2%) და იწარმოებოდა მშპ-ის 29,8%, რაც შეადგენდა

²⁸ გაანგარიშებულია: საქართველოს მოსახლეობის დასაქმება. სტატისტიკური კრებული, ნაწილი II, თბილისი 1991წ. გვ.8-9. საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის ეროვნული ანგარიშებისა და მაკროეკონომიკური ანალიზის განყოფილების მონაცემები. შინამეურნეობები და სამუშაო ძალა საქართველოში, საქართველოს ეკონომიკის სამინისტრო, სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი, 2004 წლის მეოთხე კვარტალი, თბილისი 2005წ. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულება, სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი 2007წ. www.statistics.ge.

4454,0 მლნ მანეთს. 2006 წელს სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო 972,1 ათასი კაცი ანუ დასაქმებულთა 59,2% და იწარმოებოდა მშპ-ის მხოლოდ 17,87%. მაშასადამე, თუ 2006 წელს 1990 წელთან შედარებით სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა ხვედრითი წონა გაიზარდა 25,2%-დან 59,2%-მდე, მთლიანი შიგა პროდუქტის საერთო მოცულობაში სოფლის მეურნეობის მიერ წარმოებული პროდუქციის ხვედრითი წონა 29,8%-დან 17,87%-მდე შემცირდა.

ფორმირების პროცესში მყოფი ეროვნული შრომის ბაზრის თავისებურებებიდან განსაკუთრებით საყურადღებოა არაფორმალური დასაქმება. არაფორმალურ საქმიანობაში ჩაბმულია მოსახლეობის თითქმის ყველა სოციალურ-დემოგრაფიული ჯგუფი, თუმცა განსხვავებულია ამ საქმიანობაში მათი მონაწილეობის მოტივები (საარსებო საშუალებების მოპოვება, ცალკეულ შემთხვევებში სწრაფვა დამოუკიდებლობისა და პროფესიული დასაქმებისაკენ, შრომის მოქნილი რეჟიმისაკენ, სოლიდური შემოსავლის მიღებისაკენ და სხვა). დასაქმებულთა დიდი ნაწილისათვის არაფორმალური დასაქმება ფიზიკური არსებობის შენარჩუნების საშუალებაა, აფერხებს მოსახლეობის ცხოვრების დონის უფრო მკვეთრად დაცემას და უმუშევრობის ზრდას. ამდენად, არაფორმალური დასაქმების დადებით მხარეებზე საუბარი მიზანშეწონილია მხოლოდ მოკლევადიან პერიოდში, ხოლო გრძელვადიან პერპექტივაში სახელმწიფომ ორიენტაცია უნდა აიღოს მის ლეგალიზაციასა და მინიმუმამდე შემცირებაზე, რაც საკმაოდ ხანგრძლივი პროცესია და მოითხოვს კომპლექსური სოციალურ-ეკონომიკური ღონისძიებების გატარებას. როგორც მსოფლიო გამოცდილება მოწმობს, იგი არ «ქრება» მხოლოდ სამუშაო ადგილების შექმნით ფორმალურ სექტორში. არაფორმალური სექტორის

გაფართოების თუ შემცირების მასშტაბები მნიშვნელოვანწილად იქნება დამოკიდებული ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობის სტაბილიზაციაზე. თუ არ გატარდა უმუშევრობის დონის შემცირების, შრომის ანაზღაურების მოწესრიგების, სოციალური დაცვის ქმედითი ღონისძიებები, არაფორმალური სექტორი შეიძლება კიდევ უფრო გაფართოვდეს.

ეროვნული შრომის ბაზრის ფორმირების პროცესში შესამჩნევია შრომის ანაზღაურებისა და მატერიალური სტიმულირების ორგანიზაციასთან დაკავშირებული პრობლემები. დასაქმებულთა ყველა კატეგორიისათვის საქართველოს სინამდვილეში ხელფასი დღემდე ვერ ასრულებს თავის ყველა ფუნქციას (კვლავწარმოების, სტიმულირებისა და რეგულირების). ბოლო წლებში მნიშვნელოვანი ცვლილებების მიუხედავად, რაც აღმასრულებელი, საკანონმდებლო, სასამართლო ხელისუფლებისა და სხვა საბიუჯეტო ორგანიზაციებში ხელფასის ზრდის მიმართულებით განხორციელდა, ეკონომიკური საქმიანობის ცალკეული სახეობების მიხედვით საშუალო ხელფასის დონე კვლავ დაბალია და საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმს ოდნავ აღემატება (ცხრილი 2).

ცხრილი 2²⁹

დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი

²⁹ საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულება, სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2007წ. www.statistics.ge.

**ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით
საქართველოში (ლარი)**

<i>ეკონომიკური საქმიანობის სახეები</i>	<i>2005წ.</i>	<i>2006წ.</i>	<i>2007წ.</i>
<i>სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და სატყეო მეურნეობა</i>	<i>128,9</i>	<i>148,1</i>	<i>230,6</i>
<i>თევზჭერა, მეთევზეობა</i>	<i>93,0</i>	<i>94,4</i>	<i>121,5</i>
<i>სამთო მოპოვებითი მრეწველობა</i>	<i>210,8</i>	<i>352,3</i>	<i>644,8</i>
<i>დამამუშავებელი მრეწველობა</i>	<i>212,1</i>	<i>260,5</i>	<i>346,7</i>
<i>ელექტროენერჯის, აირისა და წყლის წარმოება და განაწილება</i>	<i>341,5</i>	<i>398,2</i>	<i>533,4</i>
<i>მშენებლობა</i>	<i>296,4</i>	<i>391,0</i>	<i>579,9</i>
<i>ვაჭრობა, ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტი</i>	<i>173,6</i>	<i>246,4</i>	<i>344,4</i>
<i>სასტუმროები და რესტორნები</i>	<i>108,2</i>	<i>196,5</i>	<i>266,7</i>
<i>ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა</i>	<i>265,7</i>	<i>391,3</i>	<i>501,9</i>
<i>საფინანსო საქმიანობა</i>	<i>1049,2</i>	<i>779,0</i>	<i>943,8</i>
<i>ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების გაწევა</i>	<i>210,8</i>	<i>284,2</i>	<i>396,5</i>
<i>სახელმწიფო მმართველობა</i>	<i>342,4</i>	<i>448,0</i>	<i>533,0</i>
<i>განათლება</i>	<i>92,5</i>	<i>122,1</i>	<i>147,3</i>
<i>ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური მომსახურება</i>	<i>99,5</i>	<i>143,3</i>	<i>183,3</i>
<i>კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების გაწევა</i>	<i>113,4</i>	<i>175,6</i>	<i>272,0</i>

ეროვნული შრომის ბაზრის ფორმირების საწყის სტადიაზე, სხვა უარყოფით მოვლენებთან ერთად, ქვეყნისათვის ნიშანდობლივი იყო მოსახლეობის მასობრივი გარე მიგრაცია. მისი გამომწვევი ძირითადი მიზეზი რთული სოციალურ-ეკონომიკური პირობები იყო. ქართველ სპეციალისტთა შეფასებით, 1990-1996 წლებში გარე მიგრაციის სალდო ერთ მილიონს აღემატებოდა (ცხრილი 3). შეიძლება ითქვას, რომ ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში ემიგრანტთა ნაკადი საგრძნობლად შემცირდა, თუმცა ოფიციალური სახელმწიფო ორგანოები

მიგრაციულ პროცესებთან დაკავშირებით დეტალურ ინფორმაციას ვერ იძლევიან. სამუშაო ძალის გადინება ამჟამადაც მიმდინარეობს სათანადო რეგულირებისა და კონტროლის გარეშე. ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს მოქალაქეების დაბრუნება, რაც ბოლო პერიოდში მთავრობის ყურადღების ცენტრში მოექცა, ხელს შეუწყობს ეკონომიკის აღმავლობას და მნიშვნელოვნად გააუმჯობესებს ქვეყნის შრომით პოტენციალს, რამდენადაც ემიგრანტთა უმრავლესობა შრომისუნარიანი, საშუალო ასაკის, მაღალკვალიფიციური სპეციალისტია.

მსჯელობიდან და ანალიზიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ფორმირების პროცესში მყოფი შრომის ბაზარი საქართველოში უაღრესად რთული და არაორგანიზებულია, რაც განპირობებულია, ერთი მხრივ, ეკონომიკაში მიმდინარე სტრუქტურული ცვლილებებით, მეორე მხრივ, შრომის ბაზრის სახელწიფო რეგულირების მექანიზმის არასრულფასოვნებით. შესაბამისად, დღევანდელ ეტაპზე ეროვნული შრომის ბაზრისათვის ნიშანდობლივია რიგი სირთულეები და თავისებურებები:

- არაეფექტიანი დასაქმება და დასაქმების არარაციონალური სტრუქტურა;

- სამუშაო ძალის ჭარბი მიწოდება მასზე მოთხოვნის შეზღუდულობის პირობებში;

- უმუშევრობის მაღალი დონე;

- სამუშაო ძალის მიწოდებასა და მასზე მოთხოვნის სტრუქტურის შეუსაბამობა;

- შრომის ანაზღაურებისა და სტიმულირების ეფექტიანი სისტემის არარსებობა, ხელფასის დაბალი დონე, მოსახლეობის რეალური შემოსავლების სიმცირე;

ცხრილი 3

საქართველოს მოსახლეობის გარე მიგრაცია
1990-2006 წლებში (ათასი კაცი)

წლები	ოფიციალური მონაცემები ³⁰			შეფასებითი მონაცემები ³¹		
	ჩამოვი- და	წავიდა	საღდო	ჩამოვი- და	წავიდა	საღდო
1990	20,0	59,0	_39,0	27,2	42,9	_15,7
1991	16,6	60,6	_44,0	20,9	49,5	_28,6
1992	8,6	49,6	_41,6	50,0	305,0	_255
1993	12,6	42,9	_31,5	74,0	264,0	_190
1994	12,7	44,2	_31,5	79,0	277,0	_198,8
1995	5,7	25,9	_20,2	70,0	246,0	_176,0
1996	1,2	12,9	_11,7	57,0	200,0	_143,0
1990- 1996	76,8	295,1	_218,3	378,1	1384,4	_1006,3
1997- 2006	52,3	317,8	_265,5	-	-	-

- _ შრომითი ემიგრაციის დიდი მასშტაბები;
- _ შრომის ბაზრის ბუნების ადეკვატური ინფრასტრუქტურის არარსებობა;
- _ დასაქმების სახელმწიფო და კერძო ინსტიტუტების განვითარების დაბალი დონე;
- _ არაფორმალური დასაქმების დიდი მასშტაბები;
- _ ფარული უმუშევრობის, არასრული და არას-

³⁰ საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სახელმწიფო საქვეყნურო დაწესებულება, სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2007წ. www.statistics.gov.ge

³¹ Б.Н. Кутелия, Г.Г. Меладзе, Г.Е. Цуладзе. Эмиграция из грузии в постсоветский период. Массовые опросы, эксперименты, монографические исследования, Стр. 3-7. <http://www.nir.ru>. 2001г.

რულფასოვანი დასაქმების ჯერ კიდევ საგრძნობი მასშტაბები;

– დასაქმებისა და სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების მარეგულირებელი არასრულყოფილი საკანონმდებლო ბაზა;

– მთლიანად ეროვნულ მეურნეობასა და, განსაკუთრებით, სოფლის მეურნეობაში შრომის მწარმოებლურობის უკიდურესად დაბალი დონე.

საქართველოში თანამედროვე, ცივილიზებული შრომის ბაზრის ფორმირება მოითხოვს სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების სფეროში რიგი გადაუდებელი ღონისძიებების გატარებას. სახელდობრ, საჭიროა:

ა) შრომის ბაზრის ინსტიტუტებისა და მისი ადეკვატური ინფრასტრუქტურის, ეფექტიანად მომუშავე დასაქმების სამსახურის შექმნა და განვითარება. სწორედ შრომის ბაზრის თანამედროვე ინფრასტრუქტურამ უნდა შექმნას მისი ეფექტიანად ფუნქციონირების აუცილებელი პირობები, ხელი შეუწყოს მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის ბალანსის მიღწევას. შრომის ბაზრის განვითარების ხარისხი, მისი ცივილიზებულობა დამოკიდებულია არა მარტო იმაზე, თუ რამდენადაა ჩამოყალიბებული მისი ინფრასტრუქტურა, არამედ იმაზეც, თუ როგორ ასრულებს იგი თავის ძირითად ფუნქციებს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, უპირველესად, აუცილებელია შრომის ბაზრის ერთიანი საინფორმაციო სისტემის ფორმირება. არსებული საინფორმაციო ასიმეტრიის დაძლევის ერთადერთი გზაა შრომის ბაზრის სუბიექტების საინფორმაციო უზრუნველყოფის დონის ამაღლება, მათი მოთხოვნის შესაბამისი საიმედო ინფორმა-

ციის მიწოდება;

ბ) დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის კარდინალური ცვლილება. აღნიშნული ამოცანის წარმატებით გადაწყვეტისათვის საჭიროა სათანადო ინსტიტუციონალური პოლიტიკის გატარება: საინვესტიციო და საგარანტიო ფონდების, სალიზინგო კომპანიების, კონსალტინგური ცენტრების, პროფესიული მომზადება-გადამზადების ცენტრის შექმნა და სხვა;

გ) შრომის ბაზრის ანალიზის, პროგნოზირების, კვლევისა და მონიტორინგის მეთოდის დამუშავება. შრომის ბაზრის, მოსახლეობის დასაქმების, უმუშევრობის და, საერთოდ, სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების მართვის მექანიზმის შემუშავება;

დ) ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმებისა და უმუშევრობის აღრიცხვის სისტემის მოწესრიგება, მით უმეტეს, რომ მოქმედი საერთაშორისო მეთოდოლოგია ზოგიერთ ასპექტში არ შეესაბამება ქვეყნის სპეციფიკას;

ე) დასაქმების აქტიური პოლიტიკის გატარება, დასაქმების სახელმწიფო და რეგიონული პროგრამების შესრულების მკაცრი კონტროლის, ანალიზისა და მონიტორინგის განხორციელება. შრომის ბაზრის თვითრეგულირებისა და სახელმწიფო რეგულირების მექანიზმის ოპტიმალური შეხამება, დასაქმების პრობლემების აყვანა სახელმწიფო პოლიტიკის რანგში.

Murman Tsartsidze,

Doctor of Economic Sciences, professor

Natela Latsabidze

Candidate of Economic Sciences, associate professor

INFRASTRUCTURE OF THE NATIONAL LABOR MARKET AND PECULIARITIES OF ITS FUNCTIONING IN GEORGIA
(Abstract)

The scientific work “Infrastructure of the National Labour Market and Peculiarities of its Functioning in Georgia” addresses rather problematic questions, undoubtedly, is actual. Under conditions of severe economic and financial crisis which has gripped all the spheres of public relations, the tendency of mass unemployment and a drastic fall in living standards of the basic layers of the population has emerged with particular severity. According to the State Department for Statistics of Georgia, the significant part of Georgia’s population lived below the official poverty line.

The main reason of poverty is chronic unemployment, rather low wage level. In addition, the system of social security is effectively disrupted in the country, there is no practice of scientifically proved management of the regulation of employment and socio-labor relations, the integrated infrastructure and information system of labour market has not been created yet, the scales of hidden unemployment, informal employment and labour migration are high. Proceeding from this, the main priority of the country’s social and

economic policy should become achievement of full and effective employment of able-bodied population and formation of flexible state system of its social protection. In such conditions the formation of national labour market and formulation of reasonable policy for its state regulation gains special importance. Normally operating labour market effectively realizes its basic functions and provides normal reproduction of labour force, its distribution and use in various spheres and branches of economy, according to character of activity observes norms and requirements of labour motivation.

Proceeding from the aforesaid, work contains results of research and the characteristic of elements of labour market in Georgia, peculiarities of its formation, the tendency of development and the difficulties related to them. In the work the main principles and directions of formation in Georgia the organized labour market are formulated. Practical realization of the last has rather great importance for definition of the role of labour market, its structure, peculiarities and basic elements, for forecasting processes of its development and maintenance of modelling. Only on this basis the decision of the preventive problems connected with realization of scientifically proved effective state policy of the functioning and regulation of labour market is possible.

Attila Melegh
Professor, Demographic Research Institute, Budapest, Hungary

GLOBALIZATION AND MIGRATION THE CASE OF HUNGARY³²

In the early 1980s and late seventies globalization as a new discursive and social order based on integrity of the global financial system and the conditions for transnational corporate capitalism ended a historic epoch. This ended the period based on the competition of capitalist and socialist modernization projects organized in the framework of nation states and their block alliances like the Comecon and EEC (Melegh, 2006). This change was not just a phenomenon effecting the so-called West, but due to their strong connections to world capitalism the “socialist world” as well. (McMichael, 2000) Even we can say that the socialist experiment ended as a result of the penetration of capitalism into the economic system of centrally planned economies and the related social arrangements.

³² The paper is based on the final report of the following research project 'Immigration' into Hungary: NKFP 5/0084/2002. Certain parts of the present study have been presented also within the research program funded by the University Research Corporation International and USAID in the framework of the “Improvement of Economic Policy Through Think Tank Partnership”. This working paper is the result of the joint work of the Demographic Research Institute at the Hungarian Central Statistical Office, Siberian Center for Applied Research in Economics and the Center for Ethnic Relations and Nationalism at Helsinki University.

In these dramatic changes migration played an important role as the movement of people was an artifact or even a direct factor in the rearrangement of global power structures. The best example of this could be the massive flow of East German citizens into Hungary, and then into the West in the fall of 1989, which was a prime factor in the collapse of the special East German state. But migrants played an important role in other ways as well which we will see in this paper below and actually this paper is considering in what fields and what way we can observe the linkage between globalization and migration in Hungary in the 1990s and the early 2000s. First let us have a look at discourses on the link between migration and globalization in scholarly literature.

The transformation of borders: discourses and topics in the scholarly literature

Looking at this thematic field it is important to notice that its main interest is in the macro explanation of migration and focuses on the transformation of economic and social structures. In other words changes in the migratory movements are interpreted as a reflection of wider structures and interrelationships. Even we can argue that it clearly opposes to “neoclassic” approaches on migration openly or indirectly referring to Ravenstein’s push and pull theory or some kind of “rational calculation” on a micro level. (Carling, 2002) In case there is some kind of work at a lower social level then it is on transnational networks and the issues of transnational identity. (Massey et al., Zolberg in Sık, 2001, 9-55)

The most important among the macro relationships is the one showing the movement of capital and labor in opposing directions. Transnational capital appears in “weaker” countries, it establishes niches of global capitalism, while due to transnational links and the cultural homogenization created by the universal consumption patterns migrants start moving or get involved in a new type of transnational movement.

In this movement not only the pattern is new in that migratory decisions are less and less final and more and more we see transnational commuting, but also the relevant identities are also less and less based on the idea of losing an old identity and assimilating into a new culture. Diaspora communities are created by utilizing the technological advances, which allow “real time” or “online” communication across the globe. The most extreme example of this new development are the so called “virtual” migrants, who sell their labor via internet communication and even their bodies are not moved. The increasing domestic servant industry is an opposing side of virtual migration as in these cases bodies are temporarily moved into richer countries Here the skills of mainly women are not needed and they are just used as persons taking care of household duties. Thus in all aspects we can see that globalization leads to a decline in the significance of borders, both as a physical line being crossed much more frequently by individual migrants, but also as a social and cultural dividing line. It is more and more a specific filter or with the term of József Böröcz, a contingent closure (Hansen 2002; Staring in: Kalb et al. 2000; Sassen 1996; 1999; 2001; Aneesh 2001, 2003; Orozco 2001; Mittelman 2000;

Lutz 2002; Phizacklea in: Koser–Lutz 1998, Okólski, 1999, Forsander, 2002, Böröcz 2002)

Virtual reunification of the nation: Public discourses on migration in Hungary

After analyzing the relevant academic discourses let us see how Hungary is positioned in the above global transformation and how it gets integrated into the system of floating borders first with regard to discourses on labor migration and the immigration of co-ethnics.

In a recent analysis (Hegyesei-Meleghe, 2003a, Meleghe 2001, 2002b) we have carried out a content and discourse analysis on the press coverage of a Hungarian law (the so called Status Law) and the subsequent debate on offering a Hungarian identity card, educational privileges and some employment opportunities for Hungarians living in neighboring countries. As we will see below migrants with Hungarian ethnicity constitute the dominant group of temporary and long term immigrants. The law itself was initiated in 2001 in order to achieve a “virtual” reunification of the “divided” Hungarian nation and to provide additional labor force for the growing Hungarian economy more and more dominated by large multinational companies. This combination of ethnicity, migration and globalization allowed us to analyze systematically what discourses regulate Hungarian public discussions on the socio-political positioning of the country with regard to migration and globalization. In this interpretative work we utilized more than 600 articles published in Hungarian dailies in 2001-2002.

Different discourses could be identified which then could be linked to each other showing a very interesting discursive framework of public discussions. First there was a clear pattern of a **nationalist discourse**, which discussed the law as a national collective act for the rise and the virtual “reunification” of the nation. This topic was combined with the idea of a need of protecting national minorities in neighboring countries. In this fight the enemies are those who oppose this new cross-border national unity. This position was based the idea that we are already “European” and “Western” and all the active agents of the discursive arena should acknowledge this fact.

Second we could identify a **liberal discourse**, which defined its main themes as a fight against discrimination, the extension of rights to wider groups, the acceptance of multiple identities and transnational rights, fight against the racism of the majority. This was coupled with the very interesting comparison of the social position of Roma versus the Hungarians living outside the country. This discourse positioned Hungary as being not yet “European”, which meant that we should learn from the West, while this “nationalist” law and government is of “Eastern” character. The next major discourse is based on the need for the **defense of the labor market and the social protection of the state**, which defines as its main themes as the protection of the „domestic” employees and the fight against „Eastern” flood.

During the analysis it was clear that the above major discourses were linked to each other and could be put into an even larger framework of an East/West discourse as the organizing discourse of the public debate (see among others

Said, 1978, Wolff, 1994, Todorova, 1997, Melegh 2006). This discourse with regard to Eastern Europe has been based on the idea of the civilizational slope or hierarchy since the 18th century. This slope idea with regard to “civilizational development” has allowed us to interpret the above discourses as being different perspectives on this imaginary slope asking the questions who is looking into which direction on the civilizational slope from a middling position. In this way we could characterize the liberal approach as a “self”-orientalization, in which framework the act of “nationalist” reunification is seen as something “backward” and “Eastern”, while there is a need for gradually moving upward on this civilizational slope. This upward looking perspective is somehow replicated in the case of the social protection of the Hungarian welfare state, although this discourses formulated in a framework of gradual “modernization” as compared to gradual “civilization” of the country. These upward looking perspectives is rejected by the nationalist discourse, which can be characterized as a downward looking “petit imperialism”, which is for the control of the “Eastern” neighboring countries and the utilization of its labor force together with the idea of a civilizing mission toward these countries. (On this see also Melegh, 2003a, 2002b, 2006) Altogether then it can be seen that there is a constant fight in Hungarian public discussions over the positioning of the country in the new global order with regard to migration, which fight shows that mental borders with regard to migrants are in a flux, which can be a characteristic of globalization. (Melegh, 2002)

This finding also shows that migration policies are embedded into a civilizational and very importantly an ethnic discourse. They serve as a major cognitive pattern in understanding migration and the erection of floating borders around Hungary. The idea of a civilizational slope fits also very well the establishment of a “gray zone” for filtering “Eastern” migrants and thus it fits rather well the recently developed policies of the EU in handling such issues. Both the ideas of “Eastern Enlargement” and “Neighborhood Policy” actually implies such a cognitive perspective and leads to the idea of “floating” borders and varying conditions for entering EU territories. In this mechanism the actual "Eastern" target group can change and even the EU borders might shift (like in the case of Romania). But it does not invalidate the slope mechanism and even we can argue that the strength of this European "technique" lies exactly in its flexibility. Just the hierarchical thinking is important.

It is also important to note that the ethnic considerations of certain new member states like Hungary are related to these policies and they serve as mechanisms of making borders selective around EU territories on ethnic and a claimed civilizational ground. Such moves, like the idea of double citizenship to co-ethnics in neighboring countries make EU policies more complicated, but we definitely cannot argue that they contradict them entirely. As it could be seen above nationalist agendas toward neighbors can operate in exactly the same way as European liberal-civilizational agendas. They are attempts to provide certain privileges for making strict borders more flexible for certain privileged groups. But let us see how these political and discursive mechanism are related to “real” migra-

tory processes in Hungary and what conclusions we can draw from this confrontation.

Migratory processes in Hungary in the era of globalization

In Hungary the statistical coverage of migrants is certainly incomplete especially with regard to some groups, which might be important from the perspective of globalization. Naturally we have little knowledge about illegal labor migrants who come for utilizing the wage gap between different East European countries. In addition we know little about the domestic servant industry which is not followed and just slightly controlled by the Hungarian state, regardless of the fact that this process is truly transnational and more and more people get involved in it. Also we have little data on the so called “false” tourists, who do some kind of small scale trading on a rather permanent basis or work as temporary labor migrants (Okolski 1999, Melegh 2003c). Even more when we have better statistics, then it is still a problem that certain relevant information is missing and we cannot follow the ways how migrants move from one category to the other.

Seeing this we follow the “well established categories” where from a bureaucratic point of view a much more systematic data collection is made. Here we will focus on migratory processes up till the early years of our decade.. At the moment data of the Central Statistical Office seems to provide the most comprehensive picture of international migration in the 1990s in Hungary, which profile we analyze from the point of view of globalization. This database is supplemented by the survey results made among those gaining immigrant

status in 2001 (Gödri 2005) and some additional qualitative analyses made among labor migrants in Northern Hungary. Also we utilize the regional analysis of immigration and foreign direct investment in Hungary (Melegh et al. 2005) Here we focus on three major groups, namely those applying for labor permit, those having a residence permit and those foreign citizens who immigrate into the country.

1. Labor or Work Permit

The labor or work permit is issued by county offices of the National Employment Office. Annual number is within a range between 20-50 thousand. On the level of counties the following data are collected: employer, birth place and time, citizenship, data on the job-unreliable, start and end, wage, justification, previous story, permission and refusal. The greatest problem is that there is no national databank. This means we have only limited number of cross-sectional data on the whole country. It is important to note that important groups fall out in the case of skilled, managerial people, intellectuals and some trainees, which could be characterized as an “upper class” within foreign laborers.

Looking at Table 1 we can clearly see that there is an upward tendency in the number of people receiving labor permit, which is a clear sign of a growing demand for legal employment indicating also a possible increase of illegal labor migrants. By the year of 2000 this figure went above 40 thousand and even this increase has continued later as well beyond the level of 50 000. In terms of citizenship Romania is by far the most important country for Hungary. It gives al-

most half of the total foreign laborer population. Beside the other “non-Western” neighboring countries, Slovakia, former Yugoslavia and the former Soviet Union (basically Ukraine), China play significant role in this transnational movement.

Most of the people from neighboring countries are of Hungarian ethnic origin (see also Gödri 2005). But it is also important to clarify that the upward tendency is not a rule and the inclusion of Romania in the EU seems to have changed the tendencies substantially. But we can definitely argue that foreign labor has been institutionalized in Hungary as a result of globalization.

The reconfiguration of transnational labor movement is even clearer in the case of the sector composition of labor migrants. The disappearance of certain groups (e.g. Polish miners) and gradual increase of people working in the sectors construction emblemize not only the radical reconstruction of state socialist economies, but also globalization in the sense that “global service people” have become dominant, who basically come from the more “Eastern” neighboring countries (Sassen, 1999) It is also important to see that some better skilled jobs needed in the service sector (like financial service) have also become somewhat important.

The regional distribution of labor (and other types of) migrants also show the features of globalization in the sense that a minor global city (Budapest) and the surrounding county Pest comprising the region “Central Hungary” take most of the labor migrants

**TABLE 1. DISTRIBUTION OF WORK PERMITS BY
CITIZENSHIP 1995-2005**

Ország Country	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Románia	13 171	9 218	10 909	11 862	15 982	19 774	26 931	30 497	33 131	42 879	35 547
<i>Romania</i>											
Lengyelország	2 163	1 252	1 449	1 057	641	357	299	512	320	122	709
<i>Poland</i>											
Kína	982	544	773	1 190	1 739	2 374	1 332	1 184	1 001	1 114	1 216
<i>China</i>											
Jugoszlávia	1 623	1 044	1 192	1 114	1 431	1 602	1 487	1 086	1 121	1 321	1 581
<i>Former Yugoslavia</i>											
Oroszország	2 930	3 047	3 852	3 544	4 896	5 783	7 596	336	294	219	226
<i>Russian Federation</i>											
Csehország	26	25	28	47	68	81	123	129	149	58	110
<i>Czech Republic</i>											
Szlovákia	859	696	1 140	803	1 254	3 508	2 955	3 113	5 693	2 305	17 983
<i>Slovakia</i>											
Vietnam	141	115	229	324	465	764	451	327	260	268	263
<i>Vietnam</i>											
Egyéb	4 190	4 355	4 672	6 369	6 662	5 960	6 095	12 635	15 414	16 409	14 927
<i>Other</i>											
Összesen	26 085	20 296	24 244	26 310	34 138	40 203	47 269	49 779	57 383	64 695	72 562
Total											

Source: Central Statistical Office, 2007.

Table 2. DISTRIBUTION OF WORK PERMITS VALID ON 31 DECEMBER BY ECONOMIC ACTIVITIES 1995-2005

Year	Economic activity											Total	Year	
	Agriculture, Hunting, Forestry Fishing	Mining and quarrying	Manufacturing	Electricity, Gas, Steam and Hot water supply	Construction	Restaurants and Hotels Wholesale and Retail Trade	Transport, Post and Telecommunications	Financial services	Education	Health and Social work	Sporting, Cultural and other service activities			Other and unknown
1995	3,3	6,7	28,1	0,6	13,1	19,4	1,2	0,1	4,1	4,6	18,9	-	100,0	1995
1996	4,1	8,9	26,2	0,7	16,2	19,5	1,0	0,2	4,2	5,1	13,9	-	100,0	1996
1997	5,8	5,4	16,1	0,4	16,0	12,7	0,9	0,9	5,3	1,7	34,8	-	100,0	1997
1998	6,6	4,0	16,3	0,4	16,5	16,4	0,7	2,0	6,4	2,2	28,4	-	100,0	1998
1999	7,1	3,3	19,7	1,0	18,8	18,9	2,1	3,4	4,8	2,7	18,2	-	100,0	1999
2000	5,3	1,9	26,8	0,3	24,3	23,8	1,8	0,9	3,8	2,2	9,0	-	100,0	2000
2001	5,4	0,4	22,0	1,3	32,8	21,0	1,0	2,0	3,7	2,7	7,6	-	100,0	2001
2002	5,7	0,5	22,4	1,2	30,8	17,0	1,3	1,8	2,8	2,9	13,6	-	100,0	2002
2003	5,4	0,0	26,5	1,2	31,2	14,7	1,1	2,1	2,2	2,9	10,6	1,9	100,0	2003
2004	4,6	0,1	18,0	0,0	19,6	10,1	0,9	3,9	0,7	1,7	1,8	38,6	100,0	2004
2005	4,9	0,1	15,1	0,0	23,9	12,2	1,3	5,8	0,7	1,7	2,0	32,1	100,0	2005

Source: Central Statistical Office, 2007

That this regional distribution is linked to globalization is clear if we connect it to the regional patterns of foreign direct investment for the same period. The clear relationship in the form of a very strong correlations suggests, that labor migrants (those having a labor permit) look for such economic spaces in which foreign capital also feels all right. This definitely indicates that there are such economic processes which make the regulation of transnational commuting an important factor and which puts pressure on borders. (Melegh et al. 2005; Hansen 2002; Staring in: Kalb et al. 2000; Sassen 1996; 1999; 2001, Forsander 2002).

2. Foreign citizens residing in Hungary

The next group of “detectable” migrants who play an important role in transnational labor migration comprises all those foreign citizens, who reside in Hungary. This means a foreign citizen having a residence permit for a longer stay or an immigration permit, who stayed in Hungary on January 1st of the given year. There is the related concept of temporary residence permit, which until 31st December, 2001 was issued by the police station for foreigners residing legally in Hungary, if the planned period of their stay was shorter than a year. Until 31st December 2001 permanent residence permit was issued by the police station, if the planned period exceeded a year. From January 1, 2002 residence permits are not any more classified as permanent or temporary permits. At the request of foreigners residing in Hungary with a valid residence visa - in order to extend the period of residence – the regional authority of alien’s administration can issue residence permits. If the purpose of residence is work or

some kind of activity in order to get an income, the residence permit can be issued for a maximum of four years for the first time. The validation period of the residence of foreigners studying in higher education or taking part in a further vocational training or in a professional practice (hereafter: student) can't exceed a year for the first time, and can be prolonged every time by a year until the studies or professional practices have been finished.

TABLE 2. FOREIGN CITIZENS RESIDING IN HUNGARY BY AGE-GROUP AND SEX

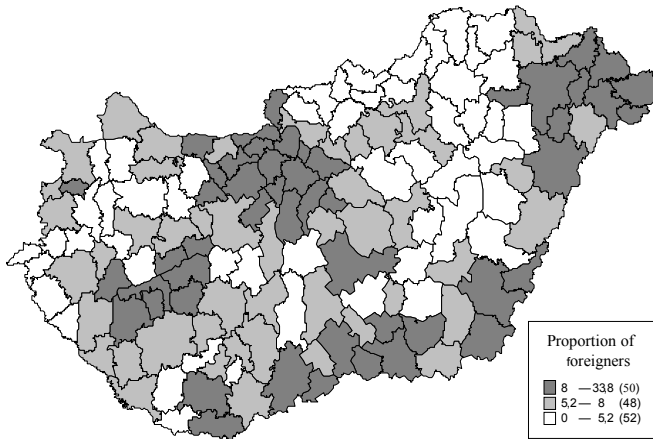
Év ^(a) Year ^(e)	éves – years old										Összesen n Total
	0–14	15–19	20–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60–X			
1995	14 966	8 309	18 743	22 979	33 411	21 434	9 646	8 613	138 101		
1996	13 755	8 148	17 448	24 618	33 228	22 890	10 412	9 455	139 954		
1997	12 537	8 230	16 975	26 044	33 303	23 953	11 181	10 283	142 506		
1998	12 120	8 169	16 361	25 843	35 748	26 191	12 447	11 384	148 263		
1999	13 175	8 311	16 714	24 000	35 194	26 046	13 431	13 374	150 245		
2000	12 959	7 840	15 809	23 237	37 340	26 604	14 402	14 934	153 125		
2001	10 026	6 930	12 018	15 551	26 249	18 451	9 849	10 954	110 028		
2002	10 443	7 040	12 542	15 967	28 564	19 416	10 766	11 691	116 429		
2003	11 157	6 485	11 232	15 078	28 791	19 174	11 147	12 824	115 888		
2004	12 188	6 793	11 394	16 561	32 477	21 611	13 257	15 828	130 109		
2005	12 025	6 866	11 423	18 331	36 341	23 229	15 210	18 728	142 153		
2006	12 945	7 425	14 671	20 011	38 547	24 640	16 941	19 250	154 430		

Source: Central Statistical Office

Looking at the age and sex composition of residing foreign citizens in table 3, we can observe an age pattern familiar in migration literature. Between 1995 and 2006 most of the residing foreigners are in the age group above 20 and below 50, although there is a definite in the elder age groups, which can be understood as a secondary migration when parents join their children migrating earlier. Nonetheless this just partially should be understood as elderly people moving into less affluent but more pleasant environment, but mainly as the care for elderly within Hungarian families coming from neighboring countries. (Illés, 2005; Melegh, 2006a) In the sex composition of residing foreigners there is a notable increase in the ratio of women. (On feminization see Okólski, 1999) By 2001 it seems that women have caught up with men and even they achieved some kind of dominance. There has been a female dominance in the age groups of late tens and twenties, plus in the age groups above fifty. This might mean a change of gender patterns, which is very much in line with the above analyzed literature on globalization, but we have to make clear that only male superiority has disappeared and feminization is not so strong.

Figure 1

**Regional distribution of foreign residents in Hungary in
2001
on a subregional level (per 1,000 people)**

S

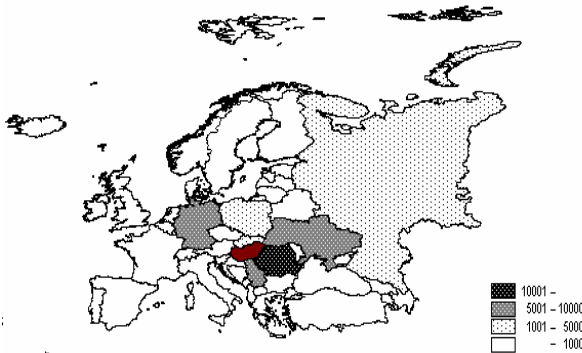
source: Regional Database of the Central Statistical Office, 2001.

The regional distribution of residing foreign citizens show a somewhat different picture from the one observed in the case of laboring foreigners especially in the early 90s. In that period most of the Eastern counties of Hungary received a relatively large number of residing foreign citizens, which was due to the massive inflow of Hungarians from Romania. Nonetheless, later the concentration to the Budapest region can be observed in line with the regional distribution of the labor permit holders. The Southern-Eastern areas are peculiar due to the previous civil war in Yugoslavia. As an exception to the globalization pattern the case of the Eastern areas can be understood as stations on the road of moving to the Central Region. Most Romanian Hungarians first find a place for themselves in the relatively poor county of Szabolcs-Szatmár in order to accumulate some capital to move on. This puts an

extra pressure on the Eastern borders and the local labor markets as these receiving regions bordering Romania and Ukraine have a relatively unfavorable labor market situation (Melegh et al 2005). Here this relative pressure is coupled with a rather intensive illegal labor commuting and small trade activity, which makes this border region rather chaotic with all the implications of serious management problems around the border especially in the case of Ukraine.

Figure 2

**FOREIGN CITIZENS RESIDING IN HUNGARY
BY CITIZENSHIP (01 01 2001)**

Source: Central Statistical Office

The map of those areas and countries from which Hungary attracts residing foreign citizens is also show interesting characteristics. Together with the actual numbers we can see that the “Eastern” neighboring states are the prime sources of this group just like in the case of labor permits. On the “Western” side Germany plays an important role while there is Russia and Poland which serve as a kind of secondary background.

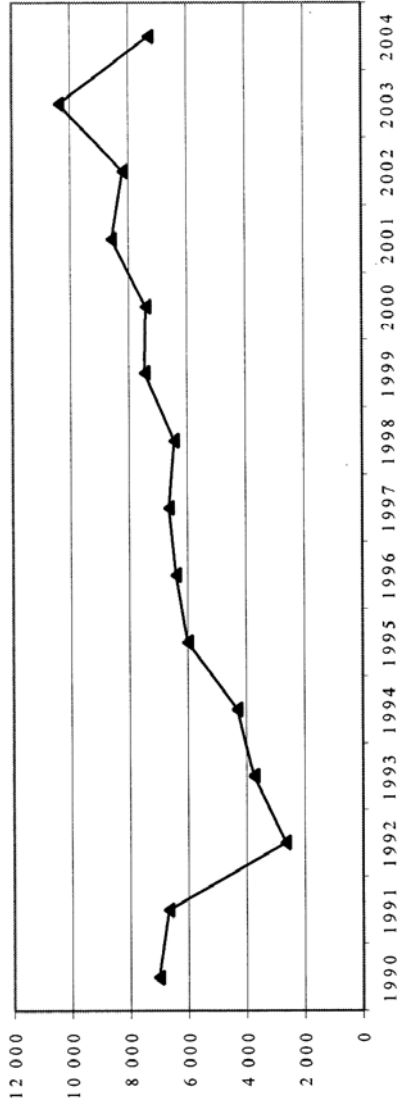
A peak period of foreigners from "old" EU and Germany was at the end of the 90s. Now there is a relative decline, but due to the EU accession it has increase again to the levels of the late 1990s. Beside the European countries there is another significant group, namely the Chinese (more than 5000 at the end of the 1990s and little bit lower during the early 2000s) and Vietnamese (above 100). African countries seem to follow the same trend as above. (around 2000). Altogether it seems that Hungary is becoming a place of attraction outside its closest region, although it is still just a regional focus point, which shows that the global position of the country is of intermediary nature in the East/West migration. It also shows that migratory policy shaped in the framework of just ethnic neighborhood policy is very restrictive and there is a need for developing a wider basis.

3. Foreign citizens immigrating to Hungary

This group includes all those foreign citizens who have applied for obtained an immigration, residence or settlement permit. Until 31st December 2001 an immigration permit could be issued to a foreigner who resided in Hungary continuously and legally for at least three years since his/her entry, and had a permanent address and secure job in Hungary and there were no legal precluding reasons against him/her. Permission to settle (kind of a green card): was introduced on January 1st 2002 instead of the immigration permit. Until 2001 a foreigner could apply for a residence permit if he/she had stayed in Hungary continuously legally for at least three years since his entry, except when the purpose of residence is continuing studies. A foreigner having a residence visa or resi-

dence permit could get an exemption from the condition of the three years' residence if he/she asks for residence as a family member with a purpose of family reunion. After 2001 the conditions for a settlement permit are stricter as foreigners need to stay in Hungary continuously for 5 years, which shows that joining the EU led to harsher closure toward foreigners.

Figure 3. THE BALANCE OF EMIGRATING AND IMMIGRATING FOREIGN CITIZENS 1990-2004.

Central Statistical Office: Population registry data

Table 3. NUMBER AND DISTRIBUTION OF FOREIGN CITIZENS IMMIGRATING BY SEX

<i>Year</i>	<i>Number of foreign citizens immigrating</i>			<i>Distribution of foreign citizens immigrating, %</i>		<i>Number of females per thousand males</i>	
	<i>male</i>	<i>female</i>	<i>total</i>	<i>male</i>	<i>female</i>	<i>total</i>	
1990	19 950	17 292	37 242	53,6	46,4	100,0	867
1991	12 883	10 091	22 974	56,1	43,9	100,0	783
1992	8 021	7 092	15 113	53,1	46,9	100,0	884
1993	8 595	7 802	16 397	52,4	47,6	100,0	908
1994	7 031	5 721	12 752	55,1	44,9	100,0	814
1995	7 809	6 199	14 008	55,7	44,3	100,0	794
1996	7 579	6 155	13 734	55,2	44,8	100,0	812
1997	7 200	6 083	13 283	54,2	45,8	100,0	845
1998	8 429	7 623	16 052	52,5	47,5	100,0	904
1999	10 090	10 061	20 151	50,1	49,9	100,0	997
2000	10 246	9 938	20 184	50,8	49,2	100,0	970
2001	10 630	9 678	20 308	52,3	47,7	100,0	910
2002	10 054	7 918	17 972	55,9	44,1	100,0	788
2003	11 242	8 123	19 365	58,1	41,9	100,0	723
2004	12 355	9 809	22 164	55,7	44,3	100,0	794
2005 ^{1/}	9 735	9 074	18 809	51,8	48,2	100,0	932

Before we start analyzing the social composition of immigrating foreigners it is important to note that Hungary has become a real target country with regard to immigration in all the receiving regions as it is shown by the balance of in- and out migrating foreign citizens. Thus in this respect it seems that Hungary is less and less a transitory place for foreign citizens and has become a real target area of international migration. Also we can clearly see that Hungary comes out positive from the exchange of foreigners and it helps maintaining the population size of the country. But

according to the calculations of the demographic Research Institute it is definitely not enough as the continuously low fertility of the population and the soon intensifying ageing process will lead greater and greater losses in natural population growth. (Hablicsek-Tóth, 2002). This we can also conceptualize as an ongoing feature of globalization combining low fertility, ageing and the need for immigrants to maintain population sizes.

Looking at the sex and marital status composition among the foreign citizens applying for immigration, residence or settlement permit up till 2001 there is a clear male dominance, but there is an increase in the ratio of women, just like in the case of residing foreigners. It is to be noted that the male dominance is very clear in the case of never married, which show that single men take the adventure to apply for immigration permit in Hungary. They can also be the persons who start the process of migration and their family members or friends come just later. Seeing this it is reasonable to assume that the increasing ratio of women is a “follow-up” process. A rise of the same kind of secondary migration can be observed as in the case of elderly people who follow their children (Gödri 2005).

Combining the internal regional distribution and the citizenship of the immigrating foreigners it is clear that Budapest and the surrounding area is as dominant as in the case of residing foreigners. Even it seems, that regardless of the gradual increase in numbers, since the mid 1990s the regional pattern has been stable showing the same pattern as in the other categories. Although Transdanubian territories are catching up with that of the Great Plain, the extremely unequal distribution is still valid.

The effect of globalization can also be seen in the national composition of immigrating foreigners according to regions.

Yugoslavian and Ukrainian citizens opt for the neighboring territories mainly. Romanian citizens are the most widely spread, while only Budapest and the central region attracts Chinese and old EU citizens in greater numbers

The occupational composition of immigrating foreign citizens also shows a globalization pattern (Table 4). There are basically three groups of immigrants beside the high number of unknown, which makes the registration rather insecure. There are professionals or migrants with high skills, there are service people (construction, services) and a huge number of students who intend to remain in the country. Also we have to note that there are gender differences as well reflected in the number of dependent female migrants. Such a composition is certainly due to the globalization process as suggested by the literature on globalization (most importantly Sassen, 1999). Altogether there are professionals and “upper class” global migrants living the lifestyle of the global “middle class” and those people, who giving up their original skills land in the “lower” groups of the host society which composition is related to global hierarchies.

Table 4. Main Occupational groups of immigrants

Year	Main occupational groups of immigrants										Total					
	Legislators, senior government officials and managers	Professionals	Technicians and associate professionals	Office and management clerks	Service workers	Skilled agricultural and forestry workers	Craft and related trades workers	Machine operators and assemblers, vehicle drivers	Elementary occupations	Unemployed		Dependent	Retired	Students in universities or colleges	Student	Unknown
	Male															
1995	17,3	11,4	4,2	5,0	5,2	0,3	19,4	1,0	8,5	6,8	0,1	3,8	4,3	12,5	0,3	100,0
1996	20,7	10,3	3,8	4,4	5,3	0,3	15,3	0,8	6,5	9,5	0,1	4,4	5,8	12,4	0,4	100,0
1997	18,9	9,0	3,6	4,7	5,4	0,4	15,3	0,6	6,5	10,2	0,0	5,5	4,1	15,0	0,7	100,0
1998	15,0	8,0	3,7	7,7	4,2	0,3	12,1	0,8	7,0	12,3	0,0	7,5	4,0	16,0	1,5	100,0
1999	8,0	8,9	5,2	8,2	4,3	0,4	13,3	1,1	6,4	12,5	0,0	7,5	3,0	15,7	5,5	100,0
2000	6,0	8,5	5,4	7,1	3,9	0,2	15,7	1,0	8,2	7,7	0,0	7,0	3,0	16,3	10,1	100,0
2001	1,8	5,5	2,5	1,7	1,0	0,2	8,1	0,5	3,5	6,5	0,0	5,6	1,6	7,9	53,7	100,0
2002	1,0	5,6	1,6	0,2	2,0	0,3	17,7	0,8	2,3	13,5	0,2	0,5	0,1	4,4	49,9	100,0
2003	1,2	5,5	1,6	0,3	2,6	0,7	15,2	0,9	4,5	11,5	0,4	0,9	0,3	8,8	45,7	100,0
2004	1,3	3,4	1,7	0,2	2,8	1,1	19,6	2,3	7,7	11,5	0,6	3,2	0,5	14,7	29,5	100,0
2005 ¹⁾	1,5	4,8	2,1	0,2	4,5	0,6	15,8	1,5	3,9	10,4	0,7	3,8	0,2	14,5	35,4	100,0
	Female															
	N6															
1995	7,2	11,5	5,3	5,4	6,6	0,2	9,0	0,1	8,0	12,5	8,8	8,3	4,0	12,6	0,3	100,0
1996	10,1	9,6	4,7	4,5	5,2	0,2	7,8	0,1	5,4	15,4	10,0	8,6	5,0	12,9	0,5	100,0

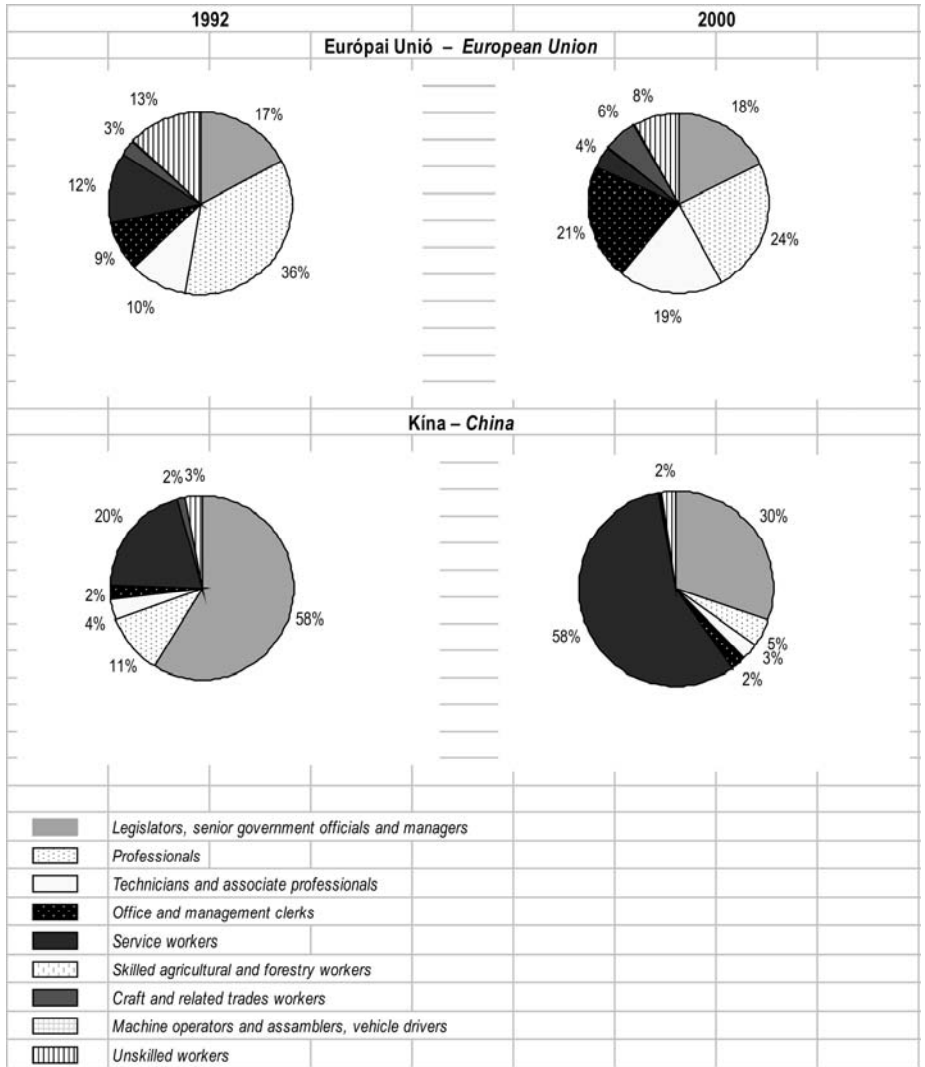
1997	7,9	8,3	3,1	5,1	5,7	0,2	8,4	0,0	5,0	17,1	8,9	9,8	3,8	15,5	0,9	100,0
1998	6,4	8,3	3,6	6,7	4,5	0,2	7,2	0,0	4,2	17,6	7,5	12,1	3,9	16,1	1,8	100,0
1999	3,4	8,5	4,7	8,0	5,1	0,2	7,8	0,1	3,4	14,9	7,0	11,4	3,4	16,1	6,0	100,0
2000	2,6	8,5	5,3	10,5	5,2	0,2	8,0	0,1	3,3	8,7	5,0	11,2	3,1	16,9	11,5	100,0
2001	0,6	6,2	3,7	2,1	2,9	0,1	4,2	0,1	1,6	6,5	1,7	9,4	1,8	9,2	50,0	100,0
2002	0,3	6,4	3,1	1,5	4,2	0,1	7,8	0,1	0,4	12,3	1,7	1,3	0,2	6,2	54,3	100,0
2003	0,5	6,2	2,8	1,8	5,1	0,2	6,5	0,1	1,3	9,7	3,2	2,6	0,4	13,0	46,4	100,0
2004	0,7	5,0	2,6	2,1	7,7	0,4	8,5	0,1	2,3	10,4	5,7	8,2	0,5	20,3	25,3	100,0
2005 ^{*/}	0,8	5,7	3,0	2,4	7,2	0,2	6,4	0,1	1,5	10,5	5,4	7,8	0,4	18,7	29,8	100,0
Összesen									Total							
1995	12,8	11,4	4,7	5,2	5,8	0,3	14,8	0,6	8,3	9,4	3,9	5,8	4,2	12,6	0,3	100,0
1996	16,0	10,0	4,2	4,4	5,3	0,2	11,9	0,5	6,0	12,1	4,5	6,3	5,5	12,6	0,4	100,0
1997	13,9	8,7	3,4	4,9	5,6	0,3	12,2	0,4	5,8	13,4	4,1	7,5	4,0	15,2	0,8	100,0
1998	10,9	8,1	3,7	7,2	4,3	0,3	9,8	0,4	5,7	14,8	3,6	9,6	4,0	16,0	1,6	100,0
1999	5,7	8,7	4,9	8,1	4,7	0,3	10,6	0,6	4,9	13,7	3,5	9,4	3,2	15,9	5,8	100,0
2000	4,3	8,5	5,4	8,7	4,5	0,2	11,9	0,5	5,8	8,2	2,5	9,0	3,0	16,6	10,8	100,0
2001	1,2	5,8	3,0	1,9	1,9	0,1	6,2	0,3	2,6	6,5	0,8	7,4	1,7	8,5	51,9	100,0
2002	0,7	5,9	2,3	0,8	3,0	0,2	13,4	0,5	1,5	13,0	0,9	0,8	0,2	5,2	51,8	100,0
2003	0,9	5,8	2,1	1,0	3,6	0,5	11,6	0,6	3,1	10,8	1,6	1,6	0,3	10,6	46,0	100,0
2004	1,0	4,1	2,1	1,1	5,1	0,8	14,6	1,3	5,2	11,0	2,9	5,5	0,5	17,2	27,6	100,0
2005 ^{*/}	1,2	5,3	2,6	1,3	5,8	0,4	11,3	0,8	2,8	10,5	2,9	5,7	0,3	16,6	32,7	100,0

Concerning the relationship between the occupational composition and geographic origins of the immigrants (i.e. global hierarchies) a very interesting picture emerges which somehow resembles the “East/West” slope identified in the Hungarian and European public discourses (Figure 4). Unfortunately we have detailed data on this only till 2001, but checking the overall composition and some partial data it seems that the trends established till 2001 remain valid up till 2005. In the 1990s in the case of Ukraine there is a rather clear shift toward the unskilled and low skilled . They represent more than 50% of the total immigrating population. In the case of Romania a somewhat similar picture emerges. Throughout the 90s the main groups has been the dominantly unskilled or low skilled migrant group beside the unchanging ratio of professionals and those needing higher educational levels. Such socially divided and to a large extent lower class migration is not the characteristic of all the other sending areas, in which group smaller Yugoslavia might be an interesting counter example. Migrants from smaller Yugoslavia till the year 2000 are from “elite” groups, which is tantalizing as there was civil war and there could be all the reasons for leaving the country. It seems that due to then existing political restrictions this “elite” group could utilize transnational networks to find a new place outside their home country. From another perspective it can also be argued that till 2000 most of the socialist industry of Yugoslavia was intact in terms of privatization and this together with the border restrictions did not allow the integration into the “European” economy at a lower point of some kind

of social hierarchy. Most probably by now Serbia (The only remaining part of ex-small Yugoslavia) has been folded into hierarchy seen in the case of Romanian and the Ukraine.

The European Union migrants are the ones who come to Hungary from “above” showing the lower position of Hungary on the “East/West” slope. The EU accession seems to have offered new positions for some of the educated people in Western Europe utilizing the comparative differences in an opposite manner. China represents a completely different pattern, in which a special group emerges living on smaller scale entrepreneurship and service work. They do not appear on the East/West slope, they seem to comprise a special niche in the Hungarian society.

FIGURE 4. DISTRIBUTION OF IMMIGRATING FOREIGN CITIZENS BY CITIZENSHIP BY MAIN OCCUPATIONAL GROUPS, 1992, 2000

IV. Conclusion

Looking at the discursive and “real” social practices with regard to migrating to Hungary it turns out that immigration has become much more of a transnational character, and there are huge groups beside the undetected false tourists or illegal labor migrants who find an opportunity in Hungary to reside for a longer period. Globalization has become a major factor which process appears both in the relationship between regional patterns of foreign investment and certain migrant groups and in the social segmentation of migrants in terms of social position. There is a large group of unskilled or deskilled migrants who are employed in the country legally or illegally. We could also pay attention to an emerging East/West slope in terms of areas providing “upper” and “lower” class migrants.

Thus it seems that discursive patterns are related to migratory processes and that the hierarchical concepts and policies based on the idea of gradual movement toward “European” ideals and social structures do have a basis or we can argue they are worked out in social processes. There is a demand for low skilled laborers of mainly Hungarian origin, who are collected from ‘Eastern’ countries like Ukraine and Romania. This relationship is also institutionalized and there is a discursive background also. In their case ethnicity is a structural factor, which should not be mistaken as the target of policies. These are the so-called service or contractual people, the non-ethnic management of which process seems to be of an urgent need

There is also a clear contradiction between the handling of migration in and around the European Union and the migratory processes until very recently. There is huge discrepancy between the goals of migratory policies and the complexity of migration processes as created by globalization.

Literature

Aneesh, A. (2001): Virtual Migration: Indian Programmers in the US-based Information Industry. Manuscript.

Aneesh, A. (2003): Between Fantasy and Despair: Nationalist Closures in the Transnational Lives of Indian Programmers, in *Immigrant Life in the United States: Multi-Disciplinary Perspectives*, edited by Colin Wayne Leach and Dona Gabaccia. Routledge, forthcoming. In: Leach, Colin Wayne and Gabaccia, Dona (eds): *Immigrant Life in the United States: Multi-Disciplinary Perspectives*, Routledge, forthcoming.

Appadurai, A. (1996): Modernity at large: cultural dimensions of globalization. University of Minnesota Press. Minneapolis, London.

Baumann, Z. (1996): (From Pilgrim to Tourist – a Short History of Identity in: Hall, Stuart–Du Gay, Paul (eds): *Questions of Cultural Identity*. London, Sage.

Beck, U. (2000): What is Globalization? Polity Press, Malden, MA.

Böröcz, József (2002): A határ: társadalmi tény. Replika. no. 47-48, június 133-42

Forsander, A. (Ed.) (2002): Immigration and Economy in the Globalization Process Sire Reports Series. No. 20. Vantaa.

Gödri, Irén (2005): The Nature and Causes of Immigration into Hungary and the Integration of Immigrants into Hungarian Society and Labour Market. Demográfia, Special English Edition.

Hablicsek, László –Pál Péter Tóth (2002): *The Role of International Migration in Maintaining the Population Size of Hungary between 2000–2050*. In: Working Papers on Population, Family and Welfare. No. 1 (ed. Melegh, A) . Demographic Research Institute, Hungarian Central Statistical Office. Budapest.

Hegyesi, Adrienn and Melegh, Attila (2003): “Immár nem mi vagyunk a szegény rokon a nemzetközi világban”. A státustörvény és az Orbán-Nastase-egyezmény vitájának sajtóbeli reprezentációja és diksurzív rendje. (“We are not anymore the poor relative in the world”. The press representation and the discursive order of the status law and the Orbán-Nastase pact) Sárközy, Erika and Schleicher, Nóra (eds): *Kampánykommunikáció (Campaign Communication)*. Akadémiai, Budapest, 135-171..

Illés Sándor (2005): Elderly immigration to Hungary. Migration Letters, vol. 2. no. 2. pp. 164-169.

Kalb, D.–van der Land, M.–Staring, R.–van Steenbergen, B.–Wilterdink, N. (Eds.) (2000): The needs of globalization. Bringing society back in. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, Boulder, New York, Oxford.

Koser, K.–Lutz, H. (Eds.) (1998): The new migration in Europe. Social constructions and social realities Palgrave, Macmillan Press Ltd. London.

Lutz, H. (2002): At your service madam! The globalization of domestic service Feminist review, Spring 2002, No. 70, pp. 89–104.

McMicheal, P. (2000): Globalization: Myths and Realities. In: Roberts, T.–Hite, A.(Eds.): From Modernization to Globalization. Perspectives on Development and Social Change. Blackwell, Malden: Massachusetts, Oxford, England. 274–292.

Melegh A. (2001): International migration in Hungary in the 1990s. In: Demographic and Cultural Specificity and Integration of Migrants. Bundesinstitut for Population Research in co-operation with the Network of Integrated European Population Studies. Wiesbaden, Germany pp. 213–224. In: German (2001): Internationale Migration und Ungarn in den 90er Jahren. Probleme und Perspektiven. Zeitschrift für Bevölkerungs-wissenschaft. Demographie. 26. Jahrgang. No. 3–4. pp. 463–64.

Melegh A. (2002): Mozgó kelet. Globális térképek és a státustörvény In: Kovács János Mátyás (Ed.). Zárva várt nyugat. Tanulmányok a kulturális globalizációról. 2000, Sík Kiadó. (in print). Also published in Eszmélet. No. 55. pp. 33–62.

Melegh A. (2002a): Migráció Magyarország és Németország között a kilencvenes években. In: Illés, Sándor (Ed.). Migráció és Statisztika. KSH NKI, Kutatási jelentések No. 71. pp. 53–67.

Melegh A. (2002b): Globalization, nationalism, and petite imperialism Romanian journal of society and politics, May, Vol. 2, No. 1, pp. 115–129.

- Melegh A (2003b)*: Perspectives on the East-West slope in the process of EU accession. OGRE, Paris,
- Melegh, Attila (2006)*: On the East/West Slope. Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Eastern Europe. Edited manuscript. Budapest, CEU Press.
- Melegh, Attila (2006a)*: *Trans-Border Migration of Elderly People in Eastern Europe. Issues of Social Security in Global Capitalism after the Collapse of State Socialism. Singapore University, in print*
- Mittelman, J. H. (2000)*: Globalization Syndrome. Transformation and Resistance Princeton University Press, Princeton.
- Okólski, M. (1999)*: Migration pressures on Europe. In: van de Kaa, D.–Leridon, H.–Gesano, G.– Okólski, M. (Eds): European Populations. Unity in Diversity Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London.
- Orozco, M. (2002)*: Globalization and migration: the impact of family remittances in Latin America Latin American politics and society, Summer 2002, Vol. 44, No. 2, pp. 41–66
- Said, Edward (1978)*: Orientalism. Vintage, New York.
- Sassen, S. (1996)*: Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization. Columbia University Press, New York.
- Sassen, S. (1998)*: Globalization and its discontents New York: New Press.
- Sassen, S. (1999)*: Guests and aliens New York: The New Press.
- Sassen, S. (2001)*: The global city. New York, London, Tokyo Princeton University Press, Princeton, Oxford.
- Sik E. (szerk.) (2001)*: A migráció szociológiája Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest.

Sik E.–Tóth J. (2002): Joining to EU identity – integration of Hungary or the Hungarians. Manuscript.

Todorova, M. (1997): *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, Oxford. 1997.

Wolff, L. (1994): *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of Enlightenment*. Stanford University Press, Stanford, 1994.

Zolberg, A. R. (1999): The politics of immigration policy: an externalist perspective. *American behavioral scientist*, Jun–Jul 1999, Vol. 42, No. 9, pp. 1276–1279.

Елена Садовская

Президент Конфликтологического центра (Алматы, Казахстан,), эксперт Исследовательского Совета по миграции стран СНГ и Балтии при Центре миграционных исследований ИМП РАН (Москва, Россия), профессор

Новейшие тенденции в развитии международной трудовой миграции в Центральной Азии в начале XXI века: проблемы и решения

В статье анализируются новейшие тренды в развитии международных миграций в Центрально-Азиатском регионе:

(1). В Центральной Азии в 2000-е годы формируется *региональная миграционная подсистема*, часть постсоветской миграционной системы (СНГ), в которой *Казахстан – страна, принимающая трудовых мигрантов, а другие страны региона – Киргизстан, Таджикистан, Туркменистан, Узбекистан – «посылающие» страны.*

(2). Одновременно с процессом *регионализации*, современные трудовые миграции в Центральной Азии все более подвержены *влиянию глобальных тенденций*. Вектор международных миграций все активнее направляется не только в страны СНГ, но и развитые западные страны, в странах достижения формируются анклавные и «вторичные» рынки труда, ускоряется «феминизация» миграций.

(3).□□ *Увеличение денежных переводов* трудовых мигрантов и усиление их роли в повышении уровня

жизни домохозяйств в республиках Центральной Азии – одна тенденций глобализации. В некоторых республиках Центральной Азии, например, Киргизстане и Таджикистане общие объемы денежных переводов эквивалентны значительной части ВВП: от 25 до 50%.

(4) Одним из новейших трендов является *усиление роли диаспоры и социальных и «мигрантских» сетей* в странах исхода и достижения в организации и развитии миграций.

Методологическую базу исследования составили данные государственной статистики Казахстана и других республик Центральной Азии, экспертных интервью, прикладных социологических исследований, проведенных автором в Казахстане в 2000-2007 гг.

Факторный анализ формирования миграционной подсистемы в Центральной Азии

В настоящее время с точки зрения миграционных процессов *страны СНГ представляют собой единую миграционную систему*, сложившуюся после распада СССР. В этой миграционной системе страны по-прежнему связаны общей инфраструктурой, коммуникациями, экономическими, финансовыми, социально-культурными и гуманитарными связями³³.

³³ Трудовая миграция в странах Центральной Азии, Российской Федерации, Афганистане и Пакистане. Аналитический обзор. Европейская Комиссия, Международная организация по миграции – Алматы, 2005 (в соавторстве); Садовская Е.Ю. Международные трудовые миграции, денежные переводы и развитие в республиках Центральной Азии: процесс регионализации или глобализации? Сб. статей Международной конференции «Миграция и развитие»

Бывшие республики Советского Союза имели единую экономическую систему (так называемый “единый народнохозяйственный комплекс”), унифицированные стандарты организации производственной и непроизводственной деятельности, стандарты контроля качества и т.д. Существовала единая система среднего и высшего профессионального образования и переквалификации, которая позволяет трудовым мигрантам легче адаптироваться к новым условиям.

В 1990-е гг. миграционные перемещения были стихийными, носили вынужденный характер и были направлены в основном в Россию. За 15 лет характер, объемы и направления миграционных перемещений на постсоветском пространстве изменились. В начале 2000-х гг. благоприятная экономическая конъюнктура (в первую очередь высокие цены на нефть) и наиболее динамичные рыночные реформы способствовали тому, что социально-экономическая ситуация в России и Казахстане изменилась, и трудовая иммиграция в эти страны стала преобладающей. Обе эти страны являются также странами транзита мигрантов и странами, посылающими мигрантов.

Россия – центр постсоветской миграционной системы. Россия как наиболее экономически развитая страна привлекает мигрантов из всех стран СНГ, прежде всего стран Закавказья, Киргизстана, Молдавии, Таджикистана, Украины, Узбекистана. Например, по

Московский Государственный Университет им. М.В.Ломоносова, 13-15 Сентября 2007 г., Москва. Сб. статей Московского государственного университета, Москва, 2007 (на рус. и англ. яз.).

экспертным оценкам, из Таджикистана – 85-90% потока трудовых мигрантов направлены в Россию, 10-15% – в Казахстан; из Киргизстана – соответственно, 2/3 и 1/3. В начале XXI века, в связи с геополитическими изменениями, возрастающее число мигрантов из постсоветских стран едут в страны Восточной, Западной и Южной Европы и Северной Америки; контуры постсоветской миграционной системы «размываются».

Причины регионализации миграционных процессов

В 2000-е гг. в Центральной Азии формируется ***миграционная субсистема в СНГ и в глобальных перемещениях***. Республика Казахстан (РК) – страна «иммиграции», или страна приема. Киргизская Республика (КР), Республика Таджикистан (РТ), Туркменистан, Республика Узбекистан (РУз) – это страны «эмиграции», или посылающие страны³⁴.

Формирование миграционной субсистемы обусловлено неравномерностью экономического развития в республиках Центральной Азии, разницей демографических потенциалов стран региона, дисбалансом на региональном рынке труда.

Казахстан стал испытывать дефицит трудовых ресурсов вследствие масштабных эмиграционных

³⁴ Садовская Е.Ю. Трудовые миграции в Центральной Азии: формирование региональной миграционной системы или процесс глобализации? в: Трансформация постсоветского пространства: отражение в миграциях. Под ред. Ж.А. Зайончковской. Москва, 2007. (находится в производстве)

процессов 1990-х гг. За 1992-2006 гг. из республики выбыло 3,1 млн. человек (из общего населения – 16,5 млн.), около 2,0 млн человек – безвозвратно. Среди выбывшего населения 63 – 65 % составили группы трудоспособного возраста; около 45 % населения (старше 15 лет) – люди с высшим и средним специальным образованием³⁵. В связи с эмиграцией большого числа работников и «утечкой умов» на рынке труда наблюдается нехватка трудовых ресурсов в промышленности, сельском хозяйстве, сфере образования, здравоохранения и других секторах экономики.

Согласно данным зам.председателя Агентства РК по статистике Ю.К. Шокаманова, при сохранении существующих ежегодных темпов экономического роста в 10%, потребность в трудовых ресурсах возрастет и импорт рабочей силы в Казахстан в 2015 г. только по среднему (базовому) прогнозу может составить 1,2 млн человек. Таким образом, Казахстан, где на рынке труда увеличивается дефицит рабочей силы и зарплата выше, становится привлекательным для Узбекистана, Таджикистана, Киргизстана – стран с высоким уровнем рождаемости, избыточной рабочей силой, безработицей, низкими зарплатами.

Россия также испытывает растущую потребность в рабочей силе численность которой снижается с 2006 г. на фоне продолжающейся около 15 лет депопуляции населения, что является фактором притяжения для

³⁵ Садовская Е.Ю. Миграция в Казахстане на рубеже XXI века: новые тенденции и перспективы. Алматы, Галым, 2001, с.19-20.

мигрантов из Азии. В определенном смысле (хотя и по разным причинам) этот фактор – потребность в трудовых ресурсах делает Россию и Казахстан конкурентами в борьбе за привлечение иностранной рабочей силы.

Важную роль в формировании региональной миграционной системы играет либерализация миграционных режимов, географическая близость стран Центральной Азии, благоприятные природно-климатические условия. Дополнительным фактором является этнокультурное сходство (при всем его национальном многообразии), общность языкового пространства. Во всех пяти странах региона население исповедует ислам суннитского толка и говорит на различных вариантах тюркского языка (кроме Таджикистана). Русский язык также является объединяющим языком межнационального и межгосударственного общения.

Численность трудовых мигрантов в странах региона

Трудовая нерегулируемая иммиграция в Казахстане в 2004-2006 гг. по оценке автора составляла от 300-500 тыс. до 1 млн человек ежегодно³⁶. Численность трудовых мигрантов из Киргизстана в 2004-2005 гг. оценивается киргизскими экспертами в 400-700 тыс. до 1 млн

³⁶ Садовская Е.Ю. Денежные переводы трудовых мигрантов: роль в мигрантских домохозяйствах и сообществах Центральной Азии в: Этническая ситуация и конфликты в странах СНГ и Балтии. Ежегодный доклад, 2005. Институт этнологии и антропологии РАН. Сеть этнологического мониторинга и раннего предупреждения конфликтов. / Под ред. В. Тишкова и Е. Филипповой. Москва, 2006. СС. 48-60.

человек. Официальная оценка органов МВД КР: около 500 тыс. человек, из них: 350 тыс. – в России, 120 тыс. – в Казахстане³⁷. В Узбекистане во внешние трудовые миграции вовлечено, по экспертным оценкам, от 600-700 тыс. до 1 млн человек (2003-2005 гг.)³⁸.

По сообщению министра труда и социальной защиты Таджикистана З. Вазирова, количество таджикских мигрантов в России в 2005 г. составлял 496 тыс. человек (из них лишь 10% удается легализоваться), в Казахстане – 36 тыс. человек³⁹. По другим экспертным оценкам численность таджикских мигрантов в 2005-2006 гг. достигала 1 млн. человек, примерно 90 % из них направляются в Россию, остальные в Казахстан, незначительное число мигрантов – в другие страны СНГ. Численность трудовых мигрантов в Киргизстане и Таджикистане составляет 25-35% экономически активного населения этих стран⁴⁰.

Ориентацию на региональный рынок труда подтверждают и ответы трудовых иммигрантов из республик Центральной Азии в Казахстане. По данным

³⁷ <http://www.irinnews.org> 17.09.2004, quoted from IOM TCC bulletin, 17 September 2004. Киргизстан: проблемы в сфере трудовой миграции и возможные подходы к формированию политики. Бишкек, 2004

³⁸□ Максакова Л.П. Экспорт рабочей силы из Узбекистана // Трудовая миграция в СНГ: социальные и экономические эффекты. Под ред. Ж.А. Зайончковской. Москва, 2003, 148;

³⁹ <http://www.regnum.ru/news/637825.html> 11.05.2006.

⁴⁰□ Садовская Е.Ю. Денежные переводы трудовых мигрантов и их роль в мигрантских домохозяйствах Центральной Азии // Центральная Азии и Кавказ. – 2006 – № 3. (на англ. яз. и на рус. яз.)

социологического опроса, проведенного под руководством автора в 2005 г. в Южном Казахстане, самым важным фактором для респондентов является оплата их труда: так ответили 40% трудовых мигрантов⁴¹. На втором месте – близость места работы: 25,2% мигрантов отметили, что им проще добираться до дома для того чтобы посетить родственников в стране/регионе, из которого они прибыли и к тому же проезд до дома дешевле (23,8%).

Показательна корреляция ответов на вопрос о причинах приезда трудовых мигрантов и страны исхода. Так, для выходцев из Киргизстана и Таджикистана основной причиной является то обстоятельство, что в Казахстане им предложили выгодные условия оплаты труда: 57% и 41,2% респондентов, соответственно. Для узбекских мигрантов на первом месте – дешевизна проезда до места работы и обратно (49,2%), на втором – близость Казахстана и возможность посещать семью (44,4%).

Основные характеристики трудовых миграций в Центральной Азии

⁴¹ Опрос трудовых мигрантов проведен в апреле-мае 2005 г. Опрошено 255 респондентов методом личного стандартизированного интервью. Респонденты отобраны методом «снежного кома». Выборка – целевая, гомогенная. География исследования: г. Алматы; г. Чилик и населенные пункты Чиликского района Алматинской области; г. Шымкент и населенные пункты Джетысайского района Южно-Казахстанской области. Опрос проведен в рамках исследования по гранту Фонда Д. и К. МакАртуров 2005-2006 гг.

Основные *сферы занятости* трудовых иммигрантов: строительство и ремонт, горнодобывающая промышленность (нефтегазовое производство), сельское хозяйство (табаководство, хлопководство, бахчеводство), торговля, сфера обслуживания, включая домашние услуги. Увеличивается занятость в секторе информационных технологий, менеджмента, образования, здравоохранения.

В структуре трудовых миграций преобладает *коренное население* посылающих стран (киргизы, таджики, узбеки). Многие из них впервые вышли на рынок труда и не обладают ни профессиональным образованием, ни навыками. В последние годы в Казахстан иммигрируют высококвалифицированные специалисты из Бишкека, Ташкента, других городов Центральной Азии.

Другой важной характеристикой трудовых миграций в Центральной Азии является *временный и возвратный характер* трудовых миграций, преобладание *сезонных* трудовых миграций. Согласно данным опроса – 56,9% респондентов прибывает в Южный Казахстан на срок от 3 до 9 месяцев, из них: 27,1% респондентов проживают в месте временного трудоустройства в течение 3-6 месяцев, 29,8% – 6-9 месяцев. Вместе с теми, кто работает в республике менее 3 месяцев, они составляют почти две трети респондентов. Это, как правило, прибывающие с марта по ноябрь на сезонные сельскохозяйственные работы, либо в летние месяцы для работы в строительстве и сфере услуг. 31,4% мигрантов

проживают в месте трудоустройства более года или постоянно.

На основе данных социологического исследования и изучения региональных особенностей развития можно сделать вывод, что трудовая миграция в Центральной Азии «молодеет», и в ближайшие годы Казахстан и Россию ожидает «*миграционная волна*» из Узбекистана. Среди опрошенных трудовых мигрантов в Южном регионе Казахстана большая доля тех, кто выехал в первый раз - 41%, они прибыли в основном из Киргизстана и Узбекистана. 41,4% респондентов из Киргизстана и 49,2% – из Узбекистана выезжают на заработки в течение 2-3 последних лет, 25-31% - в течение 4-5 лет и около 25% - более 5 лет.

Из тех, кто выезжает на заработки не в первый раз, 40,6% – выезжают 2-3 года, 25,9% – 4-5 лет, 32,2%, занимаются трудовой деятельностью на выезде более 5 лет. Все опрошенные граждане Таджикистана – это трудовые мигранты «со стажем»: 70,6% опрошенных выезжают на заработки более 5 лет, все выезжали ранее в Казахстан, а треть из них – еще и в Россию. Мигранты плохо осведомлены о законах страны пребывания, их адаптация в местных сообществах затруднена, а права нарушаются в массовом порядке.

Тенденции глобализации международных миграций в Центральной Азии

В 2000-е гг. в Центральной Азии усиливаются глобализационные тренды: ускоряется проникновение капитала и транснациональных корпораций, технологий,

товаров и услуг в самые отдаленные уголки региона, что связано прежде всего с интересом к региону как источнику богатых нефтегазовых ресурсов. Это стимулирует развитие транспортной системы, распространение коммуникаций. Это, в свою очередь, дает импульс международной эмиграции рабочей силы из республик Центральной Азии.

Мобильность рабочей силы увеличивается с точки зрения численности мигрантов, количества стран достижения, диверсификации отраслей занятости, в которых заняты мигранты, профессионально-квалификационного состава и т.д. Например, по данным Комитета по миграции Киргизстана, в 2005 г. в странах вне СНГ находилось 30 тыс. граждан республики и по сообщениям СМИ только в Великобритании в 2004 г. незаконно работали 10 тыс. граждан Киргизстана⁴². Растет число трудовых мигрантов из Узбекистана в США, Канаду, Западную Европу, Южную Корею, ОАЭ, Турцию⁴³.

В международной трудовой миграции все активнее участвуют не имеющие специальности неквалифицированные работники, впервые выходящие на рынок труда; они, как правило, перемещаются в соседние пограничные страны; происходит процесс *феминизации* трудовых миграций. Квалифицированные специалисты и рабочие едут в Россию, другие страны СНГ и вне СНГ,

42 <http://www.iwpr.org>. Цит. по: Трудовая миграция в странах Центральной Азии..., с.30.

43 ПМаксакова Л.П. (2003) Экспорт рабочей силы из Узбекистана // Трудовая миграция в СНГ: социальные и экономические эффекты. Под ред. Ж.А. Зайончковской. Москва.

чтобы таким образом увеличить вложения и отдачу от «человеческого капитала» и максимизировать доход от миграции⁴⁴.

Для принимающих стран, в первую очередь России и Казахстана, характерно формирование *анклавных рынков труда*. Такие рынки формируются на определенных территориях концентрации иммигрантов. На этих территориях располагаются предприятия и обслуживающая их инфраструктура, собственниками или арендаторами которых являются иммигранты «первой волны». Они, как правило, нанимают иностранных рабочих (в том числе незаконных мигрантов) из числа соотечественников и преимущественно той же этнической принадлежности, что позволяет говорить о формировании *этнических анклавов* в местах компактного проживания иммигрантов⁴⁵.

Примером такого анклавного рынка (как по сферам занятости, так и в территориальном плане) является занятость киргизских рабочих на табачных плантациях Алматинской области Казахстана. Численность незаконно занятых здесь в несколько раз превышает официальную, «квотированную» занятость. Те, кто 5-6 и

⁴⁴ Massey Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, and J. Edward Taylor (1998) *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millennium* / Oxford: Clarendon Press.

⁴⁵ Massey et al., ...1998; Садовская Е.Ю. Международные трудовые миграции, денежные переводы и развитие в республиках Центральной Азии..., Москва, 2007.

более лет тому назад стали приезжать на заработки в Казахстан (некоторые из них женились, приобрели казахстанское гражданство), теперь сами используют труд своих родственников или земляков из Киргизстана без официального разрешения и оформления.

Роль “мигрантских сетей” и диаспор

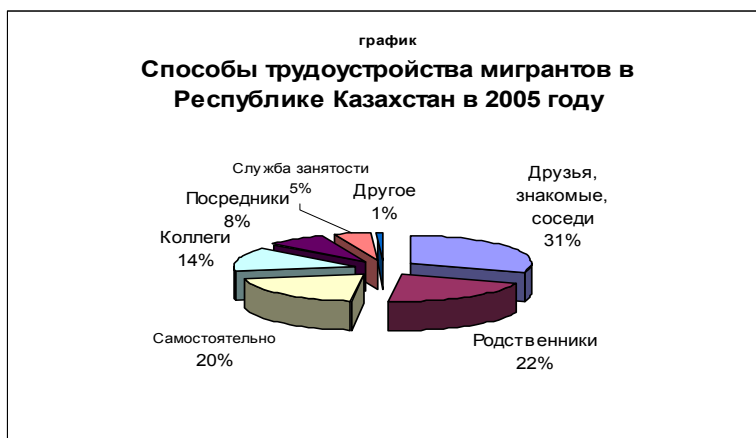
Другой глобальный тренд, проявляющийся в регионе, это увеличивающаяся роль «мигрантских сетей». «*Мигрантские сети*» - это неформальные связи в мигрантских сообществах в принимающих и посылающих странах. Большое значение «мигрантских сетей» подтверждают исследования автора, согласно которым земляческие отношения и связи среди мигрантов играют решающую роль на всех этапах организации миграции: поиска работы, трудовой деятельности на выезде, взаимопомощи в месте проживания, передачи заработанных денег, возвращения в страну исхода и т.д.

Например, согласно опросу, почти треть респондентов – 31% находят работу через друзей и знакомых, 22% – через родственников, 20% – самостоятельно. Мигранты трудоустраиваются с помощью коллег (14%), посредников (8%), стихийные биржи труда. Институциональные механизмы легального трудоустройства слабы: лишь 5-7% респондентов находят работу через службы занятости (диаграмма 1).

Большая роль земляческих отношений среди мигрантов видна и в ответах на вопрос о том, кто

поддерживает их на выезде: на первом месте – родственники, так ответили 43,1% опрошенных, далее – мигранты в месте проживания (34,9%), затем – земляки (32,5%). Работодателей упомянули лишь 10,2% респондентов, представителей агентства по трудоустройству – 0,4%.

Диаграмма 1. Способы трудоустройства трудовых иммигрантов в Южном Казахстане в 2005 г. N=255

Формирование неформальной мигрантской сети между районами в странах исхода и странах достижения – это не просто «информационное пространство», но еще и «социальный капитал», который облегчает последующую миграцию граждан стран Центральной Азии в Казахстан. Обосновавшиеся ранее мигранты помогают вновь прибывшим в поиске работы, жилья, выборе школы для детей и больницы для членов семьи, ищут посредников когда их земляка задерживает

миграционная полиция, помогают в других затруднительных ситуациях. Это явление, типичное для миграционных процессов во многих странах мира и в этом смысле в Казахстане проявляются общие тенденции глобализации.

Среди таджикских мигрантов большую роль в принятии решения и организации миграции, поиске работы на выезде и т.д. играет *авлод* – *родовая кровнородственная община*, отношения внутри которой чрезвычайно сильны до сих пор и сохраняются и тогда когда мигранты выезжают в другой город и другую страну на заработки. Они особенно актуальны для таджикской диаспоры, которая сформировалась во время гражданской войны 1990-х гг., когда беженцы «осели» в различных городах России и сформировали в месте проживания территории приема для вновь пребывающих временных трудовых мигрантов ⁴⁶.

Другой пример – это национальные диаспоры в странах достижения. Например, узбекская диаспора, 90% которой проживает в Южно-Казахстанской области, становится ареалом приема для трудовых иммигрантов из соседнего Узбекистана. Опора на неформальные отношения в мигрантских сообществах и родственные связи в диаспоре способствует сохранению и развитию миграций из Центральной Азии.

Таким образом, с одной стороны, растет роль диаспор и «мигрантских» (неформальных) сетей в

⁴⁶ □Трудовая миграция из Таджикистана. Международная организация по миграции, Научно-исследовательский центр «Шарк». Душанбе. 2003, с. 51.

организации и регуляции миграций. С другой стороны, незначительная роль формальных государственных или коммерческих организаций в развитии и упорядочении миграций – это одно из свидетельств *слабой управляемости* миграционных потоков, и, следовательно, существования *угроз безопасности* не только на национальном, но и региональном уровне.

Новой угрозой безопасности является увеличение *нелегальной транзитной миграции*. Государства Центральной Азии, и в первую очередь Казахстан, являются странами транзита для мигрантов из стран юго-востока Азии. Все более серьезной становится проблема организованной деятельности транснациональных групп, которые формируют каналы нелегального ввоза и вывоза мигрантов из/в/через Казахстан. Незаконная миграция в/через страны региона, трафик мигрантов, торговля людьми, оружием, трафик наркотиков, другие криминальные проявления, такие как использование международных систем денежных переводов для «отмывания» нелегальных доходов и финансирования терроризма, создают *угрозу национальной и региональной безопасности*, которая становится предметом озабоченности не только в странах Центральной Азии, но и во всем мире.

Денежные переводы мигрантов в республиках Центральной Азии

Увеличение денежных переводов трудовых мигрантов в республики Центральной Азии, усиление их роли в повышении уровня жизни домохозяйств – одна из

тенденций глобализации. Денежные переводы мигрантов (migrants' remittances) в широком смысле – по определению Международной организации по миграции, это переводы наличных денежных средств, которые трудящийся-мигрант или иммигрант (в стране достижения) осуществляет родственникам страны исхода. Переводы могут также включать инвестиции, депозиты или благотворительные взносы мигрантов в стране исхода, то есть, охватывать в целом финансовые потоки, связанные с миграцией⁴⁷.

Оценки объемов денежных переводов в *Республике Казахстан* проводятся с 2000-2001 гг. Объем денежных переводов из Казахстана физическими лицами - резидентами и нерезидентами в 2000 г. составил \$ 74,3 млн. и на протяжении семи лет возрастал в 1,5-2 раза по сравнению с предыдущим годом. По данным Национального банка Казахстана в 2004 г. из республики было переведено \$ 805,8 млн (график 1), 2005 г. – \$ 1,158 млрд, 2006 г. – около \$ 2 млрд. Таким образом, объем переводов увеличился за период 2000-2006 гг. в 27 раз⁴⁸.

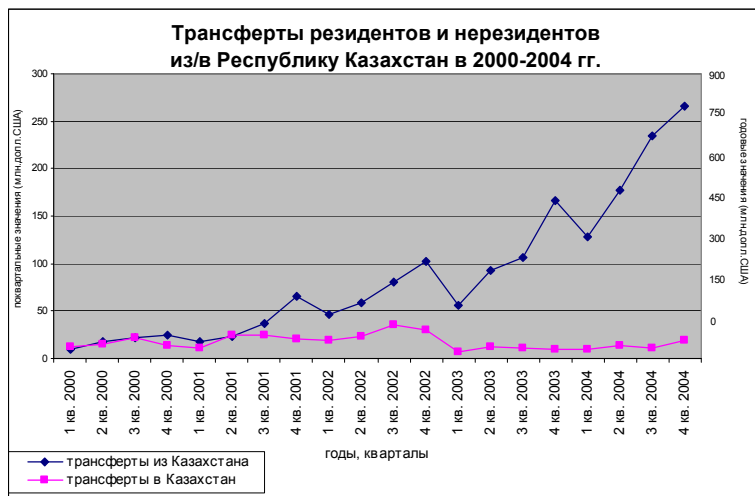
Не все переводы физических лиц - резидентов и нерезидентов являются переводами трудовых мигрантов. Определенная часть переводов может быть связана с отправкой средств для оплаты товаров ввозимых в Казахстан по каналам неорганизованной торговли, хотя согласно законодательству, валютные операции, связанные с осуществлением инвестиций,

⁴⁷ MOM and Remittances. Definition, Scale and Importance of Remittances. <http://www.iom.int>

⁴⁸ <http://www.nationalbank.kz>

предпринимательской деятельностью и подобные цели запрещены.

График 1. Динамика денежных переводов резидентов/нерезидентов из/в Республику Казахстан в 2000-2004 гг. (в млн долларов США)

Примечание: данные на графике по левой оси выстроены по квартальным значениям, на правой оси – по годовым значениям

Осторожная предварительная оценка объемов ежегодных переводов трудовых мигрантов из Казахстана в 2005–2006 гг. может быть сделана в пределах около \$ 1,0 млрд. Однако необходимо продолжать исследования по уточнению данных об объемах денежных переводов трудовых мигрантов из/в Казахстан.

В *Киргизстане*, по оценкам около \$ 500 млн было отправлено мигрантами из России, Казахстана и других стран в 2005 г. Для сравнения: ВВП страны составлял в 2004–2005 гг. около \$ 2,0 млрд. Таким образом, денежные переводы

мигрантов могут быть эквивалентны около 25 % ВВП республики. Динамика роста денежных переводов в республику в последние годы значительно превышала динамику ежегодных прямых иностранных инвестиций и официальной международной помощи для развития в Киргизстане. Как показывают исследования, многие мигранты передают деньги по «неофициальным» каналам, используя знакомых, родственников, проводников, привозя деньги самостоятельно.

Предварительные данные Национального банка *Таджикистана* об объемах денежных переводов от таджикских мигрантов из России и Казахстана за январь-октябрь 2007 г. составляют \$ 1,18 млрд⁴⁹. Это почти в 5 раз больше, чем в 2003 г., когда в республику было переведено \$ 256 млн, что было эквивалентно примерно четверти объема ВВП Таджикистана.

По данным Центрального банка *Узбекистана*, в 2006 г. в страну было переведено более \$ 1,0 млрд. Объемы переводов только через систему переводов Unistream увеличились в более чем 6 раз - с \$24 до \$146 млн в 2006 г.⁵⁰ Узбекистан остается одним из лидеров по темпам роста и объемам переводов среди стран СНГ на протяжении последних нескольких лет. Памятуя, что по данным ООН доля «неофициальных» переводов составляет более 40 % от всего объема переводов мигрантов, реальные доходы от миграции составляют гораздо более значительную сумму и эквивалентны растущей доле в ВВП Узбекистана.

⁴⁹<http://www.ng.ru/#doc=198393> Итоги 2007 года. 28 декабря 2007, номер 281 <http://readme.ru/index.php?id=1307745> 20-12-2007

⁵⁰<http://www.ferghana.ru>, <http://www.ferghana.ru>.

Трудовые миграции и денежные переводы – стратегия выживания мигрантских домохозяйств Центральной Азии

Результаты эмпирического исследования 2005 г. свидетельствуют о том, что трудовые миграции и денежные переводы стали стратегией выживания мигрантских домохозяйств в республиках Центральной Азии. Согласно данным опроса, «миграндоллары» заработанные в Казахстане идут в основном на питание – 55,7% и приобретение новой одежды – 47,2 % респондентов. 30,3 % респондентов считают, что заработанные на выезде деньги позволяют им лишь обеспечивать себя самым необходимым. 22,5% респондентам мигрантские заработки позволяют оплачивать лечение, покупать лекарства. 25,5% респондентов материально помогают родителям и детям

Использование денежных переводов имеет страновую специфику. Например, более бедные мигрантские хозяйства из Узбекистана и Киргизстана тратят заработки в основном на первоочередные повседневные нужды: питание – 56,7 и 63,3 % и покупку одежды – 46,5 и 54,1 %, соответственно. Мигранты из Таджикистана, которые много лет работают в Казахстане, делают переводы для оказания материальной помощи родственникам (47,1%), оплаты лечения (35,3%) и более дорогостоящих покупок. Доля таджикских трудовых мигрантов, материально помогающим своим родственникам значительно выше, чем доля таковых из Узбекистана – 14,2% и Киргизстана – 15,3% респондентов.

В целом, трудовая миграция и денежные переводы в странах исхода имеют многочисленные положительные экономические и социальные последствия. Благодаря эмиграции своих граждан Киргизстан и Узбекистан частично решают проблему избытка рабочей силы, смягчения безработицы. Мигрантские семьи получают денежные переводы, которые повышают уровень жизни домохозяйств; накапливают стартовый капитал для начала собственного бизнеса; повышают квалификацию и формируют новые навыки работы в рыночных

условиях, которые могут быть использованы после возвращения в страну.

Трудовые миграции стали «стратегией выживания» общества и сыграли стабилизирующую роль в прошедшем гражданскую войну Таджикистане. Как следствие долгого отсутствия мужчины - главы домохозяйства, увеличивается роль женщин в семейной экономике⁵¹. Изменение гендерных ролей в процессе вовлечения женщин в трудовые миграции характерно и для других стран региона, например, Узбекистана. По данным исследования, в 1999 г. менее 2% женщин-трудовых мигрантов в Узбекистане считали себя главами семейств, а в 2004 г. 57,6% женщин-мигранток ответили, что именно они «кормят своих родственников» и поэтому являются главными в семьях⁵².

Трудовая миграция имеет и отрицательные последствия для страны приема и стран исхода. Из стран региона увеличивается выезд на заработки высококвалифицированных специалистов, который имеет тенденцию к превращению в безвозвратную интеллектуальную эмиграцию. «Утечка умов» всегда имеет негативные средне- и долгосрочные последствия для национальных экономик посылающих стран. Они же испытывают негативные демографические последствия в связи с тем, что мужчины-мигранты надолго покидают семьи в период выездных заработков.

Сохраняется криминальная составляющая в трудовых миграциях: по экспертным оценкам, около 10% доходов от выездной деятельности в Таджикистане идет в наркобизнес⁵³. Использование систем переводов для финансирования террористической деятельности и отмыwania нелегальных доходов стало привлекать все больше внимания в последние годы⁵⁴. Однако, необходимо различать криминальную составляющую и перевод заработанных мигрантами денег из принимающей страны в страну происхождения мигранта, где

⁵¹Трудовая миграция из Таджикистана... с. 93, 97.

⁵² Трудовые мигранты из Узбекистана в южных регионах Казахстана. Международная организация по миграции – Алматы 2005, с. 50

⁵³Трудовая миграция из Таджикистана.... с. 97.

⁵⁴ <http://www.euroasiangroup.org>

переводы играют все возрастающую роль в национальных экономиках и нуждаются в специальном регулировании.

Международные трудовые миграции и денежные переводы: проблемы и решения

В настоящее время трудовая миграция и денежные переводы в республиках Центральной Азии – это преимущественно стратегия выживания индивидуальных домашних хозяйств, а не развития местных сообществ и тем более, национальных экономик. «Миградоллары» пока редко используются развития мигрантских сообществ (для строительства или ремонта местных школ, дорог, мостов, коммуникационной инфраструктуры).

Тем не менее, денежные переводы – серьезный фактор снижения бедности в странах исхода, особенно в таких странах как Киргизстан и Таджикистан, где по данным ПРООН, они составляли в начале 2000-х гг., соответственно, 44,4% и 60% всего населения. Это играет положительную социально-политическую роль, влияя на стабильность в отдельных странах и регионе в целом.

Общие объемы денежных переводов в некоторых республиках таких как Киргизстан и Таджикистан, эквивалентны значительной доле ВВП (25-50%), и по некоторым оценкам, в последние годы превышали ежегодные объемы официальной международной помощи для развития и иностранные инвестиции в страны Центральной Азии.

Поскольку объемы переводов увеличиваются, правительства стран исхода должны регулировать трудовые миграции, разрабатывая национальное законодательство, регулирующее внутреннюю и международную трудовую миграцию, а также разрабатывать систему эффективного использования денежных переводов. Одной из мер стимулирования инвестиций для целей развития могла быть организация перевода на банковский счет мигранта и поощрение взносов на медицинское страхование, образование, ипотеку, проекты местного сообщества⁵⁵. Необходимо поощрять инвестиции в местный бизнес, выдавать кредиты на развитие производства, предоставлять более низкие проценты для осуществления социальных и экономических проектов в местных сообществах.

Разработка нормативно-правовой базы и практических механизмов, направленных на поощрение использования денежных переводов мигрантов в целях развития – новое и важное направление деятельности законодательных и исполнительных органов в республиках Центральной Азии.

Важно помнить, что кардинальное решение вопросов *международной, или внешней* трудовой миграции начинается с решения *внутренних проблем* в

⁵⁵World Migration 2005. Costs and Benefits of International Migration. IOM, Geneva, Vol.3. IOM World Migration Report SeriesЮ

каждой из республик Центральной Азии. В странах исхода – это создание рабочих мест и развитие национальных экономик. В стране достижения, т.е., Казахстане – это решение сложнейшего блока социально–экономических проблем, которые включают: безработицу, «самостоятельную занятость» населения, развитие малого и среднего бизнеса, совершенствование системы образования и переквалификации, национальной политики в целом и кадровой политики в частности и других.

Автандил Сулаберидзе
Доктор экономических наук, профессор

О ПРАВИЛЬНОЙ НАУЧНОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ВЫНУЖДЕННОЙ МИГРАЦИИ

За последние годы в специальной литературе достаточно часто используется термин «вынужденная миграция», который подразумевает миграцию населения из зон региональных и этноконфликтов. Мигранты из этих зон по определению Комиссии ООН могут именоваться «беженцами», «вынужденными переселенцами» и т.д. Термин «вынужденный» переселенец нередко употребляют такие известные исследователи вопросов миграции, как: В.А. Ионцев, /1/ В.М.Мукомель /2/ и др.

Следует отметить и тот факт, что аналогичную терминологию используют и грузинские авторы. Проф. М.В. Тухашвили пишет, что «1990-ые годы в историю Грузии войдут как времена невиданных вынужденных миграционных процессов. Из Абхазии и бывшей Юго_Осетии, из-за национальной чистки, инспирированной сепаратистами и внешними реакционными силами было насильственно перемещено почти 300 тыс. человек, из которых 99% грузин» /1/. Как видим несмотря на то, что М.В. Тухашвили анализирует проблемы, касающиеся насильственного перемещения населения, использует термин «вынужденные миграционные процессы», что явно снижает

политическую остроту затронутого вопроса, и, что не менее важно не отражает сущности процесса.

В энциклопедии «Народонаселения» термин «вынужденная миграция» определяется следующим образом: «совокупность территориальных перемещений, связанных с постоянным или временным изменением места жительства людей по не зависящим от них причинам, как правило, вопреки их желанию (стихийные бедствия, промышленные аварии, экономические катастрофы, военные действия, нарушение основных прав и свобод гражд.). Вместе с тем, там же выделен термин «принудительная миграция», в основе которой лежат распоряжения гражданской или военной администрации (ссылка, высылка, депортация и др.).

В международном праве жертвы В.М. (вынужденной миграции - А.С.) определяются, как «беженцы и перемещенные лица». Аналогично определяется термин «Вынужденно переселенные лица (беженцы)» в кратком энциклопедическом словаре демографии, который впервые на грузинском языке составил проф. Г.Е. Цуладзе.

Очевидно, что миграция по природе и сущности – вынужденный процесс. Миграционный процесс отражает стремление индивида (члены семьи или группы людей) удовлетворить определенные потребности (неважно какие), в связи с чем меняется место жительства (временно или постоянно).

Чаще всего миграционные процессы происходят добровольно, хотя внутренние или внешние причины могут служить определенным катализатором

(безработица, желание улучшить материальное положение, стремление к получению образования и т.д.) ускоряющим или замедляющим процесс принятия окончательного решения о перемещении (миграции).

Вместе с тем, вынужденное перемещение, может происходить в короткие сроки землетрясение (Грузия, Армения 1988 г.), наводнение, оползни (Грузия 1988 г.) и другими причинами (Чернобыль 1985 г.), которые справедливо называются экологической миграцией.

Процесс насильственной миграции происходит по политическим, военным, этническим причинам, в ее основе лежит стремление избежать физического насилия или уничтожения (например, политика нацистов против евреев, славянских народов и др.).

Насильственная миграция носит спонтанный характер, поскольку она происходит не по воле людей, как это имеет место при иных видах миграции. При насильственной миграции люди массивно становятся беженцами, остаются без всяких средств к существованию, в отличие от обычных мигрантов нередко не могут интегрироваться в новой социальной среде.

Для более точного определения вопроса, коротко рассмотрим, как формируется миграционное поведение личности (семьи) в мирное время. Миграционное поведение личности происходит во времени и оно может продлиться во времени.

В обычных условиях, миграция происходит в результате индивидуальных свободных решений. Подобно другим видам демографического поведения

миграция также реализуется вследствие принятия индивидуального решения, обусловленного определенными потребностями, чаще социально-экономического характера. В этом отношении миграционное поведение представляет собой часть довольно продолжительного процесса, который происходит минуя несколько фаз, тогда как нами чаще регистрируется только его конечный результат.

Если причина намерения миграции решится на месте, она может и не состояться, но при появлении другой причины переезда процесс миграции может состояться. Эти моменты являются частью самомиграционного поведения, а не факта миграции.

Потребности индивида (семьи) разного характера создают дискомфорт, именно через конфликт между потребностями и их удовлетворением появляется идея миграции. Для реализации этого, т.е. конечного вынесения решения в связи с изменением местожительства фазы проходят одна за другой. Первая фаза это признание конфликтов, неудовлетворенность настоящим и перспективами окружающей среды, что приводит к желанию мигрировать.

Во второй фазе, склонность к решению проблемы на месте гораздо сильнее, чем желание мигрировать, поскольку здесь особую роль играет анализ информации, насколько можно решить проблемы (причина миграции) на новом месте. Кроме того, на этой же фазе одним из основных фактов (особенно при намерении эмигрировать за пределы своей родины) служит уровень культуры и толерантность народа принимающей страны,

его уровень жизни, урбанизации и гарантия работы. В этом отношении чувствительность мигрантов в отборе, в противостоянии конфликтным ситуациям, разнообразна и она зависит от уровня образования, культуры и духовных потребностей самого мигранта. К тому же немаловажную роль играет социальная значимость вышеназванных компонентов в собственной стране в сравнении с предполагаемым местом перемещения. Одним из главных моментов определяющих миграционную активность следует считать степень влияния на личность традиции, религии, родственных связей и т.д. (достаточно отметить, что в сравнении с соседними народами 95% грузин, живущих во всем мире, до 1990 года было сконцентрировано на родине).

Во второй фазе, на первый план, с одной стороны, выступают рациональные, а с другой, эмоциональные моменты, обуславливающие одновременное проявление двух противоположных движущих сил миграционных процессов. С одной стороны ожидания индивида играют позитивную роль, тогда как вероятные трудности сдерживают причины окончательного решения. На этой фазе безусловно возникает конфликт между индивидуальными интересами и возможностями удовлетворения потребностей индивидуума. При достижении консенсуса начинается следующая фаза, готовность к миграции.

Третьей фазой следует считать осознание того, насколько переезд на новое место оправдает надежды удовлетворения потребностей индивида (семьи). После выяснения степени удовлетворения потребностей

принимается решение о переезде на новое место. При этом одним из регуляторов влияющих на окончательное принятие решения является способность индивида (семьи), его приспособляемость к новой культуре, традициям, другим социально-экономическим нормам присущим новой среде.

При насильственной миграции необходимость срочного принятия жизненно-важного решения нарушает вышеприведенный цикл. Беженцы, в отличие от обычных мигрантов ни психологически, ни материально не подготовлены к переезду. Их возвращение зависит от внешних причин, что еще более усугубляет ситуацию. Главной отличительной чертой насильственной миграции является и то, что нередко беженцы могут вернуться только в случае нового вооруженного конфликта. В случае поражения противной стороны может возникнуть новая волна насильственной миграции.

Таким образом, в отличии от других причин миграции, военные действия вынуждают мирное население покинуть обжитые места, а иногда и родину. По этому понятие «насильственная миграция» должно быть шире использовано в специальной литературе, поскольку термин «вынужденная миграция» нередко не соответствует реальному содержанию миграционных процессов происходящих против воли людей. Более того, термин «вынужденная миграция» нельзя использовать в политических целях ввиду того, что не отражает сущности и истинных причин спонтанного и массового перемещения населения.

В случае миграции обусловленной социально-экономическими или другими причинами мигрант в любое время может вернуться на старое место жительства, что исключено при насильственной миграции, когда возвращение беженца в основном зависит от внешних причин (политического решения «победившей» части населения, успеха ответных военных действий и т.д.). Исходя из вышесказанного, насильственную миграцию можно определить как: «переселение индивидуума (члены семьи или группы лиц) против своей воли по политическим или этническим соображениям, путем административно-законодательных мер или насильственным путем».

Видами насильственной миграции можно считать следующие:

1. Переселение рабов из колоний.
2. Переселение военнопленных.
3. Переселение мирного населения с завоеванной территории.
4. Создание резерваций внутри страны по политическим или национальным соображениям.
5. Депортация. Переселение мирного населения административным методом (например, насильственное переселение горских народов Кавказа, немцев, турок и др. в 30-е, 40-е гг.).
6. Геноцид.
7. Переселение мирного населения в связи с гражданским или этноконфликтом.

В истории человечества можно найти довольно много примеров насильственной миграции, однако мы остановимся на основных причинах в конечных результатах насильственной миграции возникших в постсоветском пространстве на современном этапе.

Таблица 1

Динамика числа беженцев в различных странах мира

Годы	1975	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Количество беженцев	2,4	5,7	10,5	14,9	17,2	17,0	18,2	16,4	14,4

Представленные в таблице № 1 данные убедительно свидетельствуют о росте числа беженцев во всем мире. Некоторое снижение числа беженцев в 1994–1995 гг. не означает, что эта проблема в целом была решена. Напротив, ввиду роста числа беженцев расходы комитета по беженцам ООН в 1993 году возросли до 1307.0 млрд. долларов, тогда как в 1970 г. они составляли лишь 8,3 млн. долларов.

По расчетам русского демографа В. Мукомеля: «Начиная с конца 1980-х годов, на территории бывшего СССР зафиксировано 6 региональных войн – вооруженных столкновений с участием регулярных войск и с использованием тяжелого оружия (карабахский, абхазский, таджикский, юго-осетинский, приднестровский и чеченский конфликты), около 20 кратковременных вооруженных столкновений, сопровождавшихся жертвами среди мирного населения (наиболее значительные из них – ферганский, омский,

осетино-ингушский конфликты, а также Бакинский и Сумгаитский погромы), более 100 невооруженных конфликтов, имеющих признаки межгосударственной, межэтнической, межконфессиональной или межклановой конфронтации. Только в районах, непосредственно затронутых региональными войнами, вспышками межэтнических столкновений и погромов, проживало не менее 10 миллионов человек...

В результате этих конфликтов насильственная миграция составила около 2,4 миллиона человек (Россия – 714 тыс. чел., Азербайджан – 855 тыс. чел., Армения – 396 тыс. чел., Грузия – 287 тыс.чел.). Не менее 5 миллиона человек бежало с территорий охваченных этнополитическими и региональными конфликтами.

Литература

1. Ионцев В.А. Международная миграция населения и демографическое развитие России. в кн.: «Международная миграция населения: Россия и современный мир». М. МАКС пресс.2000.
2. Мукомель В. «Вооруженные межнациональные и региональные конфликты: людские потери, экономический ущерб и социальные последствия» В кн. Идентичность и конфликт в постсоветских государствах. М. 1977.
3. Тухашвили М. «Миграция населения грузин в XX веке» в кн. Труды Академии экономических наук Грузии., т. 2, Тб., 2001,
4. Народонаселение. Энциклопедический словарь. М. Б.Р.Э. 1994.

5. Краткий демографический энциклопедический словарь. Сост. Г. Цуладзе, Тбилиси, «Джисиан», 2000, (на груз. яз.).
6. Нищета, дети и социальная политика: путь в более светлое будущее. Исследование положения в странах с переходной экономикой. Региональный мониторинговый доклад, №3, 1995.
7. Мукомель В. Демографические последствия этнических и региональных конфликтов в СНГ. Информационный бюллетень центра демографии и экологии человека Института народохозяйственного прогнозирования РАН, «Население и общество» №27, апрель, 1997.

Avtandil Sulaberidze
Doctor of Economic Sciences, professor

**POLITICAL AND DEMOGRAPHIC ASPECTS
OF FORCIBLE MIGRATION
(Abstract)**

It is well grounded that migration is a forcible process its nature and essence; first of all it is connected to the aspiration of individuals (family members and groups of people) to satisfy certain demand. Decision making about migration by individuals (family members and groups of people) in its turn is a longtime process. After passing through several consecutive phase we really fix migration as a occurred fact. With this, if would-be migrant is able to satisfy the demands, that force him to charge the dwelling place, migration act may not be occurred.

In contract to the causes of migration, war activities force to peaceful population to flee from their dwelling places, sometimes even their native country.

Hence, the term “forcible migration” must be used widely in special literature, because the term “forced migration” frequently doesn’t agree with the real content of current migratory processes contradicts the desire of people. Moreover, the term “forced migration” can be used with political purpose, because it doesn’t reflect real content and caused of population spontaneous and mass movement.

In the case of migration caused by socio-economic and other reasons, migrants can return to their previous dwelling

places any time while in the case of “forcible migration”. The return of refugees basically depends on outer reasons (on political decision of the “won” part of population, responsive successful war activities et.)

On the basis of existing statistical information we have analyzed the peculiarities of “forcible migration” of the great part of population residing on the territories of New Independent States formed after the break-up of the Soviet Union.

გიორგი წულაძე
ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
შორენა წიკლაური
მაგისტრანტი

გარე მიგრაცია – საქართველოს მოსახლეობის ფორმირების კომპონენტი (1960-2035 წწ.)

როგორც ცნობილია, რომელიმე ტერიტორიის მოსახლეობის რაოდენობის ფორმირება წარმოებს მიგრაციისა და ბუნებრივიმატების შედეგად. ქვეყნის მასშტაბით მოსახლეობის რაოდენობის ფორმირებას განსაზღვრავს გარე მიგრაცია და ბუნებრივიმატება.

ქვემოთ ნაჩვენები იქნება გარე მიგრაციისა და ბუნებრივიმატების როლი საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის ფორმირებაში 1960-2006 წლებში და პერსპექტივები 2035 წლამდე.

1960 წლიდან საქართველოსათვის გარე მიგრაციის უარყოფითი სალდო იყო დამახასიათებელი.

1960-1991 წლებში ბუნებრივიმატება ჭარბობდა გარე მიგრაციის უარყოფით სალდოს და ამდენად საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა იზრდებოდა, ხოლო ბუნებრივიმატება საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის ძირითად კომპონენტს წარმოადგენდა.

1960-1991 წლებში გარე მიგრაციის უარყოფითმა სალდომ მთლიანობაში შეადგინა 482,3 ათასი.

1990-იან წლებში ცნობილ საზოგადოებრივ, პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ ძვრებს მოჰყვა გარე მიგრაციის ინტენსივობის ზრდა. უკვე 1992 წელს გა-

რე მიგრაციის უარყოფითი სალდო წინა წელთან შედარებით მნიშვნელოვნად გაიზარდა (6-ჯერ).

1992-1996 წლები გარე მიგრაციის ძალიან დიდი ინტენსივობით ხასიათდებოდა. გარე მიგრაციის უარყოფითი სალდო წელიწადში 100000 აღემატებოდა, ხოლო კოეფიციენტი მოსახლეობის 1000 სულზე 30-ის ფარგლებში იყო.

შემდეგ წლებში, 1997 წლიდან, გარე მიგრაციის სალდო მცირდებოდა, თუმცა უარყოფითი იყო.

მოსახლეობის საერთო მატების (კლების) კომპონენტები საქართველოში 1960-2035⁵⁶

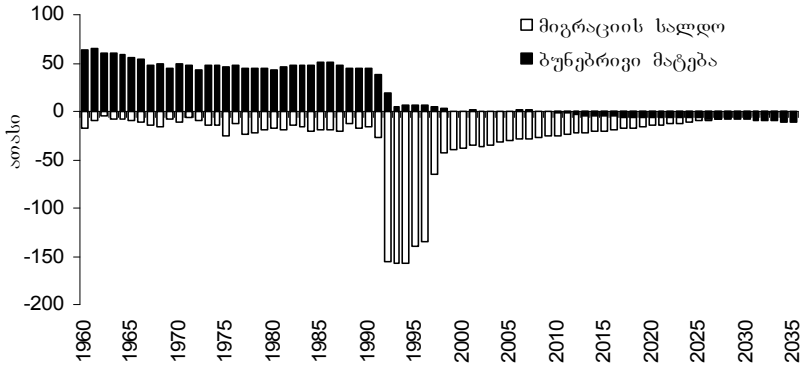
⁵⁶ წყარო:

საქართველოს მოსახლეობა. სტატისტიკური კრებული. საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი. თბილისი, 2003, გვ.67;

G. Tsuladze, N. Maglaperidze, A. Vadachkoria. Population Prospects of Georgia. The 2003 Revision. UNFPA. Tbilisi, 2003, p.36; G. Tsuladze, N. Maglaperidze, A. Vadachkoria. Demographic Yearbook of Georgia 2006. UNFPA. Tbilisi, 2007, pp.40-41, 205.

გარე მიგრაცია _ 1960-1989 წწ. სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებით, 1990-2006 წწ. _ შეფასებითი მონაცემებით, 2007-2035 წწ. პროგნოზის საშუალო ვარიანტი.

ბუნებრივი მატება _ 1960-2006 წწ. _ შეფასებითი მონაცემებით, 2007-2035 წწ. _ პროგნოზის საშუალო ვარიანტი.

1992-2006 წლებში გარე მიგრაციის უარყოფითმა სალდომ შეფასებითი მონაცემებით 1127,6 ათასი შეადგინა, ანუ 1 მილიონს გადააჭარბა.

მოცემულ შემთხვევაში შეფასებითი მონაცემები გარე მიგრაციის შესახებ იმიტომ მოგვყავს, რომ ის უფრო სანდოდ მიგვაჩნია, ვიდრე სტატისტიკის დეპარტამენტის შესაბამისი მონაცემები, განსაკუთრებით 2004 წლიდან.

საქმე ის არის, რომ სტატისტიკის დეპარტამენტი 2004 წლიდან სარგებლობს საზღვრის დაცვის დეპარტამენტის მონაცემებით, რომელთაგან გამომდინარეობს, რომ 2004 და 2005 წლებში გარე მიგრაციის სალდო საქართველოსათვის დადებითი იყო და შესაბამისად 5,5 ათასი და 76,3 ათასი შეადგინა. 2006 წელს, იმავე მონაცემებით, გარე მიგრაციის სალდო ისევ უარყოფითი ხდება და 12,1 ათასის ტოლია.

ის, რომ საზღვრის დაცვის დეპარტამენტის მონაცემების გამოყენება გარე მიგრაციის განსაზღვრისათვის იმ სახით როგორც სადღეისოდ გამოიყენება, მიგრაციის

ხანგრძლივობის გაუთვალისწინებლად, მართებული არ არის მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, ამის შესახებ უკვე ითქვა⁵⁷.

ამდენად, 1992-2006 წლებში, ანუ 15 წლის განმავლობაში,

2,3-ჯერ მეტი იყო გარე მიგრაციის უარყოფითი სალდო, ვიდრე წინა 32 წლის განმავლობაში, 1960-1991 წლებში.

1992 წლიდან გარე მიგრაცია საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის ფორმირების ძირითად კომპონენტს წარმოადგენს.

რაც შეეხება სამომავლო პერსპექტივებს, შეფასებითი მონაცემებით, გარე მიგრაციის უარყოფითი სალდო საქართველოსათვის 2035 წლამდე იქნება დამახასიათებელი. ამასთან, გარე მიგრაციის ინტენსივობა 2010 წლიდან კლების ტენდენციით უნდა ხასიათდებოდეს.

აღსანიშნავია, რომ პროგნოზის საშუალო ვარიანტით, 2025 წლის ჩათვლით, გარე მიგრაცია იქნება საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის ფორმირების ძირითადი კომპონენტი. 2030 წლიდან უკვე მოსახლეობის ბუნებრივი გზით კლება გადააჭარბებს გარე მიგრაციის უარყოფით სალდოს⁵⁸.

ამდენად, წინა პერიოდისაგან განსხვავებით, როდესაც საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის ფორმირების ძირითად კომპონენტად ბუნებრივი მატება წარმოადგენდა, 1992 წლიდან 2025 წლის ჩათვლით უკ-

⁵⁷ იხ. გ. წულაძე. მონაცემები გარე მიგრაციის შესახებ 2004-2005 წწ.: რეალობა თუ ნონსენსი // მიგრაცია-1. თბილისი, 2007, გვ. 76-80.

⁵⁸ G. Tsuladze, N. maglaperidze, A. Vadachkoria. Population Prospects of Georgia. The 2003 Revision. UNFPA. Tbilisi, 2003, p. 36.

ვე გარე მიგრაცია გვევლინება მოსახლეობის ფორმირების ძირითად კომპონენტად.

Giorgi Tsuladze

Doctor of History, professor

Shorena Tsiklauri

Master's degree student

**INTERNATIONAL MIGRATION AS A COMPONENT IN
FORMATION OF THE POPULATION OF GEORGIA
(1960-2035)
(Abstract)**

The paper deals with international migration as a component in formation of the population of Georgia. It is demonstrated that since 1960 Georgia has been characterized with negative net migration. Nevertheless, during 1960-1990, a period of a relatively high natural growth, the latter was the main component in formation of the population of Georgia. From 1992 the intensity of international migration considerably increases in comparison to the previous years. At the same time, because of the decline in childbirth, natural growth decreases and international migration becomes the main component in formation of the population of Georgia. According to the estimations, negative net migration will be characterized to Georgia until 2030. Besides that, international migration will remain the main component in formation of the population of Georgia until 2025.

მიგრაციის რეგულირების ზოგიერთი საკითხი ფეოდალურ საქართველოში

XX საუკუნეში მიგრაციამ არნახული მასშტაბი მიიღო. ბუნებრივია, მისი რეგულირების გზების ძიება და სრულყოფის პროცესი მთელ მსოფლიოში ინტენსიურად მიმდინარეობს. ყველა დიდი თუ მცირე ქვეყანა ცდილობს, მიაგნოს იმ მექანიზმს, რომელიც საშუალებას მისცემს, მიგრაციული პროცესები უმტკივნეულოდ, ეკონომიკურად ხელსაყრელად წარმართოს, თანაც ისე, რომ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესებიდან გამომდინარე, არ დაირღვეს ქვეყნის ეთნიკური, რელიგიური თუ პოლიტიკური წონასწორობა.

ეს გზები საძიებელია საქართველოსთვისაც, რაშიც დიდი მნიშვნელობა აქვს პროცესის მართვის ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებას. ამ ამოცანამ მიგვიყვანა იმ ისტორიულ დოკუმენტებამდე, რომლებიც შეიძლება საინტერესო იყოს მიგრაციული პროცესების კომპლექსური შესწავლისათვის.

ფეოდალურ საქართველოში მოსახლეობის მიგრაციას, ძირითადად, ომები, ეკოლოგიური და ეპიდემიოლოგიური საფრთხეები განსაზღვრავდა. ფეოდალურ საკუთრებაზე დამყარებული ცხოვრების წესი მოსახლეობის სხვა ტერიტორიაზე საცხოვრებლად გადასვლას ზღუდავდა. ადამიანი, მისი ფიზიკური ძალა ფეოდალის სიმდიდრის წყარო იყო და მის წასვლას, განსაკუთრებით, მსხვილი მიწათმფლობელობის პერიოდში, ძნე-

ლად ეგუებოდნენ. ვახტანგ VI-ის სამართლით, თუ გლეხი მოახერხებდა 30 წლით გადახვეწილიყო და დამალვოდა მის ბატონს, უკან დაბრუნებულს შეეძლო მისთვის სასურველ ადგილზე დამკვიდრებულიყო (თრიალეთში გადასულ თუ დამალულ გლეხებზე 12 წელი იყო დაწესებული). სხვა შემთხვევაში, თავის ყოფილ ბატონს უნდა დაბრუნებოდა. როგორც ალ. ვაჩიშვილი აღნიშნავს, გვიანფეოდალური პერიოდის ქართლში ბატონისაგან წასვლის უფლება აზნაურისთვისაც კი ძნელი იყო, თვით მაშინაც კი, თუ ის თავის ქონებაზე ხელს აიღებდა. «მართალია, აზნაური კარგავდა სამკვიდრო და ნაწყალობევე ქონებას, და ინარჩუნებდა თავის უფლებას ნასყიდ ქონებაზე, მაგრამ ეს უფლებაც ზოგჯერ მოკლებული იყო სათანადო ძალას თავადების თვითნებობის გამო».⁵⁹

ადამიანთა ტერიტორიული გადაადგილება მხოლოდ ბატონის თანხმობით იყო შესაძლებელი. ეს თანხმობა გაციემოდა წერილობით, უმთავრესად, ე.წ. «აზატობის წიგნის» ან «თავდახსნილობის წიგნის» მეშვეობით. ამ უკანასკნელის მიღების შემთხვევაში ყმა თავისუფალი იყო და პირობას აძლევდნენ, «დღესა და დღეის იქით, შენთან ხელი არავის ქონდესო». გარდა ამისა, ზოგჯერ ყმას მზითევშიც ატანდნენ, რასაც ე.წ. «ყმის მზითვად მიცემის წიგნის» სახით ადასტურებდნენ, ან დროებით ვინმეს მიაბარებდნენ, რაც ე.წ. «ყმის მიბარების წიგნის» საფუძველზე კეთდებოდა.

⁵⁹ ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, III. თსუ. თბ., 1963. გვ.101.

ვახტანგ VI-ის სამართლით, თუ სხვა ქვეყნიდან მოსული კაცი ვინმესთან საყმოდ მივიდოდა («ვისაც უწინ მოუვა და ეტყვის, შენ გეყმობიო»), იმას ის კაცი აღარ წაერთმეოდა, თუნდაც შემდგომ ე.წ. «მოსულ კაცს» სხვა მოენდომებინა ბატონად (მუხლი 198).⁶⁰ მაგრამ თუ ერთ საბატონოში, ერთ მხარეში «ერთ ბატონს მეორის ყმა მიუვიდოდა, საკმაო ხანს დაყოფდა იქ ისე, რომ არავინ მოიკითხავდა, კანონმდებლობა მას ავალდებულებდა, «იმის სახელზე ჭირისმქმნელად» დაწერილიყო, ვისზეც იყო აღრიცხული ხელმწიფის დავთარში. ეს ყმა მას ძალად არ ეთმობოდა. და თუ თავის ნებით უკან დაბრუნდებოდა, ახალი ბატონი ვერც ვერაფერს ეტყოდა, მაგრამ «რაც ამის ყმობაში მოუგია, ნახევარი საქონელი უნდა მისცეს. თუ კიდევ აწერაზე აქავ დარჩა და ოცდაათი წელიწადი აქავ დაყო, თავის ნებით სამკვიდროზე ვეღარ წავა, თუ წავა, იმან ისრევ უნდა მოსცეს» (მუხლი 199).⁶¹

მამასადამე, საცხოვრებელი ადგილის გამოცვლა, თუკი გლეხი ამას შეძლებდა, მატერიალურ დანაკარგებთან იყო დაკავშირებული. ამ ვალდებულებას საკმაოდ მკაცრად აწესებდნენ მთაში. მაგალითად, განჩინებაში ბარისა და მთიულთა ადგილთა (1782წ), რომელიც არაგვის საერისთაოს ეხებოდა, აღნიშნულია, რომ «თუ რომელიმე კაცი, ჩვენი ბრძანების წინააღმდეგი, იმ თავის სოფელში აღარ იყოს და სხვას სოფელში მივიდეს, ის თუ იმ სოფლის კაცთ და მოხელემ არ დაგვიჭირა, იმ

⁶⁰ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. I. მეცნ. აკად. გამ-ბა., 1963. გვ. 530.

⁶¹ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. I. მეცნ. აკად. გამ-ბა., 1963. გვ. 531.

კაცის მაგიერ, იმათ გარდავახდევინებთ» (მუხლი 6).⁶² ან «ვინიცობა არის, თავისის სოფლიდან მამულის მქონე კაცი აიყაროს და სხვა სოფელში დასახლდეს და იქიდან მამულის გასყიდვა მოინდომოს, თუ ჩვენს უბრძანებლივ იყიდის ვინმე, დიდად ავად მოვეპყრობით და რასაც იმ მამულში ფასს გაიღებს, ერთს კიდევ იმდენს ჩვენ წავართმევთ და არც იმ მამულს ვასყიდვინებთ» (მუხლი II).⁶³

მთაში მიიჩნევდნენ, რომ ადამიანთა გადასახლებას თემის ეკონომიკური დასუსტება შეიძლებო მოჰყოლოდა. ამიტომ როგორც ა.ხახანაშვილი მიუთითებს, «გადასახლებულნი ფარის ნახევარს უტოვებდნენ თავიანთვე სოფლის ღარიბთა და უპოვართ»⁶⁴.

საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ დროებითი მიგრაცია აღიქმებოდა, როგორც ერთგვარი ეპიდემიოლოგიური საფრთხე. მაგალითად, სვანეთში «თემის ყრილობას დადგენილება გამოჰქონდა იმის შესახებაც, რომ მის ნებადაურთველად უცხო ქვეყანაში მგზავრად არავინ წასულიყო და რაიმე სენი არ შემოეტანა. ასეთ მოქმედებაში შემძნეულ დამნაშავეს სჯიდნენ».⁶⁵

მიგრაციას უკავშირებდნენ მოსახლეობის რელიგიური სტრუქტურის ცვლილების საფრთხესაც. მაგალი-

⁶² ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II. მეცნიერება, თბ., 1965. გვ. 451.

⁶³ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II. მეცნიერება, თბ., 1965. გვ. 452.

⁶⁴ ქართული ჩვეულებითი სამართალი. კრებ. 2. მეცნიერება, 1990. გვ. 25.

⁶⁵ ქართული ჩვეულებითი სამართალი. კრებ. 2. მეცნიერება, 1990. გვ. 91

თად, მეფე ერეკლეს განწესებით (1791წ), ნებისმიერი კაცი, რომელიც საბატონოდან გაიქცეოდა, უკან უნდა დაებრუნებინათ «თუ ქვეყანას და სარწმუნოებას უჯობდეს, და «თუ იმ კაცს არ შეეძლოს რა, არც ქვეყნისა შემატება და არ დაკლება, თუ ქრისტიანი არ იყოს, ნუ მოიყვანენ».⁶⁶

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ერეკლე II ყმობიდან ათავისუფლებდა და, შესაბამისად, თავისუფალი გადაადგილების საშუალებას აძლევდა ტყვედნამყოფ ადამიანებს, რომლებმაც შეძლეს თავის დახსნა და უკან დაბრუნება. მათ შეეძლოთ, სადაც უნდოდათ, იქ დამკვიდრებულიყვნენ, მათთვის შეიძლება «ბინაც მიეცათ»⁶⁷, მაგრამ უცხო ქვეყნის წარმომადგენლებს, როგორც დავით ბატონიშვილი მიუთითებს (1800წ), «აქამომდე უცხოს ქვეყნით შემოსულთ ჩვენს საფარველსა ქვეშე არასდროს დამტკიცებით ბინა არაფერი არა ჰქონიათ რა მიცემული ჩვენ საგნით, და არც წყალობა....».⁶⁸

საქართველოსთვის არც სეზონური შრომითი მიგრაცია ყოფილა უცხო. განსაკუთრებით მთიდან ბარში. მაგალითად, 1503 წლის წერილობითი ძეგლი, «წიგნი ალექსანდრე მეფისა სვანთა მიერ ჯაფარიძეთა სისხლის გადახდაზე», მიუთითებს, რომ სვანები კახეთს სამუშაოდ დადიოდნენ. ამ გზას «საჯამაგრო გზას» უწოდებ-

⁶⁶ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ.II. მეცნიერება, თბ., 1965. გვ.518.

⁶⁷ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ.IV. მეცნიერება, თბ., 1965. გვ.513.

⁶⁸ 1H.-2162. კ. კველიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი. იოანე ბატონიშვილის კოლექციიდან.

დნენ («კახეთს საჯამაგროდ წავედით», «ვერცა კახეთისკენ ვიშოვეთ საჯამაგრო გზა»)⁶⁹

როგორც ი. ფუტყარაძე აღნიშნავს, იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფო საქმე მოითხოვდა, გაქცეული ყმა დროებით მაინც თუ სამუდამოდ არა, ფეოდალს შეიძლება არც დაბრუნებოდა და ამის დასტურად იმოწმებს ერეკლე II-ის წარწერას იოანე თაქთაქიშვილის არზაზე (1785წ): «ჩვენი ბრძანება არის, ამ არზის პატრონო, მერე ამ არზით, ვისაც ედავები, საქვეყნოს საქმეზედ ჩვენ იმას ახლა სხვაგან ვისტუმრებთ, ღ'თით როდესაც იქი-დამ მშვიდობდით მობრუნდება, მაშინ ელაპარაკე. და შენი კაცი ვისთანაც უნდა იყოს, თუ სამართალი მოგცემს, იცოდე, შენი კაცი შენვე დაგნებდება».⁷⁰

დამპყრობელთა ბატონობის პერიოდში, მოსახლეობა უკიდურესი გაჭირვების გამო გადასახადებისგან თავის არიდების მიზნით თავის სამკვიდროდან გარბოდა. ასეთ გლეხებს დასავლეთ საქართველოში «მინდობილთ» ეძახდნენ, აღმოსავლეთში – «ხიზნებს», ან «სტუმრებს», იშვიათად, «მიზარებულებს». გლეხთა ამ კატეგორიას ხალხი ძირითადად «ხიზნებს» ეძახდა.⁷¹

«ხიზანთა» საკითხს აქტიურად ეხმაურება ი. ჭავჭავაძე XIX საუკუნის მეორე ნახევარში. მისი წერილები «ხიზნების საკითხზე» მათი ეკონომიკური სარგებლიანობის შესაძლებლობათა ძიებას ეხებოდა და ბატონყმო-

⁶⁹ სვანეთის წერილობითი ძეგლები. ტ.I. მეცნიერება, 1986. გვ.114.

⁷⁰ ქართული სამართლის ისტორიის საკითხები. ტ.I. მეცნიერება. 1973. გვ.9.

⁷¹ ვაჩიშვილი ა. ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან. თბ. 1963. გვ.101.

ბის დრომოჭმული იდეების საწინააღმდეგოდ იყო მიმართული.

მიგრაციის განვითარებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ვაჭრობამ (ე.წ. კომერციული მიგრაცია), რომელიც სასაქონლო ფულადი ურთიერთობების გაცხოველების ხანაში წარმოიშვა. არსდებოდა კოლონიები, სადაც ეწეოდნენ აქტიურ ვაჭრობას და შემდეგ ამ კოლონიებში მკვიდრდებოდნენ. მერკანტილიზმი (XVI-XVIIIსს) სიმდიდრის წყაროდ მიმოქცევის სფეროს მიიჩნევდა. ამ დროისათვის ვაჭრები (ისე როგორც დღეს მეწარმენი) ქვეყნის ეკონომიკური სიძლიერის საფუძვლად მიიჩნეოდა. ამიტომ მათ ქვეყნიდან გადინებას არც თუ სასურველ მოვლენად თვლიდნენ. ამასთან დაკავშირებით, მეტად საინტერესო ცნობას იძლევა ზ. ჭიჭინაძე ნაშრომში- «საქართველოს ვაჭრობა და მრეწველობა ძველად და გრიგოლ ლუკას ძე ხურსიძე და სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილი ინდოეთში»: «ქართველებს აზიის სახელმწიფოებში სიარული ერთობ ეადვილებოდათ და ამ სიადვილეს მთავრობაც უწყობდა ხელს, რადგან ევროპაში მგზავრობის ნებართვას ადვილად არ აძლედა. იქ მიმავალ ვაჭრებს უსათუოდ ცოლი უნდა შეერთოთ და ისე უნდა წასულიყვნენ. ცოლს საქართველოში სტოვებდნენ და ამიტომ იქ ვეღარ რჩებოდნენ, თორემ იყო ისეთი შემთხვევები, როცა ევროპაში წასული ვაჭარი საქართველოში აღარ დაბრუნდა. აღმოსავლეთის ქვეყნებში წასვლისათვის კი ნება ეძლეო-

დათ, რადგანაც აღმოსავლეთში ქართველი ვაჭრები ერთობ იშვიათად შთებოდნენ».⁷²

ბუნებრივია, ევროპულ საზოგადოებასთან ინტეგრაცია უფრო ადვილად ხდებოდა, ვიდრე აღმოსავლურთან, რაც ალბათ ქრისტიანული მსოფლმხედველობითაც იყო განპირობებული, მაგრამ სიმდიდრის მფლობელთა დაკარგვას ხელისუფლება ქორწინების აუცილებლობის დაკანონებით უშლიდა ხელს. მიიჩნეოდა, რომ ოჯახი ასეთი ადამიანების მუდმივად სხვაგან დამკვიდრებას შეაფერხებდა.

მაშასადამე, საქართველოში მიგრაციის რეგულირების ეკონომიკური და სამართლებრივი ბერკეტები სახელმწიფოებრივ თუ რეგიონულ დონეზე არსებობდა, რაც მიმართული იყო ქვეყნის ეთნიკურ-რელიგიური და ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფისაკენ.

⁷² დანიბეგაშვილი რ. მოგზაურობა ინდოეთში. თბ. საბჭოთა მწერალი. 1950. გვ.80.

Mzia Shelia
Candidate of Economic Sciences

**SOME QUESTIONS OF MIGRATION REGULATION
IN FEUDAL GEORGIA
(Abstract)**

In feudal Georgia the economic and legal standards of the population migration created the migration policy, directed toward the ethnic, religious and economic security of the country. The documents of Georgia's law in the feudal period, reflecting the regulation of the population's migration are analyzed in the article. It has been proved that in Georgia, as well as in other countries, feudal industrial rules maximally limited the population territorial migration. Feudalists rarely liberated their serfs, and consequently, there were only few cases of territorial migration.

In the highland, where the feudal relationships failed to be established, the population of the village obliged the village leaver to pay the material compensation (for example, the leaver had to give the half of his flock of sheep to the village). The migration from the village was controlled in order to prevent infections. The bringer of the infection into the village was severely punished. The historical documents indicate that in the territorial migration the attention was paid to the religious affiliation and marital status. It was obligatory for the merchant who was going to leave for Europe to get married, as single merchants often stayed in Europe forever that was rare in case of merchants, travelling to the Asian countries.

ნათია ჭელიძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი

**საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლების
სტუდენტთა სასწავლო-შრომითი მიგრაციული
განწყობა**

1990-იანი წლებიდან საქართველოში შექმნილი მძიმე ეკონომიკური ვითარება, მკვეთრად გაუარესებული მოსახლეობის ცხოვრების დონე, სიღარიბის ზღვარს მიღმა დარჩენილი მოსახლეობის ზრდა, მასშტაბური უმუშევრობა, შრომის ბაზრის ნორმალური ფუნქციონირების შეუძლებლობა და არასტაბილურობა საქართველოდან ინტენსიური შრომითი ემიგრაციის განვითარების ძლიერი სტიმულატორი აღმოჩნდა.

მიუხედავად ეკონომიკური და პოლიტიკური ვითარების მეტ-ნაკლები სტაბილურობისა, ამჟამადაც შრომითი ემიგრაციის ინტენსიურობა არ კლებულობს. იგი გახდა საქართველოს მოსახლეობის საარსებო მინიმუმით უზრუნველყოფის ერთ-ერთი გზა. სულ უფრო იზრდება შრომით ემიგრანტთაგან სამშობლოში ფულადი გზავნილების ოდენობა და მნიშვნელობა. გზავნილები, თანდათან მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებასთან ერთად, მიგრანტთა ოჯახებისთვის მცირე ბიზნესის წამოწყების კაპიტალადაც გადაიქცა. შრომითი ემიგრაცია ეკონომიკური თვალსაზრისით უფრო ეფექტიანი და მიზანმიმართული ხდება. ამავე დროს, არანაკლებ მწვავედება ის პრობლემები, რაც შრომით ემიგრაციას ახლავს სოციალურ-

დემოგრაფიული, მორალურ-ზნეობრივი და ეროვნული უსაფრთხოების მხრივ.

აღსანიშნავია, რომ მსოფლიოში მიმდინარე ცვლილებები მოსახლეობის გადაადგილების ხელშემწყობ პირობებს ქმნის. როგორც ექსპერტები თვლიან, გლობალიზაციის გავლენით ყალიბდება მომავალი 20 წლის მიგრაციული ტენდენციები: მიგრაციის გლობალიზაცია, ინტენსიფიკაცია, სტრატეფიკაცია, ფემინიზაცია, პოლიტიზაცია, «ელიტთა» მიგრაცია.⁷³ ამასთან, ევროპის ქვეყნებში შობადობის მკვეთრმა ვარდნამ, საპენსიო სისტემის კრიზისმა, დასაქმების გარკვეულ სფეროებში სამუშაო ადგილების შეუვსებლობამ, ე.წ. «ახალი უმცირესობების» მაღალმა წილმა, მზარდმა არალეგალურმა მიგრაციამ განაპირობა ინტეგრაციული პროგრამების შემუშავება, რომელთა ერთ-ერთი შემადგენელი ელემენტია: «...უცხოელი სტუდენტების სამუშაოზე მიღება საგანმანათლებლო არხების მეშვეობით»⁷⁴. საქართველოდან სასწავლო-შრომით მიგრაციას ხელს შეუწყობს, აგრეთვე, ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკის სამოქმედო გეგმის შესრულებაში მონაწილეობა, რომელიც ითვალისწინებს «ოთხი თავისუფლების» (ადამიანთა, საქონლის, მომსახურებისა და კაპიტალის თავისუფალი გადაადგილება) გავრცელების

⁷³ Mittelman James H. The Globalization Syndrome: transformation and Resistance. – Princeton University, New Jersey, 2000, p. 5; Stephen Castles, Mark J. Miller. The Age of Migration. – Great – Britain, 1998, p. 87; საერთაშორისო მიგრაცია, მიმოხილვა 2001. მსო. 2001

⁷⁴ Молодикова И.Н. Основные этапы и методы управления трудовой миграцией в западно-европейских странах. Трудовая миграция в СНГ: социальные и экономические эффекты. М., РАН. 2003. стр.271-285.

სფეროში თანამშრომლობას. სამოქმედო გეგმამ მოიცვა: საქართველოდან შრომითი მიგრანტებისათვის ლეგალური საქმიანობის შესაძლებლობების მოპოვება (სეზონური და არაკვალიფიციური მუშახელი, მოთხოვნილი და დეფიციტური პროფესიები, სტუდენტთა დასაქმება), საქართველოს მოქალაქეებისათვის ვიზის სააპლიკაციო პროცედურების გამარტივება და სხვა⁷⁵. ასე, რომ სტუდენტი-ახალგაზრდობის ემიგრაციის ინტენსიურობა შეიძლება გაცილებით გაიზარდოს.

ამრიგად, ემიგრაციული პროცესები აქტიურად შეიჭრა სტუდენტთა ცხოვრებისეულ სტრატეგიაში. ამიტომ დიდი მეცნიერული და პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს სტუდენტთა პოტენციური მიგრაციის შესწავლას. ამ მიზნით, შევეცადეთ, შერჩევითი გამოკვლევის გზით გაგვესაზღვრა სტუდენტთა შესაძლო მიგრაციის მიზეზები, მიგრაციული განზრახვის რეალიზების ხელშემშლელი ფაქტორები, ოჯახური მდგომარეობა, მიგრაციული გამოცდილება, მიმართულებები და შემდგომი გეგმები. კვლევა დაეყრდნო ანკეტური გამოკითხვის მეთოდით მიღებულ ინფორმაციას.

2005 წლის იანვარ-თებერვალში ჩვენი უშუალო მონაწილეობით გამოკვლეულ იქნა თბილისისა და ქუთაისის უმაღლესი სასწავლებლების ახალგაზრდების პოტენციური სასწავლო-შრომითი ემიგრაცია, გამოიკითხა 17-25 წლის 550 სტუდენტი.

⁷⁵ საქართველოს მთავრობის განკარგულება №291 – «ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკის სამოქმედო გეგმისათვის საქართველოს მთავრობის პრიორიტეტების დამტკიცების შესახებ». 11.07.2005. თბილისი.

კვლევის შედეგებმა გვიჩვენა, რომ საკმაოდ ძლიერია ახალგაზრდობის ემიგრაციული განწყობა, გამოკითხულთა ნახევარზე მეტი (თბილისში – 56%; ქუთაისში – 68%) ფსიქოლოგიურად მზადაა საზღვარგარეთ წასასვლელად და შესაბამისი პირობების დადგომისთანავე მოახდენს განზრახვის რეალიზებას. სავსებით ლოგიკურია, რომ ახალგაზრდობის ძლიერი მიგრაციული განწყობის ფორმირებას ხელს უწყობს ისიც, რომ მათი უმეტესობა (თბილისში – 95,8%, ქუთაისში – 86%) დაუქორწინებელია.

უახლოეს მომავალში გამგზავრება დაგეგმილი აქვს გამოკითხულთა 9,2%-ს. მიუხედავად იმისა, რომ ახალგაზრდების 17,4% საქართველოში სწავლას მუშაობასაც უთავსებს, ემიგრაციული განწყობა ქვეყანაში სამუშაო ძალის დაბალი ფასის გამო მათ შორისაც მაღალია.

ახალგაზრდობის უმეტეს ნაწილს უცხო ქვეყანაში წასვლა სურს განათლების მიღებისა (პასუხთა 31,8%) და უცხო ენაში ცოდნის გაღრმავების მიზნით (პასუხების 15,4%). ემიგრაციის მიზეზად სამშობლოში უპერსპექტივობასა და თვითრეალიზაციის შეუძლებლობას ასახელებს 8,8%, მატერიალური პირობების გაუმჯობესების სურვილი და საზღვარგარეთ ცხოვრება და მუშაობა ამოდრავებს რესპონდენტთა 41%-ს. გამოკითხულთა 14,1%-მა აღნიშნა ადრე წასული ოჯახის უფროს წევრებთან ჩასვლისა და მათთან ერთად მუშაობის სურვილი. 20-21 წლამდე ასაკის სტუდენტებისათვის უფრო მიმზიდველია განათლების მიღება და უცხო ენის ცოდნის დახვეწა. ამასთან, ემიგრაციის რეალიზება გადაწყვეტილი აქვთ მხოლოდ სწავლის ერთ-ერთი საფეხურის დასრულების შემდეგ. ქვეყანაში არსებული სოციალურ-

ეკონომიკური პრობლემები მათთვის მშობლების ფინანსური მხარდაჭერის წყალობით ჯერ ნაკლებად საგრძნობია.

ეკონომიკური სიდუხჭირე თბილისთან შედარებით ქუთაისელ სტუდენტობაში უფრო მეტად ჩანს.

განსხვავებაა ემიგრაციულ განწყობაშიც სპეციალობების მიხედვით: მაღალი ემიგრაციული განწყობით გამოირჩევიან ეკონომიკის, იურიდიული და უცხო ენების ფაკულტეტების სტუდენტები (67%), შედარებით ნაკლებით, ისტორიისა და მათემატიკის ფაკულტეტების სტუდენტობა (33%).

ემიგრაციის საორიენტაციო ქვეყნებია: დიდი ბრიტანეთის გაერთიანებული სამეფო (28,1%), აშშ (17,3%), გერმანია (13,4%), იტალია (11,4%), საფრანგეთი (6,4%), რუსეთი (4,2%). სტუდენტების 30% ამ არჩევანს ხსნის იმით, რომ აღნიშნული ქვეყნების უმაღლესი სასწავლებლები საქართველოსთან ახორციელებენ კულტურულ-საგანმანათლებლო გაცვლით პროგრამებს, ხოლო მათი 25,7%-ის გადაწყვეტილება განსაზღვრა მითითებულ ქვეყნებში დასაქმების მიზნით ემიგრირებული უახლოესი ნათესავების ყოფნამ. როგორც ცნობილია, ოჯახის ემიგრირებული წევრების უცხოეთში ცხოვრება და ადაპტაციის ხარისხი საკმარისად აძლიერებს აქ დარჩენილთა ემიგრაციულ განზრახვას.

მართალია, საქართველოს ახალგაზრდობის ემიგრაციული განწყობა ძლიერია, მაგრამ, როგორც გამოკვლევები გვიჩვენებს, გამგზავრების სურვილის რეალი-

ზება რიგ ფაქტორებთანაა დაკავშირებული⁷⁶. ახალგაზრდა პოტენციურ ემიგრანტთა თითქმის ნახევარს (პასუხების 48,7%) ჯერ არავითარი ღონისძიებისთვის არ მიუძღრთავს განზრახვის სისრულეში მოსაყვანად. მნიშვნელოვანი ნაწილი კი (22,4%) წინასწარ უცხო ენის სწავლითაა დაკავებული. გარდა უცხო ენის ინტენსიური შესწავლისა და ინტერნეტით ინფორმაციის მოგროვებისა, რესპონდენტები მიმართავენ საზღვარგარეთის უმაღლეს სასწავლებლებს, საერთაშორისო ორგანიზაციებს, სხვადასხვა ფონდებს და ა.შ. აღსანიშნავია, რომ მათი 4,4% აქტიურად მონაწილეობს სტუდენტთა კულტურულ-საგანმანათლებლო გაცვლით პროგრამებში; ხოლო რესპონდენტთა 13% სისტემატურ კავშირშია უკვე წასულ ახლობელ ემიგრანტებთან და ეცნობა საქართველოდან ემიგრირების პირობებს; გამგზავრებისათ-

⁷⁶ ჰ. ფასმანი და ჩ. ჰინტერმანი ერთმანეთისგან ანსხვავებენ საერთო მიგრაციულ პოტენციალს (მიგრაციული განზრახვა, რომელიც არამყარ განაცხადებს ეყრდნობა) და რეალურ მიგრაციულ პოტენციალს (პოტენციური მიგრანტები, რომლებმაც მოსამზადებელი ნაბიჯები გადადგეს). [Fassman H., Hinterman Ch. Migrationspotential Ostmitteleuropa. Struktur und Motivation potentieller Migranten aus Polen, der Slovakei, Tschechien und Ungarn. ISR-Forschungsbericht 15, Vena, 1997]. 2002 წელს ჩატარებული კვლევის მონაცემებით, საერთო მიგრაციული პოტენციალი პოლონეთში უტოლდება მოსახლეობის 16,6%-ს, თითქმის 5 მლნ ადამიანს, მაშინ როცა რეალური მიგრაციული პოტენციალი შეფასდა 1,33%-ით ანუ 400ათასი ადამიანით. [Касмарчик П. Современные и будущие тенденции трудовой миграции за пределы Польши в контексте расширения Европейского Союза. Трудовая миграция и защита прав гастарбайтеров: практика пост коммунистических стран. Авт. редакторы: Зайончковская Ж.А., Мошняга В.А., Теоса В. Научное издание. Кишинев, 2003. ст.69-77.]

ვის საჭირო თანხის შეგროვებას კი სტუდენტების მხოლოდ 6,5% ცდილობს.

ახალგაზრდები ახერხებენ, მოძებნონ შენიღბვის კანონიერი მეთოდი სასურველ ქვეყანაში მოსახვედრად და მიმართავენ კერძო სააგენტოებს, რომლებიც ახორციელებენ AuPayr-ის (სწავლა და მუშაობა), Work&Travel-ის (მუშაობა და მოგზაურობა) და სხვა საერთაშორისო კულტურულ-საგანმანათლებლო პროგრამებს. ასეთი კომპანიები ვალდებულნი არიან, იკისრონ არა მარტო ემიგრაციის ორგანიზების რეგულირების სიძნელეები, არამედ ხელი შეუწყონ შრომითი ემიგრანტების სამუშაო ადგილზე ადაპტირებასა და პრობლემების წამოჭრის შემთხვევაში დაიცვან სამშობლოსგან შორს მყოფი მოსახლეობის ინტერესები. მაგრამ საქართველოში ასეთ საქმიანობაზე რეგისტრირებულია მხოლოდ 14 სააგენტო, რომელთა ფუნქციებისა და საქმიანობის შესახებ ინფორმაციის მოპოვება გართულებულია. საერთოდ, გამოკვლევებით გამოვლენილია, რომ გარკვეული ვადით სამუშაო ძალის ორგანიზებულად გაყვანის შემთხვევაში ჩვენი მოქალაქეების უკან დაბრუნების მაჩვენებელი ბევრად უფრო მაღალია. ამიტომ, ცხადია ემიგრირების ორგანიზების ფორმების ლეგალიზებისა და სახელმწიფო კონტროლის საჭიროება და უპირატესობა.

რესპონდენტები ემიგრაციის განხორციელებისთვის მთავარ ხელშემშლელ ფაქტორებად ასახელებენ სასწავლებლის დამთავრებისა და დიპლომის აღების აუცილებლობას (44,1%), გამგზავრებისთვის საჭირო თანხის ხელმიუწვდომლობას (40,9%). ოჯახიდან გარკვეული დაბრკოლება ხვდებათ გამოკითხულთა 11,4%-ს.

პოტენციურ მიგრანტთა 67,4%-სთვის სულერთი არაა, რა სახის სამუშაოს შეასრულებს საზღვარგარეთ, მხოლოდ რესპონდენტთა 4,1% თვლის, რომ მთავარია საზღვარგარეთ თავის რჩენა, 22,3%-ს კი უჭირს წინასწარ პასუხის გაცემა. ამასთან ერთად, მათ უმეტესობას შესაძლო სამუშაოს სახეებზე წარმოდგენაც არ აქვს. ისინი აღსანიშნავია, რომ საზღვარგარეთ უკვე ნამყოფია გამოკითხულთა 9,5%. სამწუხაროა, რომ სტუდენტების 58,8% ემიგრირების შემთხვევაში თანახმაა არალეგალურად მუშაობაზეც, თუკი ამას კანონიერად ვერ მოახერხებენ.

სამწუხაროდ, ბევრ პოტენციურ მიგრანტს და მის ოჯახს ძალზე ფრაგმენტული ინფორმაცია გააჩნია იმ რეალური ვითარების შესახებ, რომლის წინაშეც ისინი საზღვარგარეთ აღმოჩნდებიან. გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ ობიექტური ინფორმაცია არალეგალური მიგრაციის შედეგების, მასთან დაკავშირებული საფრთხის, სამეიგრაციო შეზღუდვების, დანიშნულების ქვეყანაში არსებული რეალური ვითარებისა და კანონიერი მიგრაციის შესაძლებლობების შესახებ, გადამწყვეტ როლს ითამაშებს თითოეული პიროვნების მიერ მიგრაციის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებაში. მართლაც, კვლევით გამოვლინდა, რომ პოტენციური ემიგრანტები არ იცნობენ სასურველი ქვეყნის მიგრაციულ პოლიტიკას და არც საქართველოდან გაღწევის შედარებით უსაფრთხო ხერხებს (პასუხების 73,1%).

აღსანიშნავია, რომ უფროსი თაობისგან განსხვავებით, სტუდენტები ვარაუდობენ საზღვარგარეთ მოკლევადიანი პერიოდით ემიგრირებას.

გამოკითხული ახალგაზრდობის უმრავლესობის (84,0%) აზრით, საზღვარგარეთ შესაძლო გამგზავრების შემდეგ ადრე თუ გვიან ისინი აუცილებლად დაბრუნდებიან სამშობლოში. 8,2% კი იქ ისწავლის და შემდეგ მიიღებს გადაწყვეტილებას დაბრუნების შესახებ, მხოლოდ 2,8%-მა უკვე დაგეგმა, რომ წასვლის შემთხვევაში ისინი აღარასოდეს დაუბრუნდებიან სამშობლოს.

ამ გამოკვლევის შედეგების დეტალური ანალიზი კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ საქართველოში შექმნილი მძიმე ეკონომიკური ვითარება დიდ სტიმულს აძლევს მასშტაბურ გარე მიგრაციულ პროცესებს. ყურადსაღებია ის გარემოებაც, რომ, საერთოდ, პოტენციურ მიგრანტთა საკმაოდ მნიშვნელოვანი ნაწილი ახალგაზრდობაა, ვინც ყველაზე აქტიურ შრომისუნარიან და რეპროდუქციულ ასაკში იმყოფება. მეორე მხრივ, ახალგაზრდების შრომითი ემიგრაცია დადებით მოვლენადაც შეიძლება განვიხილოთ, თუ იგი მოკლევადიანი და დაბრუნებადი ხასიათის იქნება, განხორციელდება ლეგალური გზით და წასვლის მიზანი სრულ შესაბამისობაში მოვა მიმღებ ქვეყანაში არსებულ რეალურ ვითარებასთან. წინააღმდეგ შემთხვევაში, შრომითი მიგრაციის უმართაობამ შეიძლება მას კიდევ მეტი უარყოფითი მხარე შესძინოს. გამოკვლევებით დადგინდა, რომ ახალგაზრდების ემიგრაციით ქვეყანა განიცდის პირდაპირ ეკონომიკურ და დემოგრაფიულ დანაკარგს, რომელიც აისახება ინტელექტუალური და შრომითი პოტენციალის შემცირებაში⁷⁷.

⁷⁷ ტუხაშვილი მ. საქართველოს მოსახლეობის შრომითი ემიგრაციის ძირითადი ტენდენციები და სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები. ჟ. «დემოგრაფია». გვ.36-43.; შელია მ. შრომით ემიგრანტთა დე-

სასწავლო-შრომითი მიგრაციის ეკონომიკური და სოციალური ეფექტიანობის გაზრდის მიზნით საჭიროა სახელმწიფო მიგრაციული პოლიტიკის შემუშავება, რომელშიც გათვალისწინებულ უნდა იქნეს:

- შრომითი მიგრაციის სფეროში ორმხრივი სახელმწიფოთაშორისი თანამშრომლობა _ დროებითი დასაქმების მიზნით მიმღები ქვეყნების შრომის ბაზრებზე საქართველოს მოქალაქე-მიგრანტების დაშვება მათი პროფესიულ-კვალიფიციური შემაღენლობის გათვალისწინებით;

- ახალკურსდამთავრებულთა პროფესიული მომზადება-გადამზადების მიზნით საერთაშორისო შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისი სასწავლო პროგრამების შემუშავება;

- იმ სააგენტოების მაქსიმალურად სტიმულირება და სრული ლეგალიზაცია, რომლებიც ახორციელებენ კულტურულ-საგანმანათლებლო პროგრამებით საზღვარგარეთ ახალგაზრდების მოკლევადიან დასაქმებას;

- სტუდენტების სასწავლო-შრომითი მიგრაციის ოპტიმიზაციისათვის უმაღლეს და საშუალო პროფესიული სასწავლო დაწესებულებებთან როგორც სახელმწიფო, ისე ალტერნატიული ფორმების შექმნა და განვითარება;

- არდადეგების პერიოდში ნაკლებადუზრუნველყოფილი სტუდენტების შრომითი კონტრაქტით საზღვარგარეთ წასვლისთვის მატერიალური დახმარების გაწევა, სესხების მიცემა და ა.შ.;

მოგრაფიული სტრუქტურის ძირითადი მახასიათებლები. კრებულიში: «მიგრაციული პროცესები პოსტსაბჭოთა საქართველოში». თბ., ლეგა. 2003. გვ.59-63.

- საქართველოში მიღებული განათლების დაახლოება კვალიფიკაციისა და პროფესიული მომზადების საერთაშორისო სტანდარტებთან;

- საბანკო კრედიტებით პროფესიული განათლების მიღების მსოფლიოში ფართოდ გამოყენებული (ავსტრალია, დიდი ბრიტანეთი, ჰოლანდია, შვეცია, ახალი ზელანდია, ჩინეთი, იაპონია, აშშ და ა.შ.) ეფექტიანი სისტემის დანერგვა⁷⁸;

- «ტვინების გადინების» პრობლემის დაძლევა_ აქ დარჩენილი მაღალკვალიფიცირებულთა დახმარების გაწევისა და სპეციალისტების სამშობლოში დაბრუნების მიზნით გათვალისწინებული იქნეს შემდეგი ღონისძიებების შემუშავება-რეალიზაცია: ა) ქვეყანაში შრომის პირობების გაუმჯობესება; ბ) სამეცნიერო კვლევებში ინვესტიციების გაზრდა; გ) ორმაგი მოქალაქეობის დაშვება; დ) სოციალური უზრუნველყოფის სხვა ქვეყანაში გადატანის შესაძლებლობა; ე) მეცნიერულ საფუძველზე პროგნოზების დამუშავება შესაძლო ინტელექტუალური მიგრაციის, მისი ინტენსიობის, სტრუქტურის, სამეცნიერო მიმართულებებისა და პროფესიების მიხედვით; ვ) ინტელექტუალური შრომითი რესურსების სოციალური სტატუსის ამაღლება «ინტელექტუალური საკუთრების დაცვაზე» კანონის მიღებით; ზ) მოცემული ჯგუფების მატერიალური და სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის სრულყოფა; თ) სახელმწიფოსათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობის, ინტელექტუალური ემიგრაციის შედეგად შედარებით უფრო დაზა-

⁷⁸ Использование образовательных кредитов за рубежом. Авторский коллектив. //Демоскоп, №189-190. www.demoscope.ru.

რალეული სამეცნიერო მიმართულებებისა და ორგანიზაციების განსაზღვრა მათი ფინანსური დახმარების მიზნით⁷⁹;

- არალეგალური მიგრაციის თავიდან აცილების მიზნით საზოგადოების ინფორმირებისა და გათვინობიერების გაძლიერება მიგრაციული პროცესების თაობაზე. პოტენციურ შრომით მიგრანტთათვის სპეციალური ცენტრების შექმნა, სადაც მიიღებენ კომპეტენტურ და უფასო საკონსულტაციო მომსახურებას. ასევე, მათთვის უცხო ენის შემსწავლელი კურსების ჩამოყალიბება;

ჩვენმა სახელმწიფომ უნდა შეიმუშაოს ახალგაზრდების რეემიგრაციის სტიმულირების პროგრამები, კერძოდ:

- _ მისცეს სხვადასხვა ეკონომიკური შეღავათები იმ ადგილობრივ ორგანიზაციას, რომელიც სტუდენტ-ახალგაზრდობას დაიქირავებს სამუშაოზე;

- _ ითანამშრომლოს ახალგაზრდებთან მცირე ბიზნესის წამოწყებასა და წარმართვაში, რომელიც გულისხმობს ეფექტიან ორგანიზაციულ-ინფორმაციულ მხარდაჭერას, პროფესიულ-საორიენტაციო მომსახურებას და პროფესიულ გადამზადებას;

- _ იზრუნოს იმიგრაციის ქვეყანაში ემიგრანტთა შრომითი და სოციალური უფლებების დაცვაზე.

ამრიგად, სტუდენტი ახალგაზრდობის მაღალი ემიგრაციული განწყობა მნიშვნელოვან ეკონომიკურ, სოციალურ და დემოგრაფიულ საფრთხეს ქმნის. თუმცა

⁷⁹ International Migration, Remittances, and the Brain Drain. Edited by Maurice Schiff, Çağlar Özden. World Bank. October, 2005. p. 288. http://publications.worldbank.org/e-commerce/catalog/product?item_id=5084022

ისიც აღსანიშნავია, რომ რეგულირების მოქნილი მექანიზმის ფორმირების შემთხვევაში ახალგაზრდობის ზომიერ შრომით ემიგრაციას შეუძლია, ნაწილობრივ, დადებითი როლიც ითამაშოს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარებაში. ფულადი გზავნილების გარდა, გასათვალისწინებელია დაბრუნებული ახალგაზრდობის მიღებული პროფესიული გამოცდილება და დემოკრატიული საზოგადოების ფორმირებისათვის საჭირო ჩვევები.

ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ გამოკითხვის შემდეგ ჩვენში შეიმჩნეოდა პროგრესი ჩვენს მიერ დასმული პრობლემური საკითხების მოგვარების მხრივ, თუმცა მიგრაციის მართვაში არსებითი პოზიტიური ცვლილებები მხოლოდ ღრმა მეცნიერული კვლევების შემდეგ შეიძლება მოხდეს.

Natia Chelidze
Candidate of Economic Sciences

**GEORGIAN HIGHER SCHOOLS STUDENTS' ATTITUDE
TO MIGRATION FOR WORK AND STUDY
(Abstract)**

Social study of external migration made by students of Georgian higher schools, that involved 550 students, found high quality of attitude to migration for work and study abroad. But realization indicators of migration are pretty low and depends on many factors.

Research found that most of students intend to go abroad to get education (31.8%), deepen their knowledge in foreign languages (15.4%), improve their material conditions (29.3%). More realization chance of migration have those students whose relatives are in emigration. In the meantime major part of them intend to work and study abroad.

Figured out orientation countries of emigration for study and work: Great Britain (28.15%), USA (17.3%), Germany (13.4%), Italy (11.4%), France (6.4%), Russia (4.2%) and etc.

Youth' labor emigration, that at the same time would be connected to continue study abroad, can be considered as a positive phenomenon if it is of short term and returnable nature, takes place in legal way.

Study found that potential emigrants badly knew migration policy of the countries favorable for them and rather safe methods of emigration, that makes it necessary to improve information systems of emigration.

In case of probable emigration major part of inquired youth (84%) have decided to return to their home countries sooner or later, only 2.8 % intends to leave their home countries forever.

თამაზ ზუბიაშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი

მიგრაციული პროცესები ევროპაში

ევროპა ტრადიციულად ინტენსიური ემიგრაციის კონტინენტი იყო. XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან XX საუკუნის 20-იან წლებამდე 50 მლნ-ზე მეტი ევროპელი გადასახლდა ჩრდილოეთ და სამხრეთ ამერიკაში, ავსტრალიასა და სხვა ქვეყნებში. 1960-იანი წლებიდან სიტუაცია შეიცვალა და ამჟამად მილიონობით იმიგრანტი ჩადის ჩრდილოეთ და დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში. 1990-იან წლებში ეს ქვეყნები ყოველწლიურად დეზულობდნენ დაახლოებით 2 მილიონ კაცს, გაცილებით უფრო მეტს, ვიდრე აშშ. შემოსულთა უმეტესი ნაწილი ყოფილი კომუნისტური ქვეყნებიდან, ძირითადად კი, ყოფილი იუგოსლავიიდან ემიგრირებული თავშესაფრის მაძიებელნი იყვნენ.

მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ევროპის მიგრაციის ისტორიის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანი იყო ის, რომ მასიური ემიგრაციის რეგიონი გადაიქცა მიგრანტთა, მათ შორის შრომით მიგრანტთა მიზიდვის რეგიონად. პირველ ომისშემდგომ წლებში ნგრევა და ეკონომიკური სიძნელეები გახდა მიზეზი მრავალრიცხოვანი ნაკადების ემიგრაციისა ევროპის ქვეყნებიდან აშშ-ში, კანადაში, ავსტრალიაში, ისრაელსა და სამხრეთ ამერიკის ქვეყნებში. ომის შემდეგ პირველ ათ წელიწადში 4 მილიონზე მეტი ადამიანი წავიდა ემიგრაციაში დიდი ბრიტანეთიდან, იტალიიდან, ნიდერლანდებიდან, გერმანიიდან და სხვა ევროპული ქვეყნებიდან.

ამავე დროს ფართო გავრცელება ჰპოვა შიგაკონტი-
ნენტურმა მიგრაციამ ევროპის ერთი ქვეყნიდან მეორე-
ში. 1940-იანი წლების ბოლომდე იგი უმთავრესად და-
კავშირებული იყო რეპატრიაციასთან, ლტოლვილთა
და ტყვეების დაბრუნებასთან, აგრეთვე, ომის შემდეგ
სახელმწიფო საზღვრების შეცვლასთან. 1950-იანი წლე-
ბის დასაწყისიდან მან სულ უფრო და უფრო შეიძინა
დროებითი შრომითი მიგრაციის ხასიათი, რომელიც
მიმართული იყო იმ ქვეყნებისკენ, რომლებიც საჭირო-
ებდნენ სამუშაო ძალას ომით დანგრეული ეკონომიკის
აღსადგენად. უცხოური სამუშაო ძალის ძირითადი მომ-
ხმარებლები იყვნენ: გერმანია (რომელმაც ომის დროს
დაკარგა ყველაზე მეტი ადამიანი), საფრანგეთი, შვეიცა-
რია, დიდი ბრიტანეთი. მათი მოთხოვნა სამუშაო ძალა-
ზე თავიდან კმაყოფილდებოდა ძირითადად შრომითი
მიგრანტებით სამხრეთ ევროპიდან – იტალიიდან, პორ-
ტუგალიიდან, ესპანეთიდან, რომელთა ეკონომიკური
განვითარების დონე მნიშვნელოვნად დაბალი იყო,
ვიდრე დასავლეთ ევროპაში; ინდუსტრიალიზაცია იყო
საწყის ეტაპზე, ხოლო მოსახლეობის ზრდის ტემპი კი
მაღალი იყო.

ამას გარდა, 1960-იანი წლების დასაწყისში დაიწყო
შრომითი მიგრაციული ნაკადების ფორმირება იმ ქვეყ-
ნებში, რომლებიც არ მდებარეობდნენ ევროპაში. ეს იყო
მსოფლიო ეკონომიკის არათანაბარი განვითარებისა და
საერთაშორისო შრომის ბაზრის ფორმირების კანონზო-
მიერი შედეგი. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში მოსახლე-
ობის დასაქმების სტრუქტურაში ცვლილებებმა, ტექნო-
ლოგიურად მოწინავე დარგების განვითარებამ განაპი-
რობა დაბალკვალიფიციური სამუშაო ძალის დეფიცი-

ტი, რომელიც შეივსო ჭარბი სამუშაო ძალის ქვეყნებიდან მუშახელის მიგრაციის შედეგად. დამატებითი ფაქტორი, რომელიც ასტიმულირებდა მიგრაციის მექანიზმს, იყო დემოგრაფიული: 1960-იან წლებში შრომითი რესურსების შევსება ბუნებრივი მატების გზით შეზღუდული იყო, რადგან ამ დროს შრომისუნარიან ასაკში შედიოდა მეორე მსოფლიო ომის დროს დაბადებული მცირერიცხოვანი თაობა.

დასავლეთ ევროპის ქვეყნებმა დაიწყეს სამუშაო ძალის აქტიური დაქირავება ევროპის გარეთ. დიდი ბრიტანეთი, ძირითადად, ორიენტაციას აკეთებდა სამხრეთ აზიასა და აღმოსავლეთ აფრიკაში თავის ყოფილ კოლონიებზე. ამ ქვეყნებიდან შემოსული მიგრანტები მუდმივად სახლდებოდნენ მეტროპოლიებში და თავიდან ეს ბრიტანეთის ხელისუფლების მხრიდან განსაკუთრებულ წინააღმდეგობებს არ იწვევდა. 1965 წლისთვის გაერთიანებულმა სამეფომ ყოფილი ბრიტანეთის კოლონიებიდან მიიღო დაახლოებით 1 მილიონი იმიგრანტი. საფრანგეთში სამუშაო ძალა შემოდიოდა ჩრდილოეთ აფრიკაში თავისი ყოფილი სამფლობელოებიდან. გერმანიას, რომელსაც არ გააჩნდა კოლონიები, შემოჰყავდა მუშები იუგოსლავიიდან და თურქეთიდან. (სწორედ მაშინ გაჩნდა ტერმინი «გასტარბაიტერები»), 1970-იანი წლების დასაწყისში საფრანგეთსა და გერმანიაში მუშაობდა დაახლოებით 2,5 მილიონი მუშა, რაც შეადგენდა მთელი სამუშაო ძალის 10%-ზე მეტს. ამ დროს შვეიცარიაში დასაქმებული იყო დაახლოებით 600 ათასი უცხოელი (30%), ბელგიასა და შვეციაში – 200 ათასი (6-7%).

თანახმად ორმხრივი შეთანხმებისა, რომელიც

ხელმოწერილი იყო სამუშაო ძალის იმპორტიორი და ექსპორტიორი ქვეყნების მიერ, უცხოური სამუშაო ძალის დამქირავებელი სააგენტოები მოქმედებდა უშუალოდ შრომითი რესურსების მიმწოდებელ ქვეყნებში. მაგალითად, 1961 და 1967 წლებში დადებული იყო ხელშეკრულება თურქეთთან ამ ქვეყნის სამუშაო ძალის გამოყენების შესახებ გერმანიაში, ავსტრიაში, ბელგიაში, ნიდერლანდებში, საფრანგეთსა და შვეციაში. შეთანხმებებში მინიშნებული იყო პოტენციური მიგრანტის ფიზიკური შრომისათვის გამოსადეგობის, მისი ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამოვლენის პროცედურა, შეთანხმებისა და კონტრაქტის შეწყვეტის პირობები უცხოელ მუშასა და ევროპელ სამუშაოს მიმწოდებელს შორის.

ჯერ ერთი, უცხოური იაფი სამუშაო ძალა გამოიყენებოდა მძიმე და ჯანმრთელობისათვის მავნე სამუშაოებზე, მაშინ როცა დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მკვიდრი მოსახლეობა დასაქმებული იყო პრესტიჟულ სამუშაოებზე. მეორეც, უცხოური სამუშაო ძალის სიიაფე ქმნიდა ეკონომიკის «საყრდენი დარგების» (ელექტროენერგეტიკა, ქიმიური მრეწველობა, ფოლადსასხმელი წარმოება, საავტომობილო ინდუსტრია, სამთო მოპოვებითი მრეწველობა) სწრაფი განვითარების პირობებს. სწორედ მრეწველობასა და მშენებლობაში იყო კონცენტრირებული უცხოური სამუშაო ძალის ძირითადი მასა. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ეკონომიკური და სოციალური თვალსაზრისით დაქირავებული უცხოელი მუშები წარმოადგენდნენ გერმანიის «ეკონომიკური სასწაულის» საყრდენს, რომელმაც ქვეყანას მისცა საშუალება, უმოკლეს დროში არა მარტო აღედგინა ომისაგან დანგრეული მეურნეობა, არამედ ჩამდგარიყო მსოფლიო

მოწინავე სახელმწიფოთა რიგებში.

ევროპაში (და მთლიანად მსოფლიოში) შრომითი მიგრაციის ისტორიაში შემობრუნების მომენტი დაკავშირებულია 1973 წლის ნავთობის კრიზისთან, რომელმაც გამოიწვია სერიოზული სტრუქტურული კრიზისი და შეეხო მსოფლიოს უმეტეს განვითარებულ ქვეყნებს. წარმოების შემცირებამ და მუშათა მასიურმა გათავისუფლებამ დაუყოვნებლივ გამოიწვია შრომითი მიგრაციული ნაკადების ძლიერი შემცირება, რადგან ევროპის ქვეყნებმა ცალმხრივად შემოიღეს ახალი უცხოელი მუშების შემოსვლის შემზღვეველი საკანონმდებლო ზომები. თუმცა მიგრაცია მთლიანად არ შეწყვეტილა. უცხოელ მუშა მიგრანტებთან, რომლებიც იმყოფებოდნენ ევროპის ქვეყნებში, ჩამოდიოდნენ მათი მეუღლეები და ბავშვები ოჯახთან შეერთების გარანტირებული უფლების თანახმად. სწორედ მუშათა ოჯახის წევრებზე მოდის მიგრაციული ნაკადების უმეტესი ნაწილი ევროპაში 1970-1980 წლებში.

საერთოდ, 1970-იან წლებში მოხდა სამუშაო ძალის მოთხოვნის სტრუქტურაში ხარისხობრივი ცვლილებები. იგი დაკავშირებული იყო წარმოების ყველა სფეროში ავტომატიზაციისა და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვასთან, რომელმაც შეზღუდა მარტივი, არაკვალიფიციური შრომის გამოყენება. იზრდებოდა მოთხოვნა კვალიფიციურ სამუშაო ძალაზე. განვითარებულ ქვეყნებში განათლების სისტემა და პროფესიული მომზადება სწრაფად იქნა შესაბამისობაში მოყვანილი შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან. თუმცა ეს არ შეეხო განვითარებად ქვეყნებს: ისინი კვლავ რჩებოდნენ არაკვალიფიციური ან დაბალკვალიფიციური სამუშაო ძალის წყაროდ და მათზე მოთხოვნა

შემორჩა მხოლოდ მომსახურების სფეროში, სეზონურ სა-
სოფლო-სამეურნეო სამუშაოებზე და ა.შ.

შეიცვალა სახელმწიფო კონცეფციებიც იაფი სამუ-
შაო ძალის იმპორტის მიმართ. 1970-იანი წლებიდან
დღემდე მკაცრი საიმიგრაციო პოლიტიკა ზღუდავს
შრომითი მიგრანტების შესვლას ევროპის ქვეყნებში. მი-
უხედავად ამისა, უცხოელთა რაოდენობა და მათი წი-
ლი დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მოსახლეობაში 1980-
იან წლებში 1970 წელთან შედარებით გაიზარდა თით-
ქმის 1,5-ჯერ. რით იყო ეს გამოწვეული? ჯერ ერთი, რო-
გორც ითქვა, იმიგრანტებს, რომლებიც უკვე იმყოფე-
ბოდნენ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, შეუერთდნენ
მათი ოჯახის წევრები. მეორეც, უცხოური სამუშაო ძა-
ლის იმპორტიორ ქვეყნების რიგს შეუერთდნენ სამ-
ხრეთ ევროპის ქვეყნები, რომლებიც ადრე ეწეოდნენ
შრომითი რესურსების ექსპორტს. გარდა ამისა, ის პირე-
ბი, ვისაც გააჩნდათ საჭირო კვალიფიკაცია და პროფე-
სიული მომზადება, მაინც ახერხებდნენ ქვეყანაში შეს-
ვლის და მუშაობის ნებართვის მიღებას. და ბოლოს,
ოფიციალური მიგრაციის მკაცრმა რეგლამენტირებამ
წარმოშვა მიგრაციის არალეგალური ფორმები. შეიძლე-
ბა ითქვას, რომ დღესაც ევროპა არის მსოფლიოს სხვა-
დასხვა რეგიონიდან შემოსული მიგრანტების «მექა».

ევროპის მიგრაციული რუკა არსებითად შეიცვალა
1990-იან წლებში. ყოფილი სოციალისტური ბანაკის
ქვეყნები – ჩეხეთი, სლოვაკეთი, უნგრეთი, სლოვენია,
პოლონეთი და სხვა – ყოფილი საბჭოთა კავშირის რეს-
პუბლიკებიდან იზიდავენ მიგრანტებს. ამ ქვეყნების ევ-
როკავშირში შესვლამდე საზღვრების გადაკვეთის რეჟი-
მი შედარებით ლიბერალური იყო. ამის შედეგად მოხდა

მრავალრიცხოვანი შრომითი მიგრანტის მიზიდვა რუსეთიდან, უკრაინიდან, მოლდავეთიდან, სადაც ღრმა ეკონომიკური კრიზისის პირობებში ადამიანებმა დაიწყეს საარსებო საშუალებების ძიება და გადაადგილდებოდნენ ყოფილ მეგობარ სლავურ რესპუბლიკებში, სადაც უკვე გაჩნდა იაფ უცხოურ სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა.

ევროპაში სამუშაო ძალის მიზიდულობის ცენტრებად გვევლინებიან დასავლეთ, ჩრდილოეთ, ხოლო უკანასკნელ წლებში, აგრეთვე, სამხრეთ და ცენტრალური ევროპის ქვეყნები. 2003 წელს ევროკავშირის 15 ქვეყანაში ოფიციალურად დასაქმებული უცხოელების (მათი ოჯახის წევრების ჩათვლით) რაოდენობამ შეადგინა 17 მილიონზე მეტი ადამიანი. 2004 წლის მაისში ევროკავშირის გეოგრაფიული საზღვრების შეცვლამ მნიშვნელოვნად გაზარდა ეს ციფრი. რადგან ევროკავშირში შევიდა აღმოსავლეთ ევროპის მთელი რიგი ქვეყნები, ბოლო ათი წლის განმავლობაში ეს ქვეყნები იქცნენ დსთ-დან შრომითი მიგრანტების მიზიდულობის კერებად. ამ ქვეყნებში მიგრანტები აგრეთვე შედიან ვიეტნამიდან, ჩინეთიდან და სხვა ქვეყნებიდან. უცხოელები ყველაზე დიდი რაოდენობით ცხოვრობენ გერმანიაში, საფრანგეთში, დიდ ბრიტანეთში, აგრეთვე, იტალიაში, შვეიცარიაში, ბელგიაში, ნიდერლანდებში, შვეიცარიაში.

გერმანიას ევროპაში უკავია პირველი და მსოფლიოში მეორე ადგილი (აშშ-ის შემდეგ) იმიგრანტთა რიცხოვნობის მიხედვით. 2002 წელს გერმანიაში ცხოვრობდა 7.3 მილიონი უცხოელი მოქალაქე (ქვეყნის მთელი მოსახლეობის 8.9%), მათ შორის, 3.7 მილიონი ადამიანი შეადგენდა ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას, რაც

ქვეყნის მთელი სამუშაო ძალის 10%-ია. ესენი, ძირითადად, თურქები, იტალიელები, ყოფილი იუგოსლავიის ქვეყნების მოქალაქეები არიან.

საფრანგეთში უცხოელ მოქალაქეთა რაოდენობამ შეადგინა 3.6 მილიონი ადამიანი (მთელი მოსახლეობის 6.4%), ხოლო უცხოელ მომუშავეთა (უპირატესად ჩრდილოეთ აფრიკიდან და პორტუგალიიდან) რაოდენობამ კი – 1.6 მილიონი.

დიდ ბრიტანეთში ცხოვრობს 2.5 მილიონზე მეტი უცხოეთის მოქალაქე, რომელთა უმეტესობა ბრიტანეთის თანამეგობრობის ქვეყნებიდან არიან (*ბრიტანეთის თანამეგობრობა ეს არის დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა ნებაყოფილობითი ასოციაცია, რომელიც ჩამოყალიბდა ბრიტანეთის კოლონიური იმპერიის დაშლის შემდეგ. იგი არსებობს 1949 წლიდან და მასში შედიან: დიდი ბრიტანეთი, ავსტრალია, ახალი ზელანდია, კანადა, კვიპროსი, მალაიზია, სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკა, ინდოეთი, პაკისტანი, შრი-ლანკა, განა, ნიგერია, ტანზანია, უგანდა, კენია, იამაიკა და სხვა, სულ – 54 სახელმწიფო*). ხოლო დასაქმებულ უცხოელთა რაოდენობა შეადგენს 1.2 მილიონ ადამიანს.

350 ათასზე მეტი უცხოელია დასაქმებული ავსტრიაში, 800 ათასი – იტალიაში, 600 ათასი – ესპანეთში, 750 ათასი – შვეიცარიაში, 200 ათასზე მეტი – შვეციაში. სამუშაო ძალის საერთო რაოდენობაში ყველაზე მაღალი პროცენტული მაჩვენებლით უცხოელები წარმოდგენილი არიან შვეიცარიაში (22%) და ლუქსემბურგში (61%-ზე მეტი).

ევროპის მიგრაციულ კავშირებს საფუძვლად უძევს მრავალი ტრადიციული, ისტორიული, პოლიტი-

კური, ეკონომიკური, კულტურული კავშირები, რომელიც ევროპის ქვეყნებს მტკიცედ აერთიანებს ერთმანეთთან, აგრეთვე, მსოფლიოს მრავალ სხვა ქვეყნებთან. მაგალითად, დღემდე ევროპის მიგრაციულ ნაკადებზე გავლენას ახდენს კოლონიური სისტემა, რომელმაც დიდი ხანია შეწყვიტა თავისი არსებობა. ამავე დროს ფართოვდება ევროპის განვითარებულ ქვეყნებში სამუშაო ძალის «მიმწოდებელი ქვეყნების» სია. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა უკანასკნელი 10-15 წლის განმავლობაში. გაიზარდა მიგრანტთა რაოდენობა ყოფილი საბჭოთა კავშირის და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებიდან, აგრეთვე ჩინეთიდან და აღმოსავლეთ აზიის სხვა სახელმწიფოებიდან. 1990-იანი წლების განმავლობაში მარტო აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებიდან დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში სამუშაოდ შევიდა ნახევარი მილიონი ლეგალური შრომითი მიგრანტი. მიგრაციული ნაკადების მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენდნენ, აგრეთვე, არალეგალური მიგრანტები.

აღმოსავლეთიდან დასავლეთით მიმართული მდგრადი მიგრაციული ნაკადების ფორმირებამ გამოავლინა სამუშაო ძალის ახალი იმპორტიორი ქვეყნები. ასე მაგალითად, დსთ-ს ქვეყნების მიგრანტთათვის მიმზიდველი ქვეყნები გახდნენ ჩეხეთი და პოლონეთი, რომლებიც თვითონ ახდენენ თავიანთი სამუშაო ძალის ნაწილის ექსპორტს დასავლეთის ქვეყნებში. ჩეხეთის დედაქალაქი პრაღა გახდა ევროპის ერთ-ერთი მიგრაციული ცენტრი: პრაღის მოსახლეობის 10% უცხოელია.

ცვლილებები მიმდინარეობს, აგრეთვე, უცხოური სამუშაო ძალის დასაქმების სტრუქტურაში. თუ 1970-იან წლებში დასავლეთ ევროპაში სამუშაოდ ჩამოსულ-

თა შორის ჭარბობდნენ ახალგაზრდა ადამიანები, რომლებიც საქმდებოდნენ მძიმე ფიზიკურ სამუშაოებზე (მიგრანტთა შერჩევასა განმსაზღვრელი კრიტერიუმი იყო მათი ფიზიკური მონაცემები), ამჟამად მრეწველობაში და მშენებლობაზე დასაქმებულ უცხოელთა წილი მცირდება. იმავდროულად იზრდება დასაქმება მომსახურების სფეროში (ვაჭრობაში, რესტორნებისა და სასტუმროების ბიზნესში, გასართობ ინდუსტრიაში, ტრანსპორტზე), აგრეთვე, უცხო სამუშაო ძალისათვის ისეთ «ახალ» დარგებში, როგორცაა ფუნდამენტური და გამოყენებითი მეცნიერება, უმაღლესი სკოლა, საბანკო სექტორი.

მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც გავლენას ახდენს ევროპაში შრომით მიგრაციაზე, არის სამუშაო ძალის თავისუფალი გადაადგილების ზონების არსებობა ევროკავშირის ფარგლებში. ამჟამად ევროკავშირის წევრი ქვეყნებია დასავლეთ, ცენტრალური და სამხრეთ ევროპის 27 სახელმწიფო. იმ ქვეყნის მოქალაქეებს, რომლებიც შედიან ევროკავშირში, აქვთ უფლება თავისუფლად შევიდნენ და იცხოვრონ ნებისმიერ წევრ-ქვეყანაში, აგრეთვე, შრომით მოწყობისას ისარგებლონ თანაბარი უფლებებით ნებისმიერ წევრ-ქვეყანაში. *(თავისუფალი გადაადგილება გულისხმობს იმას, რომ ევროკავშირის წევრი ქვეყნების მოქალაქეები მთლიანად თავისუფლდებიან კონტროლისაგან, როდესაც ისინი იცვლიან საცხოვრებელ ადგილს, გადაადგილდებიან ერთი სახელმწიფოდან მეორეში დროებით ან მუდმივად).* ეს ბუნებრივია, მათ აძლევთ უპირატესობის უფლებას სამუშაო ადგილებზე იმ პრეტენდენტებთან შედარებით, რომლებიც არ არიან ევროკავშირის წევრი ქვეყნე-

ზიდან. მაშასადამე, ევროკავშირის ქვეყნებს შეუძლიათ, რაციონალურად გადაანაწილონ თავიანთი სამუშაო ძალა საერთო ევროპულ სივრცეში და შეზღუდონ გარედან მიმავალი ნაკადები.

Tamaz Zubiashvili
Candidate of Economic Sciences

MIGRATORY PROCESSES IN EUROPE
(Abstract)

Europe has traditionally been a source, not a destination, of immigrants. Over 50 million Europeans migrated to North and South America, Australia, and other regions between the mid-1800s and the outbreak of World War I.

Since the 1960s, the situation has reversed—millions of immigrants have flowed into the countries of northern and western Europe. In the first half of the 1990s, Europe received about 2 million newcomers annually, more than the United States. Most were asylum-seekers from former communist countries, unauthorized aliens, or refugees from violence in former Yugoslavia. Immigration has become a top domestic priority in most northern and western European countries.

Illegal immigration for employment was the second major stream of immigrants into Europe after the 1990s. After the Berlin Wall fell in 1989 and former communist countries relaxed their border controls, Germany became the favorite destination of Poles, Bulgarians, Romanians and former Soviet citizens.

Ethnic nationals formed the third major immigrant stream in the early 1990s. During the communist era, emigration from Eastern Europe and the USSR was generally prohibited. In the early 1990s, large numbers of ethnic nationals took advantage of relaxed border controls to move to

richer countries that offered greater economic opportunities. Once again, the main focus of attention was Germany. The 2 million to 4 million ethnic Germans living in Eastern Europe and the former USSR had a constitutional right to return to Germany as citizens.

თამარ შინჯიაშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი

ქიზიყის მოსახლეობის შრომითი ემიგრაცია

შრომითი ემიგრაციის შესახებ ინფორმაციის მოპოვება ყველაზე რეალურია ე.წ. «შემცვლელი რესპონდენტების» მეთოდით, წასულთა ოჯახის წევრებისა და სხვა ახლობლების გამოკითხვით. ასეთი სოციოლოგიურ-დემოგრაფიული გამოკვლევა ჩავატარეთ ქიზიყის ორ მნიშვნელოვან რაიონში – ქ. სიღნაღსა (100 რესპოდენტი) და ქ. დედოფლისწყაროში (102 რესპოდენტი). გამოკითხვა ჩატარდა 2007 წლის აგვისტოში. გამოყენებული იქნა შრომითი მიგრაციის მკვლევარის ნათია ჭელიძის მიერ შედგენილი და აპრობირებული ანკეტა. იგი მოიცავდა კითხვებს (49 კითხვას) ემიგრანტთა დემოგრაფიული შემადგენლობის, შრომითი ემიგრაციის მიზეზების, მიმართულებების, ადგილზე სოციალურ-შრომითი პირობების, სამუშაოს ხასიათის, სამშობლოში დაბრუნების პირობების, საქართველოში მათი ოჯახების ფინანსური მდგომარეობის, გზავნილების ოდენობების, პოტენციური ემიგრაციის და ა.შ. შესახებ.

გამოკვლევით გამოვლინდა, რომ ქიზიყელ ემიგრანტთა მასაში ქალთა წილი 42,1%-ია, რაც ამ კუთხის დემოგრაფიულ განვითარებაზე უარყოფითად აისახება, რადგან სუსტდება ქალის გენერაციული ფუნქცია, კლებულობს საქორწინო პოტენციალი.

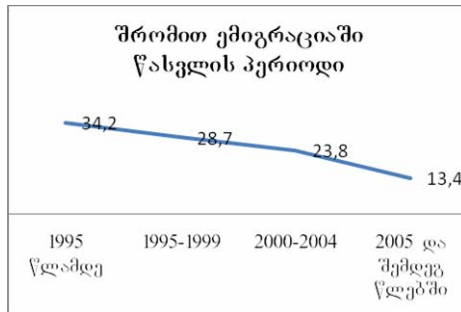
შრომით ემიგრანტთა შორის დომინირებს ორი ასაკობრივი ჯგუფის კონტინგენტი – 30 წლამდე (37,7%) და 30-39 წლის (40,6%). ემიგრანტთა ნახევარი დაქორწი-

ნებულია (49,5%), ემიგრანტთა მესამედზე მეტი კი (34,2%) დაუოჯახებელი, ქორწინებაში არასდროს მყოფი კონტინგენტი. დაუქორწინებელთა ასეთი მაღალი წილი უარყოფითად მოქმედებს ქიზიყის მოსახლეობის აღწარმოებაზე, რადგან ახალგაზრდები, როგორც წესი, ემიგრაციაში ნაკლები სიხშირით ქორწინდებიან და იშვიათად აჩენენ ბავშვებს.

შრომით ემიგრანტთა 84,7% ქართველია. არაქართველებს შორის ჭარბობენ სომხები (7%). არაქართველ მემგრანტთა უმრავლესობა ძირითადად ემიგრირდა 1990-1995 წლებში.

საერთოდ, ემიგრაციის ძირითადი ტალღა 1990-1995 წლებზე მოდის, ქვეყნის ეკონომიკური კრიზისის პიკის პერიოდზე, შემდგომ იგი თანდათან მცირდება (დიაგრამა 1).

დიაგრამა 1

ქიზიყის მოსახლეობის (ისევე როგორც საქართველოს სხვა კუთხეების) ემიგრაციის უმთავრესი მიზეზი ეკონომიკური გაჭირვებაა. გამოკითხულთა ნახევარზე მეტმა მათი ახლობლების უცხოეთში სამუშაოდ წასვლის მიზეზად მატერიალური პირობების გაუმჯობესების სურვილი დაასახელა. ემიგრანტთა 57% ემიგრაციაში წას-

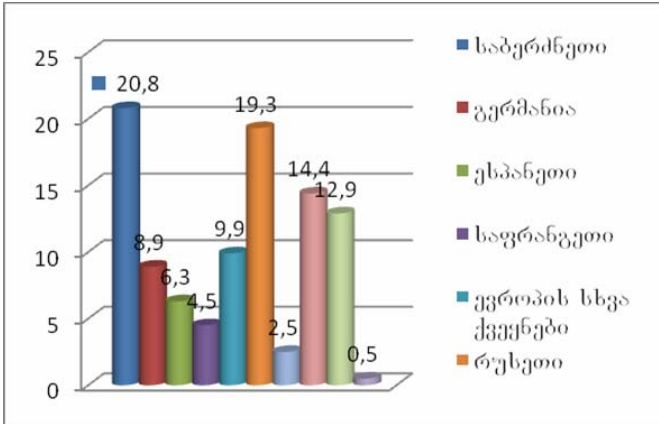
ვლამდე უმუშევარი იყო, საქმე ეხებოდა ოჯახის ფიზიკურ გადარჩენას.

სხვა ავტორების მიერ (მ. ტუხაშვილი, ნ. ჭელიძე, მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია და ეკონომიკური განათლების ასოციაცია) ჩატარებული გამოკვლევების მსგავსად, ჩვენი კვლევაც გვიჩვენებს, რომ გაზრდილია შორეული საზღვარგარეთის ქვეყნებისკენ მიმართული შრომითი ემიგრაციის მასშტაბები და წილი და შენელებულია რუსეთისაკენ მიმართულ ნაკადთა ინტენსივობა. რაც გამოწვეულია, პირველ რიგში, რუსეთის ხელისუფალთა მიერ მიღებული გაუმართლებელი შეზღუდვებით. თუ თავდაპირველად ემიგრანტთა გადინება მეზობელ ქვეყნებში _ რუსეთსა და თურქეთში ხდებოდა⁸⁰, ამჟამად შრომით მიგრანტთა 20,8% საბერძნეთში იმყოფება, 19,3% _ რუსეთში, 14,4%_ აშშ-სა და კანადაში, გერმანიაში _ 8,9%, საფრანგეთში_ 4,5%, ესპანეთში _ 6,4% (დიაგრამა 2).

დიაგრამა 2

შრომით ემიგრანტთა განაწილება ემიგრაციის ქვეყნების მიხედვით (პროვენტობით ჯამთან)

⁸⁰ Тухашвили М. Изменения в трудовой эмиграции населения Грузии. В сб.: Миграция и развитие. Т. II, Москва, МГУ, 2007. стр.577

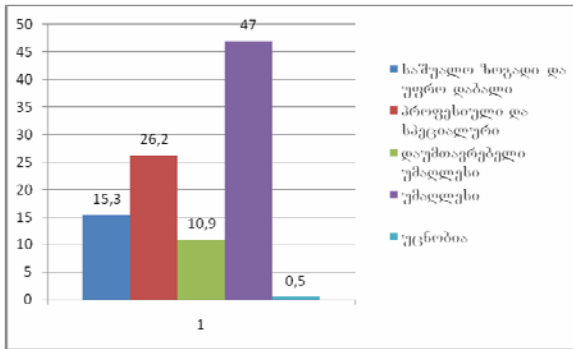
საქართველოს შრომით რესურსებს აკლდება სპეციალისტთა დიდი მასა. უმაღლესდამთავრებულთა წილი მთელს ნაკადში 47%-ია. საკმაოდ მაღალია იმათი წილიც, ვისაც დაუმთავრებელი უმაღლესი განათლება აქვს – 10,9%. პროფესიული და სპეციალური განათლება მიგრანტთა 26,2 პროცენტს გააჩნია, დანარჩენები კი საშუალო, ზოგადი და უფრო დაბალი განათლების მქონე პირები არიან. ყველაზე მაღალი განათლების დონე აქვს აშშ-კენ მიმართულ შრომით ნაკადებს, ხოლო ყველაზე ნაკლებია უმაღლესდამთავრებულთა წილი საბერძნეთში წასულ კონტინგენტში (დიაგრამა 3).

კვალიფიციური კონტინგენტი სხვა ქვეყანაში, უმთავრესად, დაბალკვალიფიციურ საკმაოდ მძიმე ფიზიკურ სამუშაოზე დასაქმებას თუ ახერხებს. წასულთა შორის მხოლოდ ნაწილი თუ იმაღლებს კვალიფიკაციას, ხოლო ძირითადი მასა კი დეკვალიფიკაციას განიცდის. ისინი მუშაობენ მომვლელებად და ძიძვებად (19,8%), მომსახურების სფეროში (19,3%) (ძირითადად გამყიდველებად, ოფიცინტებად), წარმოებაში მუშებად –

11,9%, მშენებლობაში – 8,4%, დამხმარე მუშებად და სეზონურ მუშებად – 11,4%. სამედიცინო სფეროში დასაქმებულია 3% (ძირითადად რუსეთში) და მათი უმრავლესობა მუშაობს ექთნად; საკუთარ ბიზნესს ეწევა ემიგრანტთა 5,9%, რომლებიც ასევე რუსეთში მყოფი ემიგრანტები არიან (დიაგრამა 4). ბიზნესმენები, ძირითადად, დედოფლისწყაროდან გამოსული ემიგრანტები არიან, რომელთა უმეტესობა რუსი და სომეხია, რაც აადვილებს რუსეთში მათი კერძო ბიზნესის არსებობას. რუსეთში სხვა ქვეყნებთან შედარებით მეტი წინაპირობაა ჩვენი მოქალაქეების მიერ საკუთარი ბიზნესის ორგანიზებისთვის.

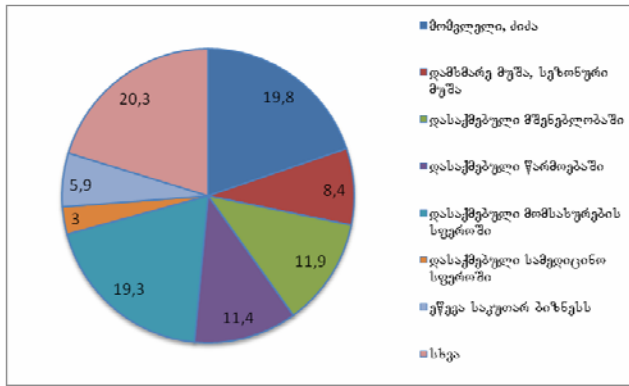
დიაგრამა 3

შრომით მიგრანტთა განაწილება განათლების დონის მიხედვით (პროცენტობით ჯამთან)

დიაგრამა 4

შრომით ემიგრანტთა განაწილება საზღვარგარეთ ამჟამინდელი საქმიანობის მიხედვით (პროცენტობით ჯამთან)

როგორც გამოკვლევის მასალებიდან ჩანს, ძიებად და მომვლელებად ძირითადად სპეციალური და პროფესიული განათლების მქონე პირები მუშაობენ, მშენებლობაზე – საშუალო, ზოგადი და უფრო დაბალი განათლების ემიგრანტები, წარმოებაში – დაუმთავრებელი უმაღლესი განათლების მქონენი, ხოლო უმაღლესი განათლების პირთა უმრავლესობა – 22,1% დასაქმებულია მომსახურების სფეროში. ამრიგად, მიმდინარეობს ქიზიყის მოსახლეობის შრომითი პოტენციალის დაქვეითება და ადამიანური კაპიტალის დევალვაცია, მაშინ, როცა ბევრი ქვეყანა შრომითი მიგრაციით, პირიქით, ზრდის ადამიანურ კაპიტალს, რომლის მოქალაქეებიც ემიგრაციაში იმდღეებენ კვალიფიკაციას და სამშობლოში დაბრუნებისას ზემოქმედებას ახდენენ ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ ემიგრანტები სამშობლოს ლეგალურად ტოვებენ, ისინი არალეგალურ მდგომარეობაში ვარდებიან მიმღებ ქვეყნებში იმიგრაციული კანონმდებლობის დარღვევის გამო. მანამდე კი მათ საქართველოდან გასვლაში (ისევე როგორც საზღვარგარეთ დასაქმებაში) ეხმარებიან მეგობრები, ნათესავები და ნაცნობები (53,5%); ასევე დასაქმების კერძო სააგენტოები (4,5%), ტურისტული ფირმები (7,4%). ნაწილმაც ქვეყანა დატოვა სპორტული და კულტურული ღონისძიებების მეშვეობით (8,9%). ბედის ანაბარად წასულია 12,9%. ეს საკმაოდ კარგად გამოხატავს მათ გაჭირვებას და მისგან თავის დაღწევისათვის გაწეულ უდიდეს რისკს. ბედის ანაბარა წასულია უპირატესად მამრობითი სქესის დაქორწინებული ქართველი მოსახლეობა, რომელთაც შედარებით დაბალი განათლება გააჩნიათ. ნაცნობ-მეგობრების დახმარებით ემიგრირებულთა დიდი ნაწილი საბერძნეთშია წასული, დასაქმების კერძო სააგენტოს დახმარებით – აშშ-სა და კანადაში, ტურისტული ფირმის მეშვეობით – ევროპის ქვეყნებში, ხოლო ბედის ანაბარად წასულთა დიდი ნაწილი მოდის რუსეთზე და ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაზე. ეს გასაგებიცაა, რადგან ბედის ანაბარად, ძირითადად, ახლოს მდებარე ქვეყნებისკენ მიემართებიან, რაც ნაკლებ ფინანსურ დახარჯს მოითხოვს.

ემიგრანტთა 76,2% არალეგალურად არის დასაქმებული საზღვარგარეთ. მათ სიტყვიერად დადეს გარიგება დამქირავებელთან, ხოლო 23,8%-მა წერილობით გააფორმა შრომითი ხელშეკრულება. შრომითი ხელშეკრულება ძირითადად გაფორმებული აქვთ უმაღლესი განათლების მქონე პირებს. შრომითი მოწყობისას ლეგა-

ლურად დასაქმებულები თანხმდებიან დამქირავებელთან კონტრაქტის და სამუშაო დროის ხანგრძლივობაზე, ანაზღაურებად შვებულებაზე (ევროპის ქვეყნებში), სიცოცხლის დაზღვევაზე, ხელფასის ოდენობაზე, ხოლო ზეპირად შეთანხმების შემთხვევაში მხოლოდ ხელფასის ოდენობაზე, სამუშაო დროის ხანგრძლივობაზე, მიძებად და მომვლელებად მუშაობის შემთხვევაში კი დამატებით უფასო კვებაზე და უფასო საცხოვრებელზე.

შრომითი ემიგრანტები ძირითადად დაქირავებულ ბინაში ცხოვრობენ. ცალკე დაქირავებული ბინა აქვს 22,8%-ს, დაქირავებული აქვს მეგობრებთან და ოჯახის წევრებთან ერთად 24,1%-ს, ნათესავთან ცხოვრობს _ 7,4%, შეიძინა საკუთარი ბინა _ 9,9% (რუსეთში). სამუშაოს სპეციფიკიდან გამომდინარე მიგრანტთა მეხუთედი _ 20,8% (მიძები და მომვლელები) ცხოვრობს თავის სამუშაო ადგილზე. მცირე ნაწილი ცხოვრობს მეუღლის ბინაში, დანარჩენები კი საერთო საცხოვრებელსა და სასტუმროში. საერთო ჯამში, მათი უმრავლესობის ყოფას ამძიმებს არცთუ ხელსაყრელი საბინაო პირობები.

მრავალი ნაკლოვანების მიუხედავად, შრომით ემიგრაციას თავისი დადებითი მხარეებიც გააჩნია. ემიგრანტთა ფულადი გზავნილები საქართველოში დარჩენილი ოჯახების შემოსავლის მნიშვნელოვანი წყაროა. ემიგრანტთა აქ დარჩენილი ოჯახის წევრების 9,9%-ს საერთოდ არ გააჩნია არავითარი შემოსავალი, ხოლო 33,7 %-ის შემოსავალი 50 ლარს არ აღემატება.

მიუხედავად იმისა, რომ ემიგრანტები მათი პროფესიის შეუსაბამო საქმიანობას ეწევიან, მაინც მაღალ ანაზღაურებას იღებენ საქართველოში არსებულ ხელფა-

სებთან შედარებით. ყველაზე დაბალი ანაზღაურება აქვთ დსთ ქვეყნებში წასულ ემიგრანტებს, ხოლო ყველაზე მაღალი – აშშ და კანადაში მომუშავე მიგრანტებს (მათი 17,2% 3000 დოლარზე მეტს მეტს იღებს). დსთ ქვეყნებში მომუშავე მიგრანტების 50%-ის შემოსავალი არ აღემატება 1000 დოლარს. მთლიანობაში მიგრანტთა 53,5% იღებს შემოსავალს 501-1000 დოლარის ფარგლებში. 10,4% იღებს 500 დოლარამდე ხელფასს, მიგრანტთა მხოლოდ 4% ლეზულობს 3000 დოლარზე მეტ შემოსავალს და ეს ადამიანები მთლიანად დედოფლისწყაროდან გამოსული მიგრანტები არიან (ცხრილი 1).

ამრიგად, სამუშაო ძალის ექსპორტით ქვეყანაში მნიშვნელოვანი სავალუტო შემოსავალი შემოდის. ფულადი გზავნილები მრავალ ოჯახს ფიზიკური განადგურებისგან იცავს. ემიგრანტთა თითქმის ნახევარი (45,0%) კმაყოფილია ემიგრაციით (უპირატესად აშშ და კანადაში მყოფი ემიგრანტები). კატეგორიულად უკმაყოფილოა 11,4%. ემიგრანტთა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა გაიუმჯობესა ეკონომიკური პირობები, შეიძინა ბინა, ავტომანქანა, თუმცა, ძირითადად, მაინც ოჯახის აუცილებელი მოთხოვნები დააკმაყოფილეს. ემიგრანტთა გარკვეულმა ნაწილმა კი ვერც ერთი პრობლემა ვერ გადაიჭრა.

ცხრილი 1

შრომით ემიგრანტთა განაწილება შემოსავლებისა და გზავნილების მიხედვით

მიგრანტთა შემოსავლები (აშშ დოლარი)	%	საქართველოში თვიური ფულადი გზავნილის საშუალო სი-	%
------------------------------------	---	--	---

		დიდე (აშშ დილარი)	
1-500	10,4	0	18,8
501-1000	53,5	1-200	43,6
1001-2000	23,3	201-400	29,7
2001-3000	8,9	401-500	5,4
3000 და მეტი	4,0	500 და მეტი	2,5
სულ	100,0	სულ	100,0

რაც შეეხება მიგრანტთა სამშობლოში დაბრუნებას, აქ შემდეგი სურათი იკვეთება – რესპონდენტთა 45,7% აღნიშნავს, რომ შრომითი ემიგრანტები აუცილებლად დაბრუნდებიან სამშობლოში, თუმცა მათი დიდი ნაწილი საბოლოოდ ემიგრირებას არ შეწყვეტს, 32,7%-ს კატეგორიულად არ სურს დაბრუნება. უკან დაბრუნებას არ აპირებენ, ძირითადად, სხვა ეროვნების წარმომადგენლები. მათი უმრავლესობა დედოფლისწყაროდან არიან, სადაც სიღნაღთან შედარებით გაცილებით მეტი არაქართველი ცხოვრობს. საქართველოში დაბრუნება მყარად აქვს გადაწყვეტილი დსთ ქვეყნებსა და საბერძნეთში მყოფ მიგრანტებს, ხოლო დაბრუნებაზე კატეგორიულ უარს აცხადებენ აშშ და კანადაში (41,4%) მყოფი ემიგრანტები. მიგრანტთა სამშობლოში დაბრუნების უმთავრესი პირობები ეკონომიკური ხასიათისაა, ამიტომ უკან დაბრუნების პოტენციალი ჯერჯერობით სუსტია საქართველოს ეკონომიკის არცთუ ხელსაყრელი მდგომარეობის გამო. არსებული ტენდენციების შენარჩუნების პირობებში ემიგრაციის მასშტაბების კლებას არ უნდა ველოდოთ. ამ მოსაზრებას ადასტურებს პოტენციურ მიგრანტთა ემიგრაციული განწყობა. მათი ემიგრაცია კიდევ უფრო გააუარესებს ქიზიყის მოსახლეობის დემოგრაფიულ ვითარებას. ემიგრანტების აქ

დარჩენილი ოჯახის წევრების 32,2% განწყობილია საზღვარგარეთ სამუშაოდ წასვლაზე.

შრომითი ემიგრაციის ოპტიმიზაციის მიზნით ხელისუფლებამ მეტი ყურადღება უნდა მიაქციოს ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას, რაც ხელს შეუწყობს როგორც ემიგრანტთა დაბრუნებას, ისე მიგრაციის ახალი ნაკადების შემცირებას. ასევე აუცილებელია სახელმწიფოთაშორისი ხელშეკრულებების გაფორმება სამუშაო ძალის ექსპორტის შესახებ, რაც ემიგრანტებს საზღვარგარეთ ლეგალური მუშაობის საშუალებას მისცემს.

Tamar Shinjiashvili
Candidate of Economic Sciences

LABOR MIGRATION OF QIZIKI POPULATION
(in the case of Signagi and Dedoplistskaro)

Due to the profitable geopolitical location and pleasant natural and climate conditions, it should be stressed that Georgia has never been characterized as a country with intensive external migration processes; whilst there was no particular need for people to go abroad to improve their living conditions. But social-economic crisis of the beginning of 1990s has caused unprecedented scales of emigration. Every administrative territory of Georgia is characterized with emigration processes. We have less information about labour migration processes in the regions. The demographic-sociological research was held in Signagi and Dedoplistskaro (in Kakheti region). The research has shown that the main motivation of emigration is to escape economic hardship and to improve living conditions. Migration flows are mainly directed towards the following countries: Greece - 20,8 %, Russian Federation -19,3 %, USA and Canada - 14,4 %, Germany - 8,9 %, Spain - 6,3 %, France - 4,5 %. The scales of labor migration towards the far abroad has increased but the flows of emigrants in the European countries has slowed down. Such situations is caused by the restrictions of European governments.

The ratio of women in emigration is 42,1 %, that has a negative influence on the country's demographic development, because majority of these women is at the reproduc-

tive age and their generative function is lost abroad. Migration processes have caused extreme decrease of reproductive functions of emigrants. Dominant in the age structure of the emigrants is 16-30 (37,7 %) and 30-39 (40,6 %) age contingent.

43.0 % of emigrants has higher education. But they do not work by their profession. They are engaged in unskilled labor as auxiliary workers, such as nurses, nannies, waiters and cleaners. Only a small percentage of emigrants are able to raise their qualification, while the rest become disqualified.

The majority of labour migrants (76,2 %) work and live abroad illegally. This leads to various problems related to their social security and economic status.

But emigration has also some positive consequences: remittances of migrants to their families are often the only source of income for families. 86,7 % of emigrants support their families by remittances. Labour migration reduces the loading of labour markets of the country.

Due to economic reasons the emigration disposition is still high in the population of Signagi and Dedoplistskaro, especially among families whose members have become labour migrants abroad. 32,2 % of them are ready to go abroad. Their possible emigration would worsen the demographic situation of the region. The survey showed that the migration is constant, will continue and migrants are prepared to return to Georgia only if the economic situation of Georgia improves. Labor migration in the case of its effective management will be considered as a positive phenomena in the development of Georgia.

მზია შელია
ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი
დავით აბულაძე
ფრანგულენოვანი პრესის საერთაშორისო კავშირის
წევრი

**პოსტსაბჭოთა პერიოდში განვითარებული
მიგრაციული პროცესების კვლევა ითბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტში**

პოსტსაბჭოთა პერიოდში განვითარებული მიგრაციული პროცესები თავისი მასშტაბურობით, სოციალურ-ეკონომიკური და დემოგრაფიული შედეგით განსაკუთრებული ეტაპია საქართველოს მოსახლეობის ტერიტორიული მოძრაობის ისტორიაში. იგი განაპირობა უდიდესმა ძვრებმა, რომელიც სოციალისტური სისტემის რღვევას მოჰყვა. სსრკ დაშლამ, ეკონომიკური კავშირების გაწყვეტამ, რაც მიმდინარეობდა ეთნოპოლიტიკური დამაბულობისა და კონფლიქტების ფონზე, მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის ტერიტორიული გადაადგილება გამოიწვია. პოსტსაბჭოთა პერიოდის მიგრაციულმა პროცესებმა ბევრი რამ შეცვალა, მათ შორის, საქართველოს მოსახლეობის რიცხოვნობა, სტრუქტურა და ტერიტორიული განაწილება. ამავე დროს, წარმოიშვა ბევრი მწვავე პრობლემა, რომლის გადაჭრაში სახელმწიფოს ჩარევა საჭირო იყო, მაგრამ 1990-იან წლების პოლიტიკური ქაოსის პირობებში მიგრაციის რეგულირებაზე ხელისუფლების ზეგავლენა მისი სისუსტის გამო, ბუნებრივია, დიდ შედეგს ვერ მოიტანდა. ამჟამად კი, ქართული სახელმწიფოს თანდათანობითი

გამლიერების კვალდაკვალ სულ უფრო აქტუალურად ისმის კითხვა მიგრაციული პროცესების მოწესრიგებისა და მიგრაციული პოლიტიკის შესახებ, რაც ვერ განხორციელდება, თუ არ გვექნება პრობლემის აქტუალურობის შესაბამისი მეცნიერული გამოკვლევები.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი თავისი სამეცნიერო პოტენციალითა და მოწოდებით ყოველთვის ცდილობდა, თავისი მეცნიერული სიტყვა ეთქვა საქართველოს განვითარებისა და პერსპექტივის გააზრებაში. ბუნებრივია, უნივერსიტეტის მეცნიერებს ყურადღების გარეშე არ დარჩენიათ ქვეყნის უმწვავესი პრობლემა – მიგრაციის რეგულირება, გამოაქვეყნეს ამის თაობაზე თავისი კვლევის შედეგები, რისი ასახვა და კრიტიკული შეფასებაცაა ამ სტატიის მიზანი.

ღრმა კრიზისს, რომელშიც 1990-იანი წლების საქართველო აღმოჩნდა, მოჰყვა სტატისტიკის სისტემის კრიზისიც. მოიშალა ძველი სისტემის შესაბამისი სტატარისტიკა, ახალი ნელა ყალიბდებოდა. ინფორმაციაც მიგრაციის შესახებ ან აღარ მოიპოვებოდა, ან დიდი დამახინჯების გამო სანდო არ იყო. ამიტომ მეტად გამძნელდა პროცესის რაოდენობრივი შეფასება. მკვლევრები თანდათან სულ უფრო მეტად მიმართავდნენ შერჩევითი გამოკვლევების მეთოდების გამოყენებას, რაც ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია პოსტსაბჭოთა პერიოდის საქართველოში მიგრაციის თემაზე შესრულებული ნაშრომებისა [Миграции в трансформирующемся обществе. Аннотированный библиографический указатель литературы, изданной в странах СНГ 1992-1999 гг. с 81-84].

მნიშვნელოვანი გამოკვლევა რომელიც ასახავს გასული საუკუნის 90-იანი წლების მიგრაციულ პროცესებს საქართველოში, არის პროფესორ მირიან ტუხაშვილის ნაშრომი – «საქართველოს მოსახლეობის შრომითი მიგრაცია, თბილისი, 1995». აქ პირველადაა შეფასებული პოსტსაბჭოთა პერიოდის გარემომიგრაცია, რომელიც ეყრდნობა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური კვლევების ინსტიტუტთან თანამშრომლობით 1993 წელს მიგრაციის 10 ათასი ჩაწერისა და ამოწერის ფურცლის მოსახვეი ტალონის დამუშავებით მიღებულ ინფორმაციას. დადგენილია ემიგრაციულ ნაკადთა სოციალურ-დემოგრაფიული სტრუქტურა, მიმართულებები და მისი გავლენა ქვეყნის ეთნოდემოგრაფიულ სტრუქტურაზე, საქართველოს შრომის პოტენციალზე. მცირე მასშტაბის შერჩევით გამოკვლევაზე დაყრდნობით შეფასებულია საქართველოს მოსახლეობის გარე შრომითი ემიგრაცია და მისი როლი ქვეყნის განვითარებაში.

გარე მიგრაციის პრობლემებს იკვლევს ცნობილი აღმოსავლეთმცოდნე, გეოგრაფი და სოციოლოგი, პროფესორი რ. გაჩეჩილაძე თავის ნაშრომში – «მოსახლეობის მიგრაცია საქართველოში და მისი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები, გაერო, თბილისი, 1997» (ქართულ და ინგლისურ ენებზე). განხილულია საქართველოს მოსახლეობის მიგრაციის ძირითადი ტენდენციები და კანონზომიერებები მეოცე საუკუნეში. ავტორი აანალიზებს პოსტსაბჭოთა პერიოდში განვითარებულ მიგრაციულ პროცესებს და მის მნიშვნელობას საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში. მკვლევარი ეხება შრომითი ემიგრაციის პრობლემებსაც. არის ცდა,

მცირე მასშტაბის სოციოლოგიური კვლევით აჩვენოს ამ სახის მიგრაციის ზოგიერთი მხარე.

პოსტსაბჭოთა პერიოდის მიგრაციის პრობლემებს ეხება ახალგაზრდა მკვლევრების_ თ. ღამბაშიძის, მ. ჭიპაშვილის 1995-1998წწ. გამოქვეყნებული სტატიები და საკანდიდატო დისერტაციები, სადაც ქ. თბილისში კონკრეტული სოციოლოგიური გამოკვლევების საფუძველზე შესწავლილია გარე მიგრაციის ტენდენციები

1990-იანი წლების ბოლოს, თბილისის უნივერსიტეტში შრომითი ემიგრაციის შესწავლა შრომის ეკონომისტთა აქტიური ყურადღების საგანი გახდა. კვლევაში ფართოდ ჩაება სტუდენტობაც. შრომის ეკონომიკის სპეციალობის სტუდენტმა ნ. ჭელიძემ გამოაქვეყნა სამეცნიერო ბროშურა _ «საქართველოს მოსახლეობის შრომითი ემიგრაცია», ესაა შრომითი ემიგრაციის რეპრეზენტატული გამოკვლევის პირველი ცდა საქართველოში. დადგენილია შრომითი ემიგრაციის მიმართულებები, ნაკადთა სტრუქტურა, მიზეზები, საზღვარგარეთიდან სამშობლოში ფულადი გზავნილები, საქართველოში დაბრუნების პირობები და ა.შ. გამოკვლევა სტუდენტთა საუკეთესო ნაშრომად აღიარდა და საქართველოს პრეზიდენტის პრემია დაიმსახურა.

შრომითი ემიგრაციის უფრო მასშტაბური კვლევა განხორციელდა შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მხარდაჭერით შრომის ეკონომიკის კათედრის წევრთა მიერ (პროფ. მ. ტუხაშვილი, ასოც. პროფესორები: ც. ანთაძე, მ. შელია, ასპ. ნ. ჭელიძე). მაღალი რეპრეზენტატულობით შესწავლილია შრომითი ემიგრაცია საქართველოში და შედეგები გამოცემულია ქართულ და ინგლისურ ენებზე სამეცნიერო მონოგრაფიის სახით. ნაშ-

რომში შრომითი ემიგრაცია დაკავშირებულია საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირებასთან, ეთნოდემოგრაფიულ ფაქტორებთან, გეოპოლიტიკურ ვითარებასთან. კომპლექსურადაა შესწავლილი შრომითი ემიგრაციის მიზეზები, მასშტაბები, მიმართულებები, ნაკადთა სოციოდემოგრაფიული და პროფესიულ-კვალიფიციური სტრუქტურა, უცხოეთში დასაქმებისა და ყოფის პირობები, სამშობლოში გზავნილები, მისი ზეგავლენა მოსახლეობისა და მთლიანად საქართველოს განვითარებაზე; დადგენილია რეემიგრაციის პირობები და თითქმის ყველა პარამეტრი, რაც საერთაშორისო კვლევის გამოცდილებით გახდა შესაძლებელი. ამ გამოკვლევის შემდგომი გაფართოებისა და თეორიულ განზოგადებას წარმოადგენს ნ. ჭელიძის მონოგრაფიული ნაშრომი – «შრომითი ემიგრაცია პოსტსაბჭოთა საქართველოდან, თბილისი, 2006».

საქართველოს მოსახლეობის მიგრაციის პრობლემებზეა შესრულებული შრომის ეკონომიკის კათედრის ასპირანტების ნ. ბერულავას, მ. ჭიპაშვილის, ნ. ჭელიძის და ა. ტაკიძის საკვალიფიკაციო დისერტაციები (ხელმძღვანელი პროფ. მ. ტუხაშვილი).

მიგრაციის კვლევების თავისებური თავმოყრაა გამოცემულ ნაშრომთა კრებული და ამის საფუძველზე თსუ შრომის ეკონომიკის კათედრის ინიციატივითა და მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციის მხარდაჭერით მოწყობილი სამეცნიერო კონფერენცია – «მიგრაციული პროცესები პოსტსაბჭოთა საქართველოში, Tsu, 2003». ნაშრომთა თემატიკა მრავალფეროვანია და ეხება საქართველოს მოსახლეობის ტერიტორიული მოძრაობის ამა თუ იმ მხარეს. კერძოდ, გარე მიგრაციას, ადამი-

ანთა ტრეფიკინგს, იძულებით მიგრაციას, შრომით მიგრაციას, სტაციონარულ მიგრაციას, მიგრაციის სტრუქტურას, მიგრაციის რეგულირების სამართლებრივ საფუძვლებს, მიგრაციულ პროცესებს რეგიონებში, მიგრაციის ზემოქმედებას საქართველოს შრომის ბაზარზე და ა.შ. კონფერენციაზე გამოვლინდა კვლევის ორგანიზაციის აუცილებლობა და დაისვა საკითხი თბილისის უნივერსიტეტში მიგრაციის კვლევების შემსწავლელი ცენტრის შექმნის თაობაზე, რაც მალე განხორციელდა.

თბილისის უნივერსიტეტში მიგრაციის კვლევის ცენტრის შექმნის შემდეგ გაფართოვდა პოსტსაბჭოთა საქართველოს მოსახლეობის მიგრაციული პროცესების კვლევა (ცენტრის მეცნიერ-ხელმძღვანელი პროფესორი მ. ტუხაშვილი). ცენტრი ხელს უწყობდა ახალგაზრდა მიგრანტოლოგებს მეცნიერულ მუშაობასა და პროფესიულ ზრდაში, თანამშრობლობდა საზღვარგარეთის მიგრაციის კვლევის ცენტრებთან, მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციასთან, ხელისუფლების სტრუქტურებთან, არასამთავრობო ორგანიზაციებთან. აწვდიდა კვლევის შედეგებს დაინტერესებულ იურიდიულ და ფიზიკურ პირებს.

გამოკვლევული იქნა ახალგაზრდობის პოტენციური შრომითი ემიგრაცია (ნ. ჭელიძე, ნ. ბერულავა), საერთაშორისო მიგრაციული პროცესები საფრანგეთში (დ. აბულაძე), შრომით ემიგრანტთაგან საქართველოში ფულადი გზავნილების გაზომვის მეთოდოლოგია (ნ. ჭელიძე), მიგრაციული პროცესები საქართველოს რეგიონებში (მ. ტუხაშვილი, ა. ტაკიძე) და ა.შ. კვლევებში ჩაება სხვადასხვა ფაკულტეტებისა და საქართველოს სხვა უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტობა. კვლევის შე-

დეგები გამოქვეყნდა მიგრაციის ცენტრისა და თსუ სტუდენტთა და ასპირანტთა სამეცნიერო საზოგადოების მიერ გამოცემულ ნაშრომთა კრებულში _ «მიგრაციული პროცესები გლობალიზებად მსოფლიოში, თბილისი, თსუ, 2005». კრებულის ავტორები არიან საქართველოსა და უცხოეთის ცხრა სხვადასხვა სასწავლო და სამეცნიერო დაწესებულების ახალგაზრდა მკვლევარი.

ცენტრის ახალგაზრდა მეცნიერ-თანამშრომელმა ნ. ჭელიძემ დაიწყო ერთობლივი კვლევა ბელორუსიისა და მოლდავეთის ახალგაზრდა მეცნიერებთან ერთად შრომითი ემიგრაციის პრობლემებისა. კვლევის შედეგი ასახულია ნაშრომებში: «Челидзе Н.Ю., Крайнов В.В., Масленкова Е.В. Молодежная трудовая миграция из Грузии и Белоруси: структура, причины, последствия. Панорама миграционных процессов страны СНГ в начале XXI века. РАН. Москва, 2006. с. 134 -178.» «Бурдельный Е.Н., Челидзе Н.Ю. Международная трудовая миграция в контексте глобальных трансформаций. Труды ТГУ, «Экономика», 2005». Челидзе Н.Ю. Денежные переводы трудовых мигрантов в Грузию. MOLDOSCOPIE. CHISHINAV, 2004 №1».

უცხოეთის წამყვან მიგრაციის ცენტრებთან თანამშრომლობის შედეგია ქ. მოსკოვში გამოცემული სახელმძღვანელო _ «Методология и методы изучения миграционных процессов. Междисциплинарное учебное пособие. Москва. 2007» (თანაავტორი ნ. ჭელიძე).

მიგრაციის ცენტრში განხორციელებული კვლევა ასახულია თანამშრომლების (მ.ტუხაშვილი, ნ.ჭელიძე, მ.შელია, ც.ანთაძე, თ.ზუბიაშვილი და სხვა) მიერ მაღალი რეიტინგის მქონე საერთაშორისო კონფერენციებში,

რომლის გეოგრაფია საკმაოდ ფართოა: ლივერპული, ბარსელონა, მანჩესტერი, ბონი, ვაშინგტონი, მოსკოვი, ანკარა, ტურინი, პრატა, ოდესა, იალტა, კალინინგრადი, უსტ-კამენოგორსკი, ეკატერინბურგი, სმოლენსკი და ა.შ.

თსუ-ში მოღვაწე პროფესორთაგან მიგრაციის თემაზე მნიშვნელოვანი ნაშრომები გამოაქვეყნეს მ. ხმალაძემ, გ. მელაძემ, ა. სახვაძემ, თ. შინჯიაშვილმა და სხვ. პროფ. მ. ხმალაძე იყო დსთ და ბალტიის ქვეყნების მიგრაციის შემსწავლელი დამოუკიდებელი საბჭოს წევრი.

თსუ მიგრაციის ცენტრის ინიციატივით დაიწყო ყოველწლიური სამეცნიერო კრებულის – «მიგრაცია» გამოსვლა (რედაქტორი მ. ტუხაშვილი). წინამდებარე კრებული მისი მეორე გამოცემაა. კრებულში ქართველ მეცნიერებთან ერთად გამოქვეყნდა მსოფლიოში ცნობილი მეცნიერების – ა. მელეხის, ი. მოლოდიკოვას, ვ. მუკომელის, ე. სადოვსკაიას, ლ. ტიხონოვას მნიშვნელოვანი გამოკვლევები. «მიგრაციასთან» თანამშრომლობს ჰრონინგენის უნივერსიტეტის პროფესორი ვან ვაისენი.

საბოლოოდ, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ბოლო ხანს აშკარად გააქტიურდა საერთოდ მიგრაციისა და, მათ შორის, პოსტსაბჭოთა პერიოდის მიგრაციის კვლევა საქართველოში. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს თავისი მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს ამ საქმეში. ამჟამად ხდება თსუ მიგრაციის ცენტრის გარდაქმნა მიგრაციის ინსტიტუტად, რაც კიდევ უფრო ინტენსიურს გახდის ქვეყნისათვის ამ უაღრესად საჭირო პროცესების შესწავლას.

შინაარსი

1. **მირიან ტუხაშვილი**
აუცილებელია საქართველოს შრომის ბაზრისა და მიგრაციის კომპლექსური შესწავლა;
2. **მურმან ცარციძე, ნათელა ლაცაბიძე.**
ეროვნული შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურა და ფუნქციონირების თავისებურებები საქართველოში;
3. **Attila Melegh**
Globalization and Migration The Case of Hungary;
4. **Елена Садовская**
Новейшие тенденции в развитии международной трудовой миграции в Центральной Азии в начале XXI века: проблемы и решения;
5. **Автандил Сулаберидзе**
О правильной научной интерпретации вынужденной миграции;
6. **გიორგი წილაძე, შორენა წიკლაური**
გარე მიგრაცია – საქართველოს მოსახლეობის ფორმირების კომპონენტი (1960-2035 წწ.);
7. **მზია შელია**
მიგრაციის რეგულირების ზოგიერთი საკითხი ფეოდალურ საქართველოში;
8. **ნათია ჭელიძე**
საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტთა სასწავლო-შრომითი მიგრაციული განწყობა;
9. **თამაზ ზუბიაშვილი**
მიგრაციული პროცესები ევროპაში;

10. *თამარ შინჯიაშვილი*

ქიზიყის მოსახლეობის შრომითი ემიგრაცია;

11. *მზია შელია, დავით აბულაძე*

პოსტსაბჭოთა პერიოდში განვითარებული მიგრაციული პროცესების კვლევა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში.

CONTENT

1. **Mirian Tukhashvili**
It is Necessary Conduct a Complex Study of Georgia's Labor Market and Migration;
2. **Murman Tsartsidze, Natela Latsabidze**
Infrastructure of the National Labour Market and Peculiarities of Its Functioning in Georgia;
3. **Attila Melegh**
Globalization and Migration The Case of Hungary;
4. **Elena Sadovskaia**
The Newest Tendencies in the Development of International Labour Migration in Central Asia an the Beginning of XXI Century: Problems and Decisions;
5. **Avtandil Sulaberidze**
Political and Demographic Aspects of Forcible Migration;
6. **Giorgi Tsuladze, Shorena Tsiklauri**
International Migration as a Component in Formation of the Population of Georgia (1960-2035);
7. **Mzia Shelia**
Some Questions of Migration Regulation in Feudal Georgia;
8. **Natia Chelidze**
Georgian High Schools Students' Attitude to Migration for Work and Study;
9. **Tamaz Zubiashvili**
Migratory Processes in Europe;
10. **Tamar Shinjiashvili**

- Labour Migration of Qiziki Population;
11. **Mzia Shelia, DaviT Abuladze**
Migration Studies at Tbilisi State University in the
Post-Soviet Period.